

Latvijas Republikas
Tieslietu ministrija

w w w . t m . g o v . l v

Latvia

PĒTĪJUMS

“SITUĀCIJA KOMUNIKĀCIJU JOMĀ LATVIJAS TIESU SISTĒMĀ”

Rīga, 2004.gads

Projekta vadītājs:

Birojs 2000, SIA, projektu vadīšana, sabiedriskās attiecības un konsultācijas

Projekta partneri:

Zvērinātu advokātu birojs “Liepa, Skopiņa/BORENIUS”

Aivita Putniņa, sociālā antropoloģe

Pētījums izstrādāts ANO Attīstības programmas un Tieslietu ministrijas projekta “*Tiesu komunikācijas stiprināšana*” ietvaros.

Publikācijā izteiktās atziņas ne vienmēr atspoguļo ANO Attīstības programmas un Tieslietu ministrijas viedokli.

Šo materiālu drīkst izmantot (gan pilnībā, gan daļēji) bez īpašas ANO Attīstības programmas un tās partneru atļaujas, obligāti norādot izmantošanas avotu.

© ANO Latvijā, 2004

SATURA RĀDĪTĀJS

levads	5.lpp
Pētījuma I daļa Tiesu sistēmas iekšējās un ārējās komunikācijas analīze	9.lpp
1. Pētījuma metodes	10.lpp
1.1. Aptauja	10.lpp
1.2. Intervijas	10.lpp
1.3. Fokusa grupu diskusijas	11.lpp
1.4. Mediju kontentanalīze	11.lpp
1.5. Informācijas apstrāde	12.lpp
2. Iekšējā komunikācija	13.lpp
2.1. Iekšējās komunikācijas kvalitāte	13.lpp
2.2. Datu bāzes	18.lpp
2.3. Ieteiktie risinājumi iekšējās komunikācijas uzlabošanai	20.lpp
3. Tiesu sistēmas vienotas pozīcijas veidošana	21.lpp
3.1. Tiesu varas neatkarība	23.lpp
3.2. Ētikas kodeksi kā kontroles mehānisms	24.lpp
3.3. Profesionālās atlases principi	25.lpp
3.4. Sodū politika un taisnīguma princips	26.lpp
3.5. Spriedumu kvalitāte	27.lpp
3.6. Pastāvošās starpinstitūciju sadarbības prakse	28.lpp
3.7. Tiesu sistēmas vienotas pozīcijas veidošanas risinājumi	29.lpp

4. Ārējā komunikācija	30.lpp
4.1. Saziņa ar procesā iesaistītiem apmeklētājiem	31.lpp
4.2. Tiesu sistēmas tēls	33.lpp
4.2.1. Pētījumi par tiesu sistēmas tēlu	33.lpp
4.2.2. Tiesu sistēmas tēls medijos	33.lpp
4.2.3. Taisnīguma principa definējums medijos	36.lpp
4.2.4. Mediju un tiesu sistēmas attiecības	39.lpp
4.2.5. Informācijas pieejamības vērtējums un piedāvātie risinājumi	40.lpp
4.2.6. Tiesas sistēmas tēlu ietekmējoši faktori iedzīvotājiem	43.lpp
4.3. Priekšlikumi ārējās komunikācijas problēmu risinājumiem	44.lpp
4.3.1. Ārējās komunikācijas organizācija	44.lpp
4.3.2. Apmeklētāju apkalpošanas uzlabošana	48.lpp
4.3.3. Žurnālistu apmācība	48.lpp
4.3.4. Tiesu sistēmas darbinieku apmācība labākam komunikāciju procesam	49.lpp
Pētījuma II daļa	
Tiesību aktu izpēte un analīze	51.lpp
1. Informācijas pieejamības tiesiskais regulējums starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos	52.lpp
1.1. Apvienoto Nāciju Organizācijas sistēma	52.lpp
2.1. Eiropas padomes sistēma	53.lpp
2.1.1. Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija	53.lpp
2.2.1. Eiropas Padomes rekomendācijas informācijas pieejamības jomā	

.....	55.lpp
2. Informācijas pieejamības tiesiskais regulējums Latvijas Republikas normatīvajos aktos	56.lpp
2.1. Informācijas pieejamības regulējums Latvijas Republikas Satversmē	56.lpp
2.2. Informācijas pieejamības regulējums informācijas atklātības likumā	58.lpp
2.3. Informācijas pieejamības regulējums likumā Par tiesu varu	59.lpp
2.4. Informācijas pieejamības regulējums procesuālajos likumos	60.lpp
2.5. Informācijas pieejamības regulējums likumā Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem.....	61.lpp
2.6. Informācijas pieejamības regulējums iekšējos normatīvajos aktos	62.lpp
3. Informācijas pieejamības ierobežojumi	65.lpp
3.1. Informācijas pieejamības ierobežojumi Latvijas Republikas Satversmē	65.lpp
3.2. Informācijas pieejamības ierobežojumi procesuālajos likumos	66.lpp
3.3. Informācijas pieejamības ierobežojumi personu datu aizsardzības interesēs	68.lpp
3.4. Informācijas pieejamības ierobežojumi likumā Par valsts noslēpumu	70.lpp
4. Tiesu rīcībā esošās informācijas sniegšanas, dokumentēšanas un aprites forma	71.lpp
4.1. Dokumentu izstrādāšanas tiesiskais regulējums	71.lpp
4.2. Tiesu rīcībā esošās informācijas pieprasīšanas un sniegšanas forma	73.lpp
5. Mediju un citu personu tiesības fiksēt tiesas sēdes norisi	74.lpp

6. Informācijas pieejamības regulējums ārvalstīs	77.lpp
6.1. Informācijas pieejamības regulējums Vācijā	77.lpp
6.1.1. Federālais informācijas brīvības likums (Bundes Informationsfreiheitsgesetz; IFG)	78.lpp
6.1.2. Procesuālās tiesības	79.lpp
6.2. Informācijas pieejamības regulējums Lietuvā	79.lpp
6.3. Informācijas pieejamības regulējums Igaunijā	81.lpp
6.4. Informācijas pieejamības regulējums Somijā	82.lpp
Secinājumi un ieteikumi	96.lpp

IEVADS

ANO Attīstības programma un Tieslietu ministrija ir uzsākusi projektu "Tiesu sistēmas komunikācijas stiprināšana", ar mērķi izveidot institucionālo struktūru un apmācīt tiesnešus un tiesu darbiniekus, lai nodrošinātu profesionālu komunikāciju starp tiesām un pilsonisko sabiedrību. Rezultātā tiktu panākta lielāka sabiedrības uzticēšanās tiesu sistēmai, kā arī nodrošināta labvēlīgāka vide uzsāktajai tiesu reformas īstenošanai. Projekta ietvaros no 2004.gada maija līdz septembrim tika veikts pētījums "Situācija komunikāciju jomā Latvijas tiesu sistēmā".

Pētījuma projektu vadīja: Birojs 2000, SIA, sabiedriskās attiecības un konsultācijas.
Pētījuma projekta partneri: zvērinātu advokātu birojs Liepa, Skopiņa/*BORENIUS* un sociālantropoloģe Aivita Putniņa.

Pētījuma veica projekta komanda šādā sastāvā:

Selga Laizāne, Birojs 2000, SIA;

Laila Škoba, Birojs 2000, SIA;

Aivita Putniņa, sociālantropoloģe;

Lauris Liepa, zvērinātu advokātu birojs Liepa, Skopiņa/*BORENIUS*;

Andris Kaņeps, zvērinātu advokātu birojs Liepa, Skopiņa/*BORENIUS*.

Pētījuma galvenais uzdevums ir komunikācijas situācijas izpēte Latvijas tiesu sistēmā:

- veicot pašreizējā stāvokļa analīzi par iekšējo un ārējo komunikāciju tiesu sistēmā;
- veicot informācijas pieejamības un tiesu komunikācijas regulējošo tiesību aktu izpēti un analīzi;
- sagatavojot ieteikumus.

Pētījuma mērķis ir tādu priekšlikumu izstrāde, kas gan no tiesību aktu regulējošās puses, gan no komunikācijas puses kalpotu par pamatu tālāko darbību veikšanai saistībā ar profesionālo komunikāciju starp tiesām un sabiedrību.

Pētījuma galvenā mērķgrupa ir tiesu sistēmu darbinieki (primāri tiesneši un tiesu darbinieki, sekundāri pārējie tiesu sistēmas darbinieki, tai skaitā prokurori, advokāti, notāri, tiesu izpildītāji, maksātspējas aģentūras darbinieki un administratori). Kā sekundārā mērķa grupa definēta mediju pārstāvji un sabiedrības pārstāvji.

Pētījuma izklāstu veido divas daļas:

I. daļa – Tiesu sistēmas ārējās un iekšējās komunikācijas analīze

II. daļa – Informācijas pieejamības un tiesu komunikācijas regulējošo tiesību aktu izpēte un analīze.

Pirmā pētījuma daļa, kas aplūko **iekšējās un ārējās komunikācijas situāciju**, veidota, lai apzinātu šādus pētījuma uzdevumus:

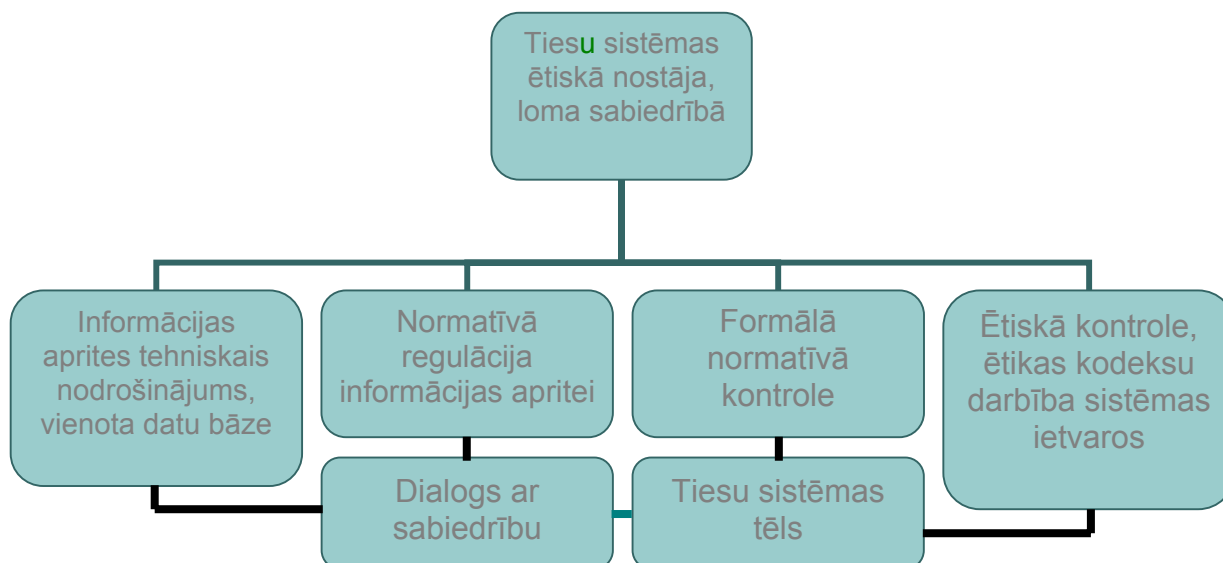
- Izpētīt komunikācijas procesa institucionālo pamatu tiesā, aptverot komunikācijas procesa organizāciju;

- Izpētīt ārējās komunikācijas veidus tiesu sistēmā, aptverot komunikāciju ar sabiedrību, medijiem;
- Izpētīt iekšējās komunikācijas veidus un metodes tiesās, aptverot komunikāciju starp tiesām, un citām tiesu sistēmas institūcijām – prokuratūru, advokatūru, notāriem, tiesu izpildītājiem un Maksātnešpējas administrāciju;
- Apzināt tiesu sistēmas tēlu medijos.

Kā pētījuma izklāsta pamats tiek ņemts plašāks tiesu sistēmas darbības lauks, izšķirot divu līmeņu kontekstu. Pirmais šaurākais konteksts ietver tiesu sistēmu un tās formālo regulāciju un komunikāciju šīs sistēmas interesēs. Otru plašāko analīzes kontekstu veido tiesu sistēmas loma un darbība sabiedrībā, aptverot tiesu sistēmas ietekmi uz sabiedrisko domu, komunikāciju ar sabiedrību un tiesu tēla lomu sabiedrībā (skatīt 1. attēlu). Abu kontekstu lietošana ietekmē tiesu sistēmas iekšējo un ārējo komunikāciju, nospraužot tai atšķirīgus mērķus un uzdevumus.

Pētījumā lietota plašāka tiesu sistēmas konteksta izpratne. Tiesu sistēmas iekšpusē formulētā ētiskā nostāja un pozīcija sabiedrībā nosaka dažādu komunikācijas instrumentu lietošanas efektivitāti. Blakus normatīvajai informācijas plūsmas regulācijai gan ārējās, gan iekšējās komunikācijas nodrošināšanai darbojas arī subjektīva un neformāla regulācija, kas ļauj izvērtēt un selektīvi izsniegt informāciju. Līdzīgi, blakus formālajai kontrolei darbojas neformālas kontroles kanāli – viedokļa veidošana ar tiesu prakses apkopojumu palīdzību, pētījumiem. Taču šo līdzekļu efektivitāte lielā mērā ir atkarīga no katras tiesu institūcijas nostājas un savas pozīcijas izpratnes. Tiesu sistēmas loma ir būtiska kvalitatīva dialoga un tēla veidošanā ar sabiedrību. Dialogs var veidoties tikai pie nosacījuma, ka abas puses – gan sabiedrība, gan tiesu sistēma apzinās tiesu sistēmas lomu sabiedrībā. Ja šī loma ir tikai mehāniska un tiesu sistēma nepiedalās debatēs par tiesiskuma principa veidošanu sabiedrībā, paaugstinās risks negatīva tiesu sistēmas tēla izveidei un tiesiskuma principa devalvācijai sabiedrībā.

1. attēls. Pētījuma argumentācijas struktūra

Ar iekšējo komunikāciju šī pētījuma ietvaros saprasta saziņa starp dažādām tiesu sistēmas institūcijām, tai skaitā tiesas, notāru, advokatūras, prokuratūras, Bāriņtiesas, Tiesu izpildītāju institūcijas un Tieslietu ministrijas, kā arī tās padotībā esošās Maksātnešpējas administrācijas, tāpat arī saziņa vienas tiesu sistēmas institūcijas ietvaros. Šī saziņa var būt formāla, ar tiesas procesu saistīta informācijas apmaiņa vai neformāla, ietverot informāciju par tiesu sistēmas attīstības jautājumiem, dažādām normatīvo aktu izmaiņām, profesionāliem jautājumiem un tamlīdzīgi. Aplūkoti nozīmīgākie iekšējās komunikācijas instrumenti un vērtēta to loma efektīva komunikācijas procesa organizēšanā. Ar ārējo komunikāciju pētījumā definēta tiesu sistēmas institūciju saziņa ar tiesu sistēmas klientiem, medijiem un sabiedrību kopumā.

Pētījuma otrās daļas **par tiesu sistēmas komunikāciju un informācijas atklātuma un pieejamības tiesisko regulējumu mērķis** ir novērtēt tiesu sistēmas informācijas un komunikācijas telpas juridisko regulējumu Latvijas Republikā un ieteikt grozījumus normatīvajā regulējumā. Plašāks mērķis ir vērsts uz sabiedrības un tiesu sistēmas informācijas apmaiņas uzlabošanu un informācijas par tiesu sistēmu ieguves iespēju paplašināšanu sabiedrības pārstāvjiem, medijiem un zinātniekiem; vienlaikus garantējot tiesu sistēmas subjektu un tiesvedībā iesaistīto personu pamattiesību nodrošinājumu. Pētījumā analizēts gan normatīvais regulējums, gan tā piemērošanas prakse un tiesību doktrīna, galveno uzmanību pētījumā pievēršot tiesu informācijas pieejamības aspektiem.

Pētījums veikts, izmantojot:

- Normatīvo aktu analīzi, izvērtējot Latvijas Republikas iekšējo un ārējo normatīvo regulējumu;
- Normatīvo aktu piemērošanas prakses vērtējumu;
- Salīdzinošo tiesību metodi ārvalstu pieredzes, t.i., Eiropas Savienības valstu, tai skaitā kaimiņvalstu normatīvās bāzes analīzei.

Pētījumā analizēti šādi Latvijas Republikas **normatīvie akti**: Latvijas Republikas Satversme; Informācijas atklātības likums; likums Par tiesu varu; Latvijas kriminālprocesa kodekss; Civilprocesa likums; Administratīvā procesa likums; likums Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem; Fizisko personu datu aizsardzības likums; likums Par valsts noslēpumu; Elektronisko dokumentu likums; Satversmes tiesas likums; Valsts pārvaldes iekārtas likums, kā arī kriminālprocesa likuma projekts. Analizēti ir arī ar šiem likumiem saistītie Ministru Kabineta noteikumi un valsts iestāžu izdotas instrukcijas.

Pētījumā ir apskatīti arī starptautiski dokumenti, tādi kā ANO Vispārējā Cilvēktiesību deklarācijā, Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām, Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija, kā arī Eiropas Cilvēktiesību tiesas (ECT) prakse šajā jautājumā.

Lietuvas un Igaunijas pieredze vērtēta, ņemot vērā kopīgo vēsturisko un tiesiskās kultūras tradīciju, kā arī rēķinoties ar samērīgo finansu un cilvēkresursu kapacitāti. Vācija izvēlēta, lai novērtētu informācijas aprites regulējumu tiesu sistēmā, kas vispārējā līmenī kalpojusi par paraugu mūsdienu Latvijas tiesu sistēmai. Somijas piemērs demonstrē salīdzinoši labi attīstītu, detalizētu informācijas pieejamības un aprites regulējumu, kas varētu kalpot par piemēru atsevišķiem uzlabojumiem Latvijas tiesu sistēmā.

Izstrādātās rekomendācijas balstītas uz Latvijas Republikas normatīvo pamatu, ņemot vērā Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksi, piemērojamo aktu konsekvences, kā arī, salīdzinoši izmantojot atsevišķus institūtus no apskatīto ārvalstu prakses līdzīgā regulējuma jomā.

Pētījuma struktūra veidota atbilstoši darba uzdevumiem. **Pirmās daļas – tiesu sistēmas iekšējās komunikācijas analīzes** - pirmajā apakšsadaļā aprakstītas pētījuma pirmās daļas veikšanai pielietotās metodes un pētījuma gaita. Otrā apakšsadaļā veido pētījumā balstīta tiesu sistēmas iekšējās komunikācijas situācijas analīze. Atsevišķa apakšsadaļa veltīta tiesu sistēmas institūciju pozicionēšanai, aptverot sistēmas darbinieku izpratni par tiesu institūciju vietu un lomu sabiedrībā, kā arī instrumentiem pozīcijas veidošanā. Pozīcijas veidošanas jautājumi ietekmē gan iekšējās, gan ārējās komunikācijas situāciju. Pēdējā apakšsadaļā analizēts ārējās komunikācijas process, meklējot labas prakses piemērus un norādot uz būtiskākajām problēmām.

Otrajā daļā – tiesību aktu izpētē un analīzē - sniegta informācijas pieejamības tiesiskā regulējuma analīze starptautiskajā un Latvijas mērogā. Analizēti informācijas pieejamības ierobežojumi Latvijā dažādos normatīvajos līmeņos. Īpaša sadaļa veltīta mediju un tiesu sistēmas institūciju normatīvajam regulējumam. Analīzes nobeigumā aplūkotas dažādas ārvalstu prakses informācijas pieejamības un procesuālo tiesību regulējumā.

Secinājumu un priekšlikumu sadaļā piedāvāti ieteikumi komunikācijas politikas veidošanai, tos strukturējot saskaņā ar nozīmīgākajiem secinājumiem un priekšlikumiem iekšējās un ārējās komunikācijas situācijas uzlabošanai.

Pētījuma dati apkopoti **pielikumos**. Pirmais pielikums sniedz ieskatu pētījuma ietvaros veiktās aptaujas metodikā un rezultātos. Otrais pielikums veltīts interviju plānam un interviju dalībnieku struktūrai. Trešais pielikums apskata fokusa grupu struktūru un diskusiju plānu. Ceturtais pielikums sniedz ieskatu kontentanalīzes metodēs un apkopo kvalitatīvās un kvantitatīvās analīzes rezultātus.

PĒTĪJUMA I DAĻA
TIESU SISTĒMAS ĀRĒJĀS UN IEKŠĒJĀS KOMUNIKĀCIJAS
ANALĪZE

1. PĒTĪJUMA METODES

Tiesu sistēmas komunikācijas pētījums veikts, izmantojot četras izpētes metodes. Pirmkārt, mediju kontentanalīzes mērķis bija noskaidrot tiesu sistēmas tēlu medijos, tā nozīmīgās problēmas un pozitīvās iezīmes. Otrkārt, tika veikta aptauja tiesu sistēmas institūcijās, kuras mērķis bija noskaidrot situāciju iekšējās un ārējās komunikācijas jomās, atklāt būtiskākās problēmas un pašu tiesu sistēmas darbinieku viedokli par iespējām uzlabot sistēmas darbu. Šo metodi izdevās pielietot daļēji, jo tiesu sistēmas darbinieku aktivitāte, atbildot uz anketas jautājumiem, bijusi zema. Līdz ar to nav iespējams atklāt reģionālās un institucionālās atšķirības komunikācijas nodrošinājumā. Treškārt, fokusa grupu diskusijas ar dažādu tiesu sistēmas institūciju un sabiedrības pārstāvju dalību atklāja gan reģionālas, gan institucionālas atšķirības komunikācijas procesā, sniedzot tiesu sistēmas dalībnieku un sabiedrības pārstāvju viedokli par tiesu sistēmas darbu un komunikācijas procesu efektivitāti. Ceturtkārt, tika veiktas 20 intervijas ar tiesu sistēmas darbiniekiem, pētniekiem un žurnālistiem, kas atklāja specifiskas iekšējās un ārējās komunikācijas procesa problēmas un to risinājumus.

1.1. Aptauja

Kopumā tika izsūtītas 1000 anketu (anketu skatīt 1.1. pielikumā). Respondentu atsaucība vērtējama kā zema, pēc atkārtota uzaicinājuma anketas atsūtījuši 139 respondenti. Vislielākā atsaucība sastopama tiesnešu vidū, kur anketas atsūtījuši 51 cilvēks un prokuroru vidū, kur anketas atsūtījuši 28 respondenti. Tiesnešu grupai respondentu skaits vērtējams kā reprezentatīvs, kopumā pārstāvēti visi reģioni ar mazāku atsaucību Latgalē un Kurzemē. Vērā ņemams ir arī prokuroru viedoklis, kur lielākā daļa respondentu pārstāvējuši Latgali, bet tikai viens Zemgales reģionu. Pārējo tiesu sistēmas dalībnieku atbildes nav konkrētajai profesionālajai grupai reprezentatīvas, taču ļauj spriest par situāciju kopumā ar minētajām atrunām.

Kā iemesls zemei atsaucībai minams aptaujas veikšanas laiks, kurš sakrita ar atvaļinājuma periodu. Kā otru iemeslu var minēt tiesu sistēmas specifiku un tās institūciju norobežotību. Lielākā atsaucība bijusi tajās profesionālajās grupās, kuras ir tiesu sistēmas kodols – tiesās un prokuratūrā, bet zemāka patstāvīgi praktizējošās vienībās – advokātu, tiesu izpildītāju vidū. Šīm grupām pastiprināta uzmanība tika pievērsta intervijās un grupu diskusijās.

Detalizēts anketu rezultātu izklāsts atrodams 1.2. pielikumā, bet analīzes tabulas – 1.3. pielikumā.

1.2. Intervijas

Pētījuma ietvaros tika veiktas 20 intervijas (interviju plānus skatīt 2.1. pielikumā), kurās aptaujāti tiesu sistēmas dalībnieki, žurnālisti un pētnieki (precīzu respondentu sastāvu skatīt 2.2. pielikumā). Intervijas notika, garantējot respondentiem anonimitāti. Intervijas jautājumu struktūra veidota sekojoši. Pirmkārt, tika izziņāts respondenta viedoklis par iekšējās informācijas plūsmu, vispirms vaicājot par svarīgākajām pārmaiņām šajā jomā pēdējo gadu

laikā un būtiskākajām problēmām. Nākamais jautājumu bloks veltīts tiesu sistēmas darbības formālajai un ētiskajai kontrolei. Tiesnešiem tika uzdoti jautājumi par sodu politikas veidošanu un spriedumu kvalitātes kontroli. Izzināti katras tiesu sistēmas institūcijas lietotie informācijas kanāli, īpašu uzmanību pievēršot elektroniskajai saziņai un datu bāzu lietošanai. Otrā intervijas daļa veltīta ārējās komunikācijas jautājumiem, noskaidrojot, vai pēdējo gadu laikā bijušas jūtamas pārmaiņas šajā jomā un cik lielu lomu ārējās komunikācijas procesā saskata paši tiesu sistēmas dalībnieki. Atsevišķs jautājumu bloks veltīts saziņai ar apmeklētājiem. Nākamais bloks izzina komunikāciju ar medijiem, precizējot galvenās normatīvās, institucionālās un cilvēkresursu problēmas, kā arī pozitīvus šo problēmu risinājumus tiesu sistēmas praksē. Uzmanība pievērsta arī komunikāciju regulējošiem principiem, tiesu sistēmas caurskatāmībai un informācijas atklātības principam.

Žurnālistu intervijas jautājumus veidoja jautājumu bloks par žurnālista darbības uzsākšanas pieredzi tiesu sistēmas jomā, informācijas atklātības principa darbību un komunikatīviem šķēršļiem dažādās tiesu sistēmas institūcijās. Īpaša uzmanība tika pievērsta optimālam informācijas pieejamībai un žurnālista darba normatīvajam regulējumam tiesu sistēmā. Otrs jautājumu bloks tika veltīts jautājumiem par saziņas organizāciju un labākajiem komunikācijas veidiem, izvērtējot dažādus komunikācijas organizācijas veidus.

1.3. Fokusa grupu diskusijas

Kopumā veiktas 8 fokusa grupu diskusijas trīs Latvijas vietās (fokusa grupu diskusiju plānu skatīt 3.1. pielikumā, detalizētu dalībnieku sarakstu 3.2. pielikumā). Vidējais dalībnieku skaits grupās bija 10-12 cilvēki. Diskusiju dalībniekiem tika garantēta anonimitāte. Divās diskusijās piedalījās sabiedrības pārstāvji, kurās tika atlasīti dalībnieki ar un bez tiesu sistēmas izmantošanas pieredzes, bet pārējās dalību ņēma tiesu sistēmas pārstāvji. Divās diskusijās piedalījās dažādi tiesu sistēmas dalībnieki – tiesu, tās kancelejas, prokuratūras, advokatūras, tiesu izpildītāju pārstāvji. Vienu grupu veidoja prokuratūras un advokatūras pārstāvji, vienu – Maksātnespējas administrācijas, Tiesu izpildītāju aģentūras un notāru pārstāvji, vienu – tiesu pārstāvji, vienu – bāriņtiesu un pašvaldību sociālo darbinieku pārstāvji.

Diskusiju plāns tiesu sistēmu dalībniekiem veidots, izmantojot līdzīgu jautājumu struktūru kā intervijās. Sabiedrības pārstāvju diskusijās pirmām kārtām tika noskaidrotas asociācijas par dažādām tiesu sistēmas institūcijām un priekšstatiem par tiesu sistēmu kopumā, kā arī ideālu tiesu sistēmu. Otrs jautājumu bloks bija saistīts ar mediju lomu priekšstatu par tiesu sistēmu veidošanā. Trešajā jautājumu blokā tiek analizēti vairāki gadījumi, kurus risinot dalībnieki atklāj savas praktiskās zināšanas par tiesu sistēmas darbību, savu tiesību izpratni un zināšanas par iespējām gūt tiesisku palīdzību.

1.4. Mediju kontentanalīze

Kontentanalīze¹ tika veikta šādos latviešu un krievu valodā rakstošajos preses izdevumos: „Diena”, „Neatkarīgā Rīta Avīze”, „Latvijas Avīze”, „Rīgas Balss”, „Telegraf” un divos reģionālajos laikrakstos: “Latgales laiks” (latviešu un krievu valodā) un “Kurzemnieks”, kā arī

¹ Kontentanalīzes dati pieejami pie pētījuma pasūtītājiem.

Latvijas televīzijas (LTV) Panorāmas un Latvijas Neatkarīgās televīzijas (LNT) ziņu raidījumiem, Latvijas Radio ziņu raidījumiem un ziņu aģentūras LETA ziņām.

Mediji analizēti šādos laika periodos:

- 1) Latvijas Radio ziņas, Latvijas Televīzijas “Panorāma”, Latvijas Neatkarīgās televīzijas ziņas un LETA ziņas apkopotas sešu mēnešu laikā no 01.12.2003. līdz 31.05.2004.;
- 2) Laikraksti “Latvijas Avīze”, “Telegraf”, “Latgales laiks” un “Kurzemnieks” – trīs mēnešu laikā no 01.03.2004. līdz 31.05.2004.;
- 3) Laikraksti “Diena”, “Neatkarīgā Rīta Avīze” un “Rīgas Balss” analizēti divu mēnešu periodā - no 01.04.2004. līdz 31.05.2004.

Preses publikāciju lasīšanai tika izmantota LURSOFT laikrakstu bibliotēka. Atlases atslēgas vārdi apkopoti 4.1. pielikumā.

Ziņu saturs tika kodēts tiesu sistēmai pozitīvās, negatīvās un neitrālās ziņās, par pamatu ņemot ziņas vispārējo nostāju attiecībā pret ziņā minētām tiesu sistēmas institūcijām. Tā piemēram, negatīvu vai pozitīvu attieksmi var paust gan ar raksta virsrakstu, gan ironisku un zobgalīgu toni, gan vienpusīgu vērtējumu. Šādi analizējot, redzams, ka tie paši gadījumi dažādos medijos atspoguļoti ar dažādu attieksmi.

Ziņas dalītas pēc to žanra – ziņas, raksta, viedokļa, komentāra, intervijas. Sīkāks ziņu apkopojums pēc žanra atrodams 4.2. pielikumā.

Ziņas dalītas arī pēc aprakstītās lietas žanra – administratīvā lieta, krāpšana, krimināllieta utt., nosakot mediju interešu loku, kā arī ziņas avotu. Mediju kontentanalīzes apkopojums atrodams 4.3. pielikumā.

1.5. Informācijas apstrāde

Visa informācija tika iegūta, apliecinot dalībnieka anonimitātes saglabāšanu. Pētījuma tekstā izmantotie fokusa grupu diskusiju un interviju citāti ir apstrādāti, lai tiktu saglabāta gan to autoru anonimitāte, gan aprakstīto institūciju anonimitāte. Vienīgais izņēmums ir institūcijas, kuras vairākkārt minētas kā pozitīvais piemērs vai arī gadījumi, kur sniegts vispārējs institūcijas un tās problēmu raksturojums, nenorādot konkrētu ziņu avotu. Citātu autori ir kodēti pēc to profesijas un minēti vīriešu dzimtē, neatkarīgi no respondenta dzimuma. Ja dzimtes atšķirības parādījušās stāstītāja teiktajā, tās nav labotas.

Pētījumā par pamatu analīzei izmantotas kvalitatīvās analīzes metodes. Aptaujas datu ierobežotā pielietojuma dēļ tie izmantoti kā konteksta informācija. Līdzīgi, mediju kontentanalīzē lielāka uzmanība pievērsta kvalitatīvai analīzei, analizējot ziņu saturu un saistot to ar intervijās un diskusijās pausto informāciju un izceļot tēmas, kuras kontentanalīzes aplūkotajā periodā nedominē kvantitatīvi, bet ietekmē komunikācijas procesu un/vai ir nozīmīgas fokusa grupu diskusijas un interviju datus.

2. IEKŠĒJĀ KOMUNIKĀCIJA

Kopumā **komunikācija tiesvedības procesa ietvaros aptaujā vērtēta kā viduvēja un laba**; tiesu izpildītāju un maksātnespējas administratoru līmenī ir lielāka neapmierinātība ar tiesu sistēmas iekšējās komunikācijas kvalitāti kā tiesās vai prokuratūrā. Labāka ir komunikācija katras konkrētas tiesu sistēmas ietvaros. Tiesu sistēmas atsevišķām institūcijām raksturīgā noslēgtība rada šķēršļus efektīvas vienotas iekšējās komunikācijas nodrošināšanai un kopīgas integrētas datu bāzes veidošanai. Pirmkārt, **nav vienota komunikācijas koordinators**, kas veidotu un īstenotu vienotu tiesu sistēmas iekšējās komunikācijas politiku. Šāda politika tiek veidota katras institūcijas ietvaros. Otrkārt, pētījuma dati liecina, ka **institūcijas sevi saskata kā autonomas**, neatkarīgas vai pat sacensībā esošas kā prokuratūra un advokatūra. Šīs attiecības tiek pārnestas ārpus procesuālās saziņas līdzekļiem un traucē savstarpēju sadarbību.

Datorizācijas līmenis tiesu sistēmas institūcijās ir viens no gatavības rādītājiem mūsdienīgas komunikācijas sistēmas ieviešanai, tāpēc analizē tam pievērsta īpaša uzmanība. Vienotu un integrētu tiesu sistēmas datu bāzu veidošana palīdzētu atrisināt arī starpinstitūciju komunikācijas problēmas, radot vienotu informācijas apmaiņas telpu. Valsts investīciju projekts "Latvijas Republikas vienotā tiesu informācijas sistēma" tika uzsākts jau 1998. gadā, un to bija plānots paveikt 4 gadu laikā. Šis pētījums aktualizē ar investīciju projektu risinātās datorizācijas problēmas, skatot to komunikācijas procesa griezumā tiesu sistēmas dalībnieku skatījumā piecus gadus pēc projekta uzsākšanas.

Tiesu sistēmas datorizācijas pakāpe ietekmē saziņu tiesu sistēmā trijos aspektos, kā norādīts arī minētajā tiesu informācijas investīciju projektā. Pirmkārt, **elektroniska saziņa atvieglo un paātrina visas tiesu sistēmas darbu**, ļaujot izvairīties no tipveida dokumentu vairākkārtējas pārrakstīšanas. Fokusa grupu dalībnieki uzsvēra, ka strādājot bieži dokumenti tiek vairākkārt pārrakstīti un šo procesu atvieglotu elektroniska dokumentu apstrāde, pievienojot lietai materiālus elektroniskā formā. Arī aptaujas dalībnieki komunikācijas procesa uzlabošanu saskatīja elektroniskās saziņas pilnveidošanā un plašākā ieviešanā (skatīt 1.2. pielikuma 13. lpp.). Otrkārt, **elektroniska saziņa garantē lielāku caurskatāmību**. Elektroniski glabāti materiāli ir vieglāk pieejami, uzglabājami un pārstrādājami. To atzina arī aptaujas dalībnieki, uzskatot, ka publiski pieejamas tiesu sistēmas datu bāzes uzlabos saziņu ar sabiedrību (skatīt 1.2. pielikuma 20-21. lpp.). Elektroniski pieejamas informācijas priekšrocības tika novērtētas arī intervijās. Treškārt, normāla **elektroniska saziņa starp tiesu sistēmas institūcijām**, ātri un efektīvi lietojot datu bāzes informācijas apmaiņai starp institūcijām, iesaistoties tiesu sistēmai aktuālu jautājumu apspriešanā, kā arī informējot par aktualitātēm un apmācības iespējām. Aptaujā tika atzīts, ka ārpus procesuālās saziņas elektroniskā neformālā saziņa starp tiesu sistēmas institūcijām tiek lietota biežāk kā procesuālā (skatīt 1.2. pielikuma 9-10.lpp.). Šādu informācijas apmaiņu jau izmanto tiesu izpildītāju un maksātnespējas administratori savu institūciju ietvaros.

2.1. Iekšējās komunikācijas kvalitāte

Ar procesuālo komunikāciju tiek saprasta visa veida saziņa tiesas procesa ietvaros, aptverot visas augstāk minētās tiesu sistēmas institūcijas. Saziņa ar tiesu apmeklētājiem tiek aplūkota ārējās komunikācijas sadaļā. Kā galvenās iekšējās

komunikācijas problēmas aptaujā, intervijās un fokusa grupu diskusijās minētas atbildes trūkums pieprasījumam, atbildes kvalitāte un informācijas ilgs iegūšanas process.

Aptauja liecina, ka **saziņā starp procesa dalībniekiem lietas izskatīšanas laikā** dominē rakstiska un telefoniska saziņa, kā arī tikšanās klātienē, bet gandrīz nemaz netiek izmantoti elektroniski resursi. Analizējot vēlamo saziņas veidu, samazinās rakstiskās un telefoniskās saziņas proporcija un pieaug elektroniskās saziņas lietošanas daļa. Elektronisko saziņu vēlētos lietot 42% aptaujāto. Domājot par vēlamo saziņu samazināta arī faktiskā klātienē saziņas proporcija no 68% uz 44%. Ja lielākā daļa tiesnešu (29 no 51) atbalsta e-pastu kā vēlamu saziņas veidu, tad prokuroru vidū to atzīmējuši tikai 5 no 38 prokuroriem (sīkāk skatīt 1.2. pielikuma 1-2 lpp.).

Saziņā starp tiesnešiem 8 tiesneši no 51 aptaujā atzīmējuši, ka e-pastu neizmanto. Lielākā daļa e-pastu izmanto dažkārt (1-25% saziņas). Biežāk saziņai tiek izmantotas tikšanās reizes un telefoniskas sarunas. Raugoties uz vēlamās saziņas proporcijām, pieaugusi ir biežu klātienē tikšanos un biežas telefoniskas saziņas proporcija, kā arī lielāka nozīme piešķirta elektroniskajām datu apmaiņas sistēmām, kuru pielietojumu nākotnē neredz tikai 2 no aptaujātajiem tiesnešiem (sīkāk 1.2. pielikuma 4-5. lpp.).

Saziņā ar citām tiesu sistēmas institūcijām, salīdzinot ar saziņu ar procesa dalībniekiem, pieaug elektronisko līdzekļu faktiskas lietošanas proporcionālais biežums. Visbiežāk aptaujā e-pasta lietošanu norādījuši tiesneši. Tikai piektā daļa tiesnešu saziņā ar citām tiesu institūcijām nelieto e-pastu. Populārākie saziņas veidi šajā saziņas kategorijā ir telefoniska un rakstiska saziņa. Vēlamās saziņas kategorijā populārākā ir saziņa pa e-pastu un rakstveida saziņu, kuru atzīmējuši 63% aptaujāto, bet pašlaik lieto attiecīgi 41% un 73% aptaujāto. Raugoties uz vēlamo rakstisko saziņas proporciju, ievērojami samazināta tās biežas lietošanas proporcija. Vērojamas atšķirības dažādās amata grupās. Aptaujātie tiesneši bijuši atvērtāki jauno tehnoloģiju lietojumam kā prokurori, kuru lielākā daļa nevēlētos saziņā lietot vairāk elektronisko līdzekļu, dodot priekšroku sarakstei papīra formā (sīkāk skatīt 1.2. pielikuma 5-6. lpp.).

Saziņā saistībā ar lietas gaitu dominē oficiālā lietvedībā noteiktā rakstiskā saziņa. Kā vēlamo to atzīmē 60% aptaujāto. Taču 13% aptaujāto izmanto arī e-pastu un 20% - elektroniskās datubāzes; to lietojumu nākotnē plašāku redz attiecīgi 47% un 44% aptaujāto. Tiesnešiem un prokuroriem populārākā ir rakstiska un telefoniska saziņa. Tiesneši kopumā vēlētos paplašināt elektronisko datubāzu lietošanu, kamēr prokurori vēlētos paļauties uz rakstisku saziņu, elektronisko datubāzu lietošanas paplašināšanos vēlētos aptuveni trešdaļa prokuroru (sīkāk skatīt 1.2. pielikuma 7-8. lpp.).

Informācija par semināriem un kursiem galvenokārt tiek izplatīta rakstiski. Kā otrs populārākais veids minēts e-pasts. Jautāti par vēlamo saziņas veidu, 75% aptaujāto min e-pastu, turklāt apmēram trešdaļa aptaujāto vēlētos to lietot saziņai 75-100% biežumā. Kā otrs populārākais vēlamais informācijas avots minēta rakstiska saziņa. Elektroniskai saziņai lielāka atsauce ir tiesnešu vidū, kuru vidū elektroniska saziņa šādai informācijas apmaiņai jau tiek lietota arī pašlaik (sīkāk skatīt 1.2. pielikuma 9-10. lpp.).

Lai arī aptaujas dati parāda vēlmi mainīt komunikācijas veidu, intervijas un fokusa grupu diskusijas uzrāda vāju iniciatīvu esošo situāciju mainīt. Kā iemesls bieži tiek minēts **normatīvā pamata trūkums**² un elektroniskā paraksta ieviešanas kavēšanās. Normatīvais atbalsts efektīvai saziņai aptaujas respondentu vidū ir visbiežāk vērtēts kā viduvējs (sīkāk skatīt 1.2. pielikuma 12-13. lpp.). Līdzīgs viedoklis pausts arī intervijās un fokusa grupu diskusijās.

Saziņa.. Tas ir procesuāli nenoformēts jautājums. Mums pamatā nav atļauts sazināties procesuāli, izmantojot elektroniskos līdzekļus. Tas būtu jāiekļauj normās un tad mēs varētu par to spriest. (Tiesnesis)

Regulāri un dažkārt ar **sarežģījumiem informācijas apritē** saskārušies attiecīgi 9% un 38% aptaujāto. Lai arī aptaujas dati nav reprezentatīvi advokātu, tiesu izpildītāju un maksātnešpējas administratoru grupām, lielākā daļa no visu šo grupu respondentiem dažkārt un regulāri sastopas ar sarežģījumiem informācijas apritē, atšķirībā no prokuroru un tiesnešu grupām (sīkāk skatīt 1.2. pielikuma 10. lpp.). Kā biežākā problēma minēta laikā nesaņemta atbilde, kura bijusi arī biežāk minētā problēma dažādiem tiesu sistēmas dalībniekiem. Retāk nav bijis atbildes uz pieprasījumu vai informācija nav bijusi kvalitatīva (sīkāk skatīt 1.2. pielikuma 11. lpp.).

Vērtējot savas **institūcijas saziņu ar citām tiesu sistēmas institūcijām**, visbiežāk lietots vērtējums "viduvēja" (61%) vai „vāja” (30%). Aptauja apstiprina arī intervijās gūto informāciju, saziņa ir labāka tiesās un prokuratūrā, bet vājāka izpildinstitūcijās – maksātnešpējas administratoriem un tiesu izpildītājiem. Arī advokāti fokusa grupu diskusijā sūdzas par šķēršļiem, vācot tiesās informāciju klienta interesēs.

Starp dažādām tiesībsargājošām institūcijām ir ļoti dīvaini just konkurenci, jo tā vietā, lai sadarbotos, konkurē. Vienā tiesā, piemēram vajadzīgo lietu var nokopēt par naudu, bet citā tiesā – viņi tāpat atsakās kopēt, jo resursi neļauj, bet naudu ņemt nedrīkst, jo instrukcija neļauj. (Advokāts)

Intervijas liecina, ka tiesu sistēmas darbinieki izmanto neformālos kontaktus un neformālas informācijas iegūšanas iespējas, lai veiktu savus darba pienākumus. Intervijās kā tiesu sistēmas problēma tika minēts vienotas komunikācijas telpas trūkums:

Tiesu sistēmas amatpersonas savstarpēji nesatiekas, savstarpēji nemācās, savstarpēji neapmainās ar informāciju. Tas ir vakuums! Un par tiem zibšņiem. Ak, mums ir labs kontakts ar vienas tiesas priekšsēdētāju, ar otras. Nu mēs to darām, mēs tūlīt apgabaltiesas sauksim uz kopīgu tikšanos. Jā, bet tādā veidā nevar risināt problēmas pēc būtības, tas ir tikai lokāli. Mēs atrisināsim sev, savas problēmas. Bet tas ir muļķīgi. (Notārs)

Aptaujātie iesaka iekšējo komunikāciju uzlabot trīs virzienos. Pirmkārt, jāpanāk elektroniskas informācijas aprites uzlabošana - kopīga tīkla izveidei un elektroniskas informācijas aprites ieviešana, pieejamība elektroniskai informācijai, tehniskais un programmu nodrošinājums, datoru apmācības, elektroniskā paraksta ieviešana. Otrkārt, minēta vienotas tiesu prakses

² Par elektroniskās saziņas normatīvo regulējumu sīkāk skatīt 2. daļas 4.1. sadaļu.

ieviešana, datu apkopošana un analīze, tiesu neatkarības principa ieviešana. Treškārt, ieteikts uzlabot darbu, racionalizējot darba organizāciju (sīkāk skatīt 1.2. pielikuma 13-14. lpp.).

Gatavība elektroniskas saziņas ieviešanai

Pret **elektronisku datu apmaiņu** valda pozitīva attieksme, lai arī tā netiek plaši pielietota. Pirmkārt, motivācija uzsākt lietot elektronisku saziņu lietvedībā ir vāja. Konkurence veicina advokātus, notārus, tiesu izpildītājus, maksātnespējas administratorus izmantot elektroniskus saziņas līdzekļus. Prokuratūrā un tiesu institūcijās, kā liecina intervijas un fokusa grupu diskusijas, elektroniskās saziņas lietošanu ietekmē iestādes vadītāja iniciatīva. Ja iniciatīva nav vadības līmenī, tad modernas komunikācijas līdzekļu ieviešana var tikt apgrūtināta. Otrkārt, datorizācijas pakāpe un datoru lietošanas prakses dažādās tiesu institūcijās ir nevienmērīgas. Treškārt, nav koncepcijas elektroniskas saziņas ieviešanai tiesu sistēmas institūcijās.

Kopumā 64% aptaujāto **elektroniskās saziņas iespējas savā darbavietā** vērtē kā pietiekamas. Augstāks iespēju vērtējums ir tiesnešu grupā, kur 40 tiesneši no 51 iespējas vērtē kā pietiekamas. Salīdzinājumam, 17 prokurori no 27 elektroniskās saziņas iespējas savā darbavietā vērtē kā ierobežotas. No pārējām amatu grupām tikai bāriņtiesai vērojams ierobežots elektronisko līdzekļu lietošanas vērtējums (sīkāk skatīt 1.2. pielikuma 11. lpp.). **Kolektīvo datorspēju vērtējums**, salīdzinot ar iespējām, ir kritiskāks. Kā problēmgrupas minami prokurori un bāriņtiesas darbinieki, kuru vidū datorprasmju vērtējums ir zemāks kā citās grupās (sīkāk skatīt 1.2. pielikuma 11-12. lpp.).

Datorizācijas problēma, kā liecina intervijas un fokusa grupu diskusijas, nav aktuāla advokātiem, notāriem, tiesu izpildītājiem, maksātnespējas administratoriem, jo tur datorizācija ir darba nepieciešama prasība, kur to nodrošina klientu pieprasījums. Datorizācijas pakāpe rada problēmas tiesās un prokuratūrā, kur datorizācija tiek veikta centralizēti un ir mazāks konkurences spiediens. Tādēļ īpaša nozīme **datorizācijai ir tiesās un tiesu sistēmas lietvedībā** kopumā.

Citās tiesu sistēmas institūcijās, kuras darbojas uz individuālu prakšu pamata, elektroniskā saziņa ir efektīvāka:

Piemēram, mūsu [Tiesu izpildītāju] padome darbojas ar šo te mājas lapu. Lai netērētu liekus finanšu līdzekļus attiecībā uz informācijas nosūtīšanu, metodiskos norādījumus, apkārtvēstules, lai sazinātos ar visiem tiesu izpildītājiem, daudz aiziet papīra, laika, lai nosūtītu korespondenci visiem tiesu izpildītājiem Latvijā, tie ir pāri 100. Un pārrēķinot to finansēs, tas ir...diezgan dārgi izmaksā. Ņemot vērā, ka pārsvarā jau tiesu izpildītājiem ir tas elektroniskais pasts, es domāju, ka turpmāk viss tiks sūtīts, izmantojot elektronisko pastu. Tas būs daudzkārt lētāk. Tas atkarīgs, kā spēj pielāgoties. Ja lietas tiks sūtītas pa elektronisko pastu, viņiem vienkārši būs jāšāk mācīties. Tas viss ir atkarīgs no struktūras. (Tiesu izpildītājs)

Datorizācijai ir priekšrocības ne tikai saziņas kvalitātes uzlabošanā un darbības efektivitātes paaugstināšanā, bet arī sistēmas lielāku caurskatāmības nodrošināšanā:

Tiesām nav caurspīdīguma. Šī te lietu ienākšana, tā rotācija. Bet īstenībā, ja tu zini, kā sekretārei tas numurs iet pēc kārtas, tad tu vari ielikt lietu tam vajadzīgajam tiesnesim. Plus-kāpēc viena lieta tiek nozīmēta izskatīt pēc pusgada, pēc gada, cita lieta tiek nozīmēta pēc mēneša. Kāpēc tādas lietas notiek? Ja tas būtu uzskatāmi nodemonstrēts, šajā gadījumā, teiksim datu bāzē redz, kad lieta pienāk, kad viņa aiziet, kad viņu nozīmē, mēs redzam, ka tiesnesis visu dara loģiski un secīgi, un kaut kāda argumentācija ir. Ja nav šī te datu bāze pieejama, tad nav iespējas pārbaudīt, ir ta tendence vai nav. Un tas viss rada pamatu šīm te šaubām. (Advokāts)

Datorizāciju ietekmē sekojoši faktori:

1) Intervijas un fokusa grupu diskusijas liecina, ka tiesu sistēmas **datortehniskais nodrošinājums ir nevienmērīgs**. Bieži zemāka līmeņa tiesas ir datorizētas vēlāk un tādēļ izmanto jaunāku tehniku. Pētījums liecina, ka ir tiesas, kur nepietiekams datoru nodrošinājums kavē tiesu darbu. Pētījuma dalībnieki atklāj ļoti dažādu tehnisko nodrošinājumu un datorzināšanu līmeni. Zināšanas bieži ir vājas tajās institūcijās, kur datori ieviesti salīdzinoši nesen. Aptauja liecina, ka prokurori savas datorprasmes vērtē zemāk par tiesnešiem (sīkāk skatīt 1.2. pielikuma 11-12. lpp.).

Intervijās un fokusa grupu diskusijās pausts, ka ir tiesas, kurās lielākā daļa tiesnešu nestrādā un neprot strādāt ar interneta resursiem, jo neredz pēc tiem nepieciešamību:

Ja man vajag ko uzzināt, es pazvanu. Elektroniski es nekad to nedarīšu. (Tiesnesis)

Aptaujātie tiesneši atzina, ka datora lietošana ievērojami saīsinot sprieduma rakstīšanas laiku. Tā ir salīdzinoši jauna iespēja un daži no tiesnešiem datoru sākuši lietot nesen un tā apzinājuši jaunās darba iespējas. Datorizācijas problēmas vietas meklējamas arī faktā, ka lielā daļā aptaujāto tiesu datoru un interneta pieeja ir tikai tiesnešiem. Ir gadījumi, kad datori citiem tiesas darbiniekiem ir pieejami, taču nav saslēgti tīklā un tiem nav interneta pieejas.

Tiesneši apgalvo, ka esot problēmas ar Tiesu informācijas sistēmu (TIS) darbības ātrumu aktīvākās darba stundās, kad sistēmā iekļūt nevarot. Tiesnešiem, kuri strādā ar vecu datortehniku, problēmas rada jebkura pieslēgšanās ar interneta starpniecību. Problēmas minētas arī saistībā ar programmu nodrošinājumu.

2) Nozīmīgs faktors ir **personāla motivācija**. Ja, piemēram, Y tiesā iekšējā komunikācija nenotiek ar elektroniskā pasta palīdzību un daļa tiesnešu to izmanto ārējai saziņai, tad Vidzemes apgabaltiesā elektroniskā saziņa tiek izmantota arī iekšējai saziņai. Datorizācija tiesās ir lielā mērā atkarīga no personāla. Kā pozitīvs piemērs tika minēts Kuldīgas tiesa. Savukārt kāds Y tiesas darbinieks datorizācijas problēmu apraksta šādi:

Pirmkārt, naudas trūkums. Otrkārt, vajadzīgs ir labs cilvēks – administrators, kas ar to grib nodarboties, kuram tas interesē. Un vajag vēl tos cilvēkus, tiesnešus, kas grib ar to darboties. Ja nav intereses, līdz ar to arī tas aplis noslēdzas. Tiesnesim nevajag un līdz ar to neviens nemeklē labu administratoru, ne tehniku. Un tā mēs strādājam ar desmitgadīgu datoru. (..) Ja Y tiesā vajadzēs labus datorus, tad tas būs tikai tāpēc.. Nopirks, ja priekšsēdētājam tas

interesēs. Pagaidām nevienu tas īpaši neinteresē. (..) Par cik lielākā daļa Y tiesā nestrādā [ar datoriem], nekā netiek izmantots. Aizbrauciet uz citām tiesām, visur tikai uz datoriem strādā.

Kā atzina sabiedrības pārstāvji, joprojām saziņai ar procesa dalībniekiem tiesās tiek izmantotas ar rakstāmmašīnu rakstītas pavēstes, kurās nereti tiek lietota kropla latviešu valoda un sastopamas rupjas gramatikas kļūdas. Informāciju apstiprināja arī intervēts Tieslietu ministrijas darbinieks, apliecinot, ka dažās tiesās rakstāmmašīna tiek lietota arī tad, ja blakus pieejams dators, kas vēl nav apgūts. Šāda saziņa rada ne tikai papildu darbu, bet arī negatīvu priekšstatu par tiesām kā no laika prasībām atpalikušām iestādēm.

3) Kā viens no faktoriem minēts **tiesnešu vecums**:

Nu tad te ir drusciņ jāpiezīmē, ka ja mēs tā mēģinātu izskaitļot nu, teiksim, Y tiesas tiesnešu vidējo vecumu, tad pats par sevi saprotams, ka viņš būtu krietni lielāks nekā, piemēram, rajonu tiesas tiesnešu vecums. Un es pieņemu, ka arī fiziskais vecums varbūt zināmā mērā... dažam labam no kolēģiem vienkārši nu viņš varbūt nejūt tādu vajadzību, lai arī jūt zināmas grūtības adaptēties jaunajā vidē un izmantot svaigākās un jaunākās tehnoloģijas. Tas liekas arī saprotami. (Tiesnesis)

Aptauja kopumā neuzrāda tiesu sistēmas darbinieku vecumu kā nozīmīgu problēmu, daudz nozīmīgāks faktors ir respondenta darba vieta.

4) **Datorprasmes** aptaujā netika uzskatītas par būtisku problēmu. Aptaujā 9% respondentu atzīmēja, ka vēlētos pilnveidot savas datorprasmes. Kā minēts, datorprasmes un datoru lietošana pēc aptaujas datiem ir zemākā prokuroru un bāriņtiesas darbinieku vidū. Intervijas liecina, ka datorprasmju pašvērtējums lielā mērā atkarīgs no zināšanām par datorizācijas sniegtajām iespējām un to pieejamību. Datoru pielietojuma paplašināšanās radīs nepieciešamību pēc jaunu prasmju iegūšanas.

2.2. Datu bāzes

Pētījuma datos minētās elektronisko datu lietošanas problēmas ir elektronisko datu nepilnības un kļūdas, tiesu lēmumu nepieejamība un augstā samaksu par datu bāzu lietošanu (sīkāk aptaujas datus skatīt 1.2. pielikuma 12-13.lpp). Kā ieteikumi minēti vienotas visiem tiesu sistēmas dalībniekiem pieejamas datu bāzes izveidošana un elektroniskās informācijas aprites juridiska nostiprināšana. Lai arī elektroniskās informācijas aprites normatīvā bāze ir sagatavota, gan aptaujā, gan intervijās un fokusa grupu diskusijās šis fakts netika norādīts, liecinot par tiesu institūciju darbinieku vāju informētību šai jautājumā. Vienotas elektroniskās datu bāzes trūkums aptaujā minēts pie biežāk uzskaitītajām tiesu sistēmas iekšējās komunikācijas problēmām.

Kā liecina intervijas un fokusa grupu diskusijas, patlaban tiesu sistēmas darbinieki profesionālo pienākumu veikšanai izmanto vairākas atsevišķas datu bāzes - tiesu informācijas sistēmas, normatīvo aktu informācijas sistēmas (NAIS) datu bāzi, transporta līdzekļu reģistrācijas datu bāzes (CSDD datu bāze), Uzņēmuma reģistra (Komercreģistra) datu bāzi, VID datu bāzes u.c. Daļu šo datu bāzu veido un uztur privāta kompānija „Lursoft”,

daļu atsevišķas valsts institūcijas. „Lursoft” dati pieejami par maksu, kas ir šo datu bāzu uzturēšanas finansiālais pamats. Atsevišķu valsts institūciju dati pieejami, slēdzot lietošanas līgumus un vienojoties par lietošanas noteikumiem starp institūcijām.

Tiesu sistēmas datu bāzes praktiskam lietojumam nav vienotas – tās uztur un veido dažādas institūcijas un to dati nav integrēti. Datubāzu lietošana atkarīga gan no darba specifikas, gan motivācijas. **Zemākas prasības un datubāzu pielietojums ir tiesnešu un prokuroru vidū.** Lai arī, kā liecina aptaujas, fokusu grupu diskusiju, interviju un aptauju dati, ikdienā, piemēram, tiesās datu bāzes netiek bieži izmantotas, bet informācija tiek nodota un pieprasīta lietvedības kārtībā papīra formā, tiek atzīts, ka elektroniskas informācijas aprites iespējas un tieša piekļuve datu bāzēm atvieglotu un paātrinātu darbu.

Protams, būtu pozitīvi, ja tā būtu kā [elektroniska] sistēma, ja tiesnesis varētu sistēmā atrast tiesas spriedumu (...). Bet ir problēmas ar laiku. Pieprasījums, bet tajā laikā tiek skatīta lieta, spriedums vajadzīgs pusstundas, stundas laikā. (Tiesnesis)

Līdzīga nostāja ir arī prokuratūras darbiniekiem. Izpratne par datu bāzēs pieejamo un elektroniskās informācijas iegūšanas prasmes tiesās ir dažādas. Bieži ar elektronisku informāciju tiesnešus apgādā palīgi. Tas gan iespējams tiesās, kur tiesnešu palīgiem ir pieejami datori ar interneta pieslēgumu.

Daudz **augstākas prasības pret datu bāzu izmantošanu ir tiesu sistēmas izpildinstitūcijām**, kurās ir augstāka datorizācijas pakāpe, bet finansiālā ziņā ierobežotāka pieeja datu bāzu lietošanai. Problēmas ar datu bāzu lietošanu atzīmēja gan Maksātnešpējas administrācija, gan Tiesu izpildītāju institūcija, kurām tiešie darba pienākumi liek regulāri lietot datu bāzes. Datu bāzes principā ir pieejamas, taču par to lietošanu un informācijas izdrukāšanu ir jāmaksā, radot problēmas gadījumos, kad šo institūciju klienti nespēj segt izdevumus.

Saskaņā ar aptaujas, interviju un fokusa grupu diskusiju materiāliem, šķēršļi datu bāzu lietošanas paplašināšanai meklējami sekojošos faktoros:

- 1) **Normatīvie akti** pietiekami efektīvi neregulē pieeju elektroniskajām datu bāzēm visiem tiesu sistēmas dalībniekiem. Tiesu izpildītāji atzina, ka informācijas apmaiņu ar zvērinātu tiesu izpildītāju institūciju regulē tikai viena instrukcija, kas izstrādāta vēl pirms šīs institūcijas izveides.
- 2) Datu bāzu pieejamību ietekmē **maksa par datu bāzu lietošanu.**
- 3) **Līgumu slēgšana** par datu bāzu izmantošanu, kā atzina Maksātnešpējas administrācijas pārstāvji, **ir atkarīga no subjektīviem faktoriem.** Tā, tiesu izpildītājiem tiešu pieeju datu bāzei piedāvājusi CSSD, kura, nespējot tikt galā ar lielo pieprasījumu skaitu, meklējusi situācijas risinājumu, paplašinot datu bāzes lietotāju loku.

Tiesu sistēmas darbinieki izmanto dažādas papildus iespējas datu bāzu uzlabošanai un izmantošanai. Pirmkārt, darbu racionalizējot, gan Bāriņtiesas, gan tiesu izpildītāji meklē **papildus neformālas iespējas ātrākai informācijas iegūšanai**, kas iespējams elektroniski. Tā kādas Bāriņtiesas darbiniece atzina, ka informāciju, izmantojot personiskus sakarus, gūstot vietējā policijas iecirknī, kur esot piekļuve vairākām tiesu sistēmas datu bāzēm. Šādi ievērojami saīsinās lietas izskatīšanas laiks. Kā apgalvoja diskusiju dalībnieki, lai operatīvi

Iegūtu datus par kādas personas mantisko situāciju, tiek izmantotas datu bāzes, ja tās pieejamas. Tikko iegūts pozitīvs apstiprinājums kādam pieņēmumam, tiek rakstīts pieprasījums, lai iegūtu oficiālu apstiprinājumu. Tādējādi informācijas ieguves process kļūst garāks un dārgāks. Ja elektroniska informācija nav pieejama, tad, kā to apgalvoja tiesu izpildītāji, pagarinās konkrētās lietas izpildes termiņi.

Otrkārt, tiesu izpildītāji atzina, ka nepieciešama vienota datu bāze, lai novērstu vairāku tiesu izpildītāju paralēlu darbu ar vienu parādnieku. Maksātnešpējas aģentūra sāksi veidot **savu datu bāzi par maksātnešpējas procesiem**, kurā tiek apkopota no citām datu bāzēm iegūta un maksātnešpējas administratoru apkopota informācija. Aģentūra uzskata, ka šādā veidā tiek nodrošināta tās darbības caurskatāmība. Pieredze, apkopojot informāciju, liecina par citās datu bāzēs ievietotas informācijas faktoloģisku nesaderību un zemu kvalitāti, kas nereti tiek uzskatīta par iemeslu visu datu bāzu integrācijas trūkumam.

Gan eksperti, gan tiesu sistēmas darbinieki atzina, ka lietu elektroniska uzglabāšana un tālāka nodošana uzlabotu pašas sistēmas caurskatāmību un pašu lietu uzglabāšanu. Tā, prokuratūra vēlas izstrādāt programmas iekšējās informācijas reģistrēšanai, lai atvieglotu uzskaites darbu.

2.3. Ieteiktie risinājumi iekšējās komunikācijas uzlabošanai

Iekšējās saziņas kvalitāti var uzlabot ar vienotas iekšējās komunikācijas politikas veidošanu. Vairums dalībnieku kā starpnieka institūciju minēja Tieslietu ministriju, uzskatot, ka tās uzdevums būtu nospraust vienotus tiesu sistēmas mērķus un to sasniegšanas veidus. Vienlaikus, pētījums liecina, ka šāda uzdevuma pildīšana būs problemātiska, jo lielākā daļa pētījuma dalībnieku tiesu sistēmu neskatīja kā vienotu sistēmu. Ņemot vērā tiesu sistēmas institucionālo uzbūvi, kas nosaka, ka nav vienotas patstāvīgas institūcijas, kas koordinētu saziņu starp dažādām tiesu sistēmas institūcijām, un komunikācijas politika tiek veidota katras atsevišķas tiesas sistēmas institūcijas ietvaros, nozīme piešķirama iekšējās komunikācijas **normatīviem un tehniskiem risinājumiem**. Iekšējās komunikācijas principi nosakāmi un pārbaudāmi ar tiesu sistēmas institūciju pārstāvju veidotas **iekšējās komunikācijas darba grupas palīdzību**.

1) Elektroniskās informācijas aprites veicināšanai nepieciešams rīcības plāns, kas noteiktu **elektroniskas saziņas kārtību un ieviešanas kārtību** tiesu sistēmā, šādi radot motivāciju datorprasmju uzlabošanai.

2) Nepieciešams **motivēt personālu**, ko var panākt gan ar labās prakses piemēriem un komunikācijas efektivitātes rādītāju uzlabojumu, gan ar iesaistīšanu elektroniskās saziņas programmas veidošanā, ilgtermiņā definējot tās mērķus, pasākumus un priekšrocības tiesu sistēmas darbiniekiem.

3) Aptaujas dati rāda, ka tiesu darbinieki, salīdzinot ar prokuroriem, augstāk vērtē elektroniskās informācijas apmaiņas priekšrocības un plašāk tās pielieto. Kā iemeslu var minēt tiesu datorizācijas projektu, kas plānveidīgi uzlaboja tiesu komunikācijas procesu. Šādu **investīciju plānu tiesu sistēmas datorizācijai** būtu nepieciešams izstrādāt arī prokuratūrai.

Situācijas novērtējumu ar tai sekojošu pasākumu plānu jāveic arī tiesu institūcijai, ņemot vērā ilgtermiņa perspektīvu.

Plānam jāaptver gan datorizācijas un programmatūras nodrošinājuma ieviešana, paralēli tai plānojot **darbinieku apmācības**. Ņemot vērā aptaujas datus, datorprasmes atšķiras pat vienas institūcijas darbinieku vidū, tādēļ lietderīgi pirms apmācību programmas uzsākšanas šīs prasmes izvērtēt un veidot vairākus datorapmācību līmeņus.

4) **Jāizvērtē vienotas tiesu sistēmas datu bāzes radīšanas un uzturēšanas izmaksas**, salāgojot tās ar lietošanas izdevumiem. Patlaban tiek veidotas papildus datu bāzes, lai apkopotu citu datu bāzu glabāto informāciju savas institūcijas vajadzībām, neefektīvi izmantojot resursus. Papildus jāņem vērā integrētas datu bāzes priekšrocības, kuras ietver sistēmas caurskatāmību un cilvēkresursu atbrīvošanos, gatavojot dokumentu norakstus.

Patlaban datu bāzu lietošana saistīta ar vairākām neērtībām. Pirmkārt, šai informācijai nav **juridiska spēka**, bet elektroniskā paraksta ieviešana kavējas. Pētījumā vairākkārt tika pieminēta Igaunijas pieredze, ieviešot elektronisku lietvedību. Patlaban piekļuve **datu bāzēm** tehniski tiek risināta ar paroļu palīdzību, kas varētu kalpot kā pārejas variants pārejai uz elektronisku lietvedību. Otrkārt, nav skaidra atbildība par **datu bāzēs ievietotās informācijas kvalitāti**. Ja atbildi sniegusi attiecīgā iestāde, tad tā uzņemas atbildību, kas saistīta ar kļūdainas informācijas sniegšanas sekām, kas nav spēkā lietojot datu bāzes.

3. TIESU SISTĒMAS VIENOTAS POZĪCIJAS VEIDOŠANA

Komunikācijas politikas būtiska sastāvdaļa ir paša **komunikatora pozīcijas veidošana**. Pozīcijas formulēšana ietekmē gan ārējās, gan iekšējās komunikācijas veidošanu, tāpēc tā skatīta atsevišķā sadaļā. Pētījums atklāja respondentu **augstu identifikācijas pakāpi ar savu profesionālo grupu un zemu pašidentifikāciju ar tiesu sistēmu kopumā**. Profesionālo grupu identitātes veidošanā nozīmīgu lomu spēlē profesionālās organizācijas, taču tiesu sistēmu visaptveroša profesionāla organizācija nav izveidojusies. Sadarbības trūkums pašas tiesu sistēmas institūciju ietvaros tiek skatīts kā iemesls vājam tiesas tēlam. Daži respondenti kā iemeslus minēja gan mazās algas, noslogotību, gan tradīciju trūkumu:

Pirmkārt, daudz ir atkarīgs no tiesu sistēmas vadības. Vai tas ir ministrs vai tiesnešu apvienības priekšsēdētājs, tiesnešu biedrības prezidents. Jo nav jau noslēpums, ka tiesās darbinieki saņem ļoti maz, daudziem ir slikti [darba] apstākļi. (..) Varbūt tās lietas ir daudzas un noslogojums liels. Pie tādiem apstākļiem grūti cerēt, ka visi būs saliedēti. Tāpēc nepieciešams vairāk strādāt uz iekšējo komunikāciju, vairāk rūpēties par tiem cilvēkiem. Uzzinot, kādi ir viņu viedokļi, iesaistot aktivitātēs, pakāpeniski ceļot viņu dzīves līmeni, palielinot algas. (Ierēdnis)

Iztrūkst arī **vienota idejiska nostāja par tiesu sistēmas lomu** sabiedrībā. Izpratne par **ētikas lomu tiesu sistēmā** lielākai daļai pētījuma dalībnieku saistījās ar procesuālām lietām, piemēram, personas datu neizpaušanu trešām personām. Runājot par ētikas kodeksa nozīmi tiesu sistēmā, kodekss tiek izprasts kā stingrs normatīvs regulējums nevis vispārējs princips. Otra ētikas nozīme tiesu sistēmā tiek skatīta **cilvēku attiecību kultūrā**:

Par to ētiku šobrīd šausmīgi daudz runā un ar tām ētikas normām ir diezgan traki, jo.. Manuprāt, tā ētika ir katra cilvēka iekšējā audzināšana, kultūra, attieksme pret pārējiem. (..) Arī mūsu profesijai ir savs ētikas kodekss, kur skaidri [noteikts] kā mums jāuzvedas atbilstoši profesijai un šai savstarpējai saskarsmei jāatbilst ētikas normām un prasībām. (Tiesu izpildītājs)

Nedaudzi pētījuma dalībnieki runāja par **tiesu sistēmas darbinieka uzdevumu** kalpot sabiedrībai kā savas darbības vienotu ētiskās nostājas pamatu. Šī argumentācija iztrūkst arī, interpretējot informācijas atklātības principu un dialoga nepieciešamību ar sabiedrību. Tiesu sistēmas ētiskais pamats ir nozīmīgs priekšnoteikums tiesu varas darbībai un tēlam. Fokusa grupu diskusijās un intervijās mazākums pētījuma dalībnieku aktualizēja vai atpazina jautājumu par tiesu varas ētisko pamatu.

Tas ir cilvēks, kas orientēts uz klientu. Un, ja tam tiesnesim vai notāram būs interese par savu jomu, ne tādā līmenī, ka es gribu izdarīt savu darbu, nevis ir aroda nesējs, bet idejas nesējs. Bet tādu jau nekad nebūs daudz. Tad mums jāmeklē citas iespējas. Nu es domāju, ka tas ir labs atalgojums, prestižs darbs (..) Un vēl kontrole, milzīga kontrole ir nepieciešama. (Notārs)

Kā liecina nākamajā sadaļā iztirzātā mediju kontentanalīze, attālinoties no tiesu varas ētiskā mērķa - veidot **izpratni par taisnīgumu un ētiskajiem standartiem sabiedrībā**, cieš tiesu varas tēls sabiedrībā. Aptaujas dalībnieku viedoklis liecina, ka izpratne par taisnīguma principa veidošanu ir vienvirziena process. Lielākā daļa aptaujāto piekrīt, ka tiesu sistēmas darbiniekiem ir jādomā par savu ietekmi uz sabiedrisko domu, bet tam, ka tiesnešiem sabiedriskā doma būtu jārespektē, nepiekrīt 40% respondentu, pilnīgi vai daļēji piekrīt 28% (sīkāk skatīt 1.2. pielikuma 20.lpp). Pētījuma dalībnieku teiktais liecina, ka tiesu varas misijas apziņa ir svarīgs priekšnoteikums tiesu darbības nodrošināšanai dažādās jomās:

Ir būtiski sakārtot pašu tiesu sistēmu, lai tiesneši lemtu taisnīgi, lai likumi būtu taisnīgi un neatļautu sliktas lietas darīt, lai tiesneši būtu kvalificēti, lai viņi būtu izglītoti, lai viņi normāli pelnītu, lai tas darbs būtu prestižs. (..) Bet tā nav tikai komunikācijas loma, jo bez tā visa ar pliku komunikāciju uzlabot tēlu ir grūti. (Ierēdnis)

Misijas apziņas trūkums ir viena no nopietnākajām ilgtermiņa problēmām, kas apdraud komunikācijas procesa kvalitāti. Jautājums ir veiksmīgi atrisināts jaunizveidotajā Administratīvajā tiesā, kur, jau darbu uzsākot, tiesnešiem veidojās vienota izpratne par sava darba virsuzdevumiem un komunikāciju ar sabiedrību. Aptaujas dalībnieku pausto vēlmi apgūt saskarsmes prasmi var tulkot kā tiesu sistēmas vājās vietas apzināšanos, izjūtot pieprasījumu pēc kvalitatīvas komunikācijas ar sabiedrību, taču nespējot tādā iesaistīties.

Procedūru apraksts nevarēs pilnībā pārklāt visas situācijas, līdz ar to normatīva jautājuma regulēšana vien nesniegs atrisinājumu. Vienota ētiskā principa izmantošana nevar būt normatīva, taču tai jākalpo kā papildus ētiskam regulējumam, lai nodrošinātu efektīvu saziņu un kalpotu par tās pamatu. Zemāk aplūkoti vairāki tiesu sistēmas pozīcijas meklēšanas jautājumi, uz kuriem pētījuma dalībnieki nespēja rast vienotu atbildi, taču atzina, ka būtiski ietekmē tiesu sistēmas iekšējo saziņu.

3.1. Tiesu varas neatkarība

Pētījuma gaitā vairāki dalībnieki izteica argumentu, ka tiesnešu solidaritāte un tiesu varas neatkarības princips neļauj publiski apspriest kolēģa lemtā pareizību citādi, kā lietu pārskatot likumā paredzētajā kārtībā. Savukārt citi uzsvēra, ka tiesnesim jābūt aktīvam tiesiskuma uzturētājam sabiedrībā, piedaloties publiskajās debatēs un pārstāvējot savu profesiju.

Jautājums par tiesu varas neatkarības nodrošināšanas mehānismiem ir plašāks, jo no komunikācijas viedokļa tiesu varas neatkarības veidošana ir divpusējs process. Proti, tiesu varas neatkarību veido ne tikai tās procesuāls regulējums, bet arī tiesas prestižs sabiedrībā.

Es domāju, ka [ir] dažas lietas, kur [ir] tas spriedums, ko sabiedrība nav atbalstījusi, un diemžēl tiesa ir ieguvusi negatīvu tēlu. Reizēm pamatoti un reizēm arī nepamatoti, jo tiesa var izspriest pēc tiem dokumentiem, kas ir lietā. Bet fakts, ka tiesas nekomunicē, neizskaidro, kāpēc, ja sabiedrība gaidīja vienu lēmumu, bet ir cits- tas rada.. Pirmais, kas no tā dabū ciest, ir tiesa. Var būt, ka prokurors nav pietiekami sagatavojis, vai kādi materiāli nav parādījušies, bet tas ir tas moments, kas traucē. Ja tiesa skaidrotu un parādītu šo te momentu, tas būtu.. Protams, tiesai ir augstākā neaizskaramības pozīcija, kā rezultātā... kaut vai viens elementārais jautājums- ja ir aizdomas, šaubas par tiesas objektivitāti, tiesa neko necenšas darīt, lai izklaidētu šādas šaubas. Un tā ir visdziļākā problēma. (..) Un, ja ir situācijas, kad šaubās par objektivitāti, tad tiesām ir jāskaidro lietas būtība. Ar šāda veida attieksmi, ar šāda veida darbībām, tiesas vairāk vairotu savu popularitāti gadījumos, kad ir acīmredzams vai loģiski skaidrs, ka tas ir problēma, ka viņi, tiesneši, nespēj noslēpt savas simpātijas vai anipātijas pret procesa dalībnieku. (Advokāts)

Tiesu varas neatkarības jautājums ir cieši saistīts ar **tiesnešu darba kontroles un sadarbības** jautājumu. No vienas puses tiek atzīta šādas kontroles nepieciešamība, tiesas vadītājam kontrolējot savas tiesas darbību, pieņemtos lēmumus un lietu sadali. No otras puses, patreizējā ētiskā nostāja par tiesneša neatkarību neļauj šos jautājumus atklāti uzrunāt:

Bieži tiesneši nepareizi interpretē tiesu neatkarību, tas nenozīmē nepiedalīties vispārējās diskusijās, ar to viņi nepazaudēs savu neatkarību. (Advokāts)

Aptauja rāda, ka tiesā strādājošie respondenti visbiežāk atbildējuši, ka tiesu prakse darbavietā tiek analizēta dažkārt. Atšķiras tikai Augstākās tiesas prakse, kur visi tās tiesneši norādījuši, ka šāda analīze tiek veikta vienmēr (sīkāk skatīt 1.2. pielikuma 14.lpp).

Viens no minētajiem papildus šķēršļiem tiesu sistēmas profesionāļu sadarbībai ir **sacīkstes principa piemērošana**, domājot par arī Latvijas tiesu sistēmu.

Nu pieņemsim, mēs aizbraucam kā lektoru grupa no Rīgas kaut kādus jautājumus mācīt, bet tur tiesnesis teiksim saka, ka viņš jūtās neveikli vietējo advokātu klātbūtnē. Zālē sēž gan advokāti, prokurors, tiesneši, kā viņš tagad celsies kājās prasīs jautājumu - tas nozīmē, ka viņš parādīs tam blakus sēdošajam advokātam, ka viņš kaut ko nezina. (..) Bet tam tiesnesim rītā ir jāsež un jātēlo advokāta un prokurora priekšā, bet tad izveidojas tādas zināmas neveiklas situācijas. Tas ir tāds blakus apstākļi par to kopā mācīšanos, bet tas nav tik strikti

izteikts Latvijā, bet šur tur tā tas notiek un, iespējams tā arī ir kaut kur zemapziņā ieprogrammēts, ka šīs te trīs profesijas – advokāti, prokurori un tiesneši savstarpēji tomēr tā savrupēji mēģina turēties, jo nu viņi nav bāžami visi vienā maisā kā absolūti domu biedri. (Tiesnesis)

Salīdzinājumam, intervijās un fokusa grupu diskusijās prokuratūras pārstāvji bieži uzsvēra prokurora ētikas kodeksa pielietošanu un disciplīnas kontroles nozīmi, pieņemot to par pašsaprotamu profesionālās darbības kritēriju.

3.2. Ētikas kodeksi kā kontroles mehānisms

Pētījuma dati liecina, ka ētiskā līmenī saziņa starp dažādu tiesu sistēmas institūciju pārstāvjiem un sabiedrību ir problemātiska. Pirmkārt, saziņas vērtējums bieži ir subjektīvs. Otrkārt, ētikas kodeksiem dažādās institūcijās tiek piešķirta dažāda nozīme.

Ētikas kodeksi ir izveidoti visām tiesu sistēmas institūcijām. Tāds tiek veidots arī Bāriņtiesai. Par ētikas kodeksu pārkāpumu tiek piemērots disciplinārs sods. Tomēr vairākkārt tika uzsvērtā problēma par šāda kodeksa pārkāpšanas pierādīšanu:

Jautājums, kā tas ir pierādāms, jo tāpēc, ka tas notiek kaut kādā konkrētā brīdī, šajā gadījumā ir kaut kāds konkrēts cilvēka subjektīvs viedoklis un kurā vietā mēs varam saskatīt to objektīvo patiesību. (...) Tas ir ļoti grūti nosakāms, jo, ja runājam par mūsu profesiju, tad vienmēr būs tā, ka kāds būs neapmierināts. (Tiesu izpildītājs)

Līdz ar to saskarsmes problēmas, par kurām sūdzas iedzīvotāji – rupja, nevērīga tiesu sistēmas darbinieka attieksme bieži ir nepierādāma un disciplinārsodi tiek pielietoti par likuma normu pārkāpumu. **Attieksme pret ētikas kodeksu ievērošanu** ir dažāda:

Personiski gan jāsaka, ka, ja par to pašu kolēģi nāk sūdzības regulāri, tās var uzskatīt par pamatotām, varbūt jārunā par cilvēka iekšējo kultūru, vajadzētu kādas lekcijas, kā veidot dialogus. Viens cilvēks veiksmīgi iziet no nepatīkamas situācijas, bet citi to nevar atrisināt. (Tiesu izpildītājs)

Prokurori atzina, ka daļa ētikas normu jau iestrādātas procesā, tās risina kā procesa pārkāpumus. Nozīmīgi, ka ētikas normas prokurori pielieto ārpus darba attiecībās:

Katru gadu ir pāris gadījumu, kad prokuroriem pielieto disciplinārsodus, bet šie gadījumi saistīti ar prokuroru uzvedību ārpus darba. Ar ētikas kodeksa palīdzību atrisinām arī tādas lietas, kas prokuroram nav pieļaujamas ārpus darba. (Prokurors)

Ētiskās problēmas ir **aktuālas iekšējā saziņā** starp tiesu sistēmas dalībniekiem. Gan advokāti, gan prokurori atzina, ka protesta vai noraidījuma izteikšana spriedumam var ietekmēt personiskās attiecības ar tiesnesi, tam saasināti uztverot kritiku. Līdz ar to šādi ētiski pārkāpumi faktiski ietekmē lietas gaitu:

Nereti tieši procesā iesaistītās puses pārāk personalizē izskatāmos jautājumus, tiesneši pārmet jau tīri personiski, ko tu uzrakstīji protestu pret manu spriedumu, tu esi pret mani. Tas

lielā mērā atkarīgs no personiskām attiecībām un ētikas. Privāti šīs lietas tiek izrunātas, to necenšas pacelt oficiāla strīdus līmenī. (Prokurors)

vai

Ir praksē bijušas situācijas, kad būtu nepieciešams izteikt noraidījumu spriedumam, bet zinot konkrēto cilvēku, tiesnesi, es šo noraidījumu neizsaku, jo zinu, ka tas tiks uztverts kā personiskais apvainojums, un vēlāk būs grūti turpināt sadarbību. (Advokāts)

Tiek atzīmēts, ka ar ētikas kodeksu palīdzību iespējams mainīt konkrētā profesionāļa darba stilu, taču jautājums ir **par pārkāpuma fiksāciju**. Piemēram, neētisku rīcību procesa laikā var fiksēt ar audioieraksta palīdzību. Audioieraksta nepieciešamību pamato arī ar procesa caurskatāmības prasībām – tie ļautu atrisināt potenciālas konflikta situācijas, ja tiek apšaubīta sēdes protokola pareizība.

Maksātnespējas administrācija ir paredzējusi izvietot ētikas kodeksu mājas lapā, lai klienti orientētos maksātnespējas administratoru darbības principos un varētu vērsties administrācijā pārkāpumu gadījumos:

Šis ētikas kodekss būs pieejams sabiedrībai, lai cilvēki apskatās un griežas asociācijā, ja ir nepieklājības, aizvainojumi, tas tomēr ir iekšējs jautājums, pat ja nav likuma pārkāpums, ja uzvedas cūciski. Esam paši Administratoru asociācijas biedru kopsapulcē pieņēmuši šādu kodeksu. (Maksātnespējas administrators)

3.3. Profesionālās atlases principi

Pētījums daļēji ieskicēja papildus problēmu, ko rada profesionālās atlases principi. Aptaujā, interviju un diskusiju plānos tika ietverts tikai jautājums par komunikācijas prasmju iekļaušanu profesionālās atlases kritērijos. Pētījuma ietvaros veiktās fokusa grupu diskusijas un intervijas norāda uz nopietnāku problēmu – godīguma un caurskatāmības kritēriju pielietošanu notāru un advokātu profesiju atlasē.

Ētikas normu ievērošanu interviju un fokusa grupu dalībnieki cieši saistīja ar darbinieku atlasī, nosakot profesionālās piemērotības kritērijus:

Sabiedrībai diemžēl iepriekšējos gados bija diezgan slikts viedoklis par zvērinātiem tiesu izpildītājiem, galu galā, lai cik labi strādā tiesnesis vai advokāts, spriedumu izpilda tiesu izpildītājs. Varbūt būtu jāveic testi, kas noteiktu, vai konkrētais cilvēks atbilst tiesu izpildītāja amatam. (Tiesu izpildītājs)

Līdzīgu atlasī organizē tiesneši un prokurori, atlasē vērtējot arī komunikācijas prasmes:

Prokuratūrā testi ir jau 2 gadus, un no 87 pretendentiem tālāk palaida tikai 12 vai 13. Būtībā cilvēki nemāk diskutēt un apmainīties ar informāciju. Tikko diskusija kļūst nopietnāka, tā tiek personificēta, tas ir saistīts ar apmācības procesu. LU [Latvijas Universitāte] vairāk jāgatavo runājošus, diskutējošus juristus. Cilvēki nemāk runāt, aizstāvēt savu viedokli. Daudzi prokurori nemaz negrib runāt. Ir pāris procesuālie argumenti tiesas sēdē. Daudzi juristi tomēr

naudu pelna ar muti, jābūt motivēt un pierādīt. Mēs arī šos jaunos prokuroorus apmācām. (Prokurors)

Advokāti atzīmēja profesionālās apmācības problēmas, kas vēlāk ietekmē attieksmi pret advokātu darbu. Uzsākot darbu kā advokāta palīgam, juristam formāli būtu jābūt pakāpenisku ievadīšanu advokāta darbā, taču Advokātu kolēģijā kontroles par to, vai šis cilvēks uzsāk patstāvīgu darbu, nav. Vairāki tiesu studenti savukārt atzīmēja pazīšanās lomu un negodprātību, iegūstot palīga statusu un iesākot notāra praksi:

Turklāt jābūt miljonāram, lai pēc juridiskā diploma saņemšanas kļūtu par notāru. Arī pati agrāk domāju kļūt par notāri, bet man pateica, ka ja man nav blats Tieslietu ministrijā, tad neizdosies būt par notāri. (Tieslietu students)

Notārs ir kā ģimenes bizness. Tieslietu ministrijai vajadzētu atvieglot to procesu, kā cilvēks var kļūt par notāru. (Tieslietu students)

Lai arī šie izteikumi atspoguļo viedokli, tie tomēr identificē arī nopietnu tiesu institūcijas tēla problēmu pašas sistēmas iekšienē, rādot, ka pat topošiem tiesu sistēmas dalībniekiem nav ticības pašas sistēmas tiesiskumam.

3.4. Soda politika un taisnīguma princips

Sodu samērīgums ir viens no medijos biežāk akcentētiem jautājumiem. To intervijās un fokusa grupu diskusijās atzīst pētījuma dalībnieki. Lielākā daļa tiesnešu piedāvā problēmu risināt ar vienotu sodu politiku vai retāk ar vienotām vadlīnijām līdzīgi kā ASV tiesu praksē. Līdzīgi jau darbojas Augstākās tiesas veidotie apkopojumi. Otrā daļa tiesnešu norāda uz cēloni – plašu soda diapazonu likumā un tiesnešu subjektīvā vērtējuma neatkarību, piedāvājot likumā nospraust šaurākas soda robežas likumā. Vadlīnijas šādā gadījumā tiek skatītas kā neuzticība tiesneša darbam un padomju tiesu sistēmas principu atdzīvināšana.

Sodu politika darbojas, balstoties uz Augstākās tiesas apkopojumiem un, kā atzina tiesneši, uz neformālu pārrunu pamata. Viens no Augstākās tiesas tiesnešiem atzina, ka vienīgais nopietnais sodu politikas apkopojums veikts par narkotiku lietām, kuru rezultātā tika grozīts likums. Ne visi tiesneši atzīst neformālas kontroles iespējas:

Es izlasu [citu tiesu] spriedumus un vērtēju pats priekš sevis. Bet nu to es publiski nekur nekomentēju. Es, protams, to varu darīt, bet es uzskatu, ka tas nav vajadzīgs. Ja vajadzēs kaut kādā veidā vērtēt to tiesnesi, tad mēs ņemsim un skatīsimies, kā viņš strādā, kā viņš raksta spriedumus un lēmumus. Bet savādāk mēs ar kolēģiem īpaši to nepārrunājam. (Tiesnesis)

Patlaban vienotas politikas veidošanai izmantojamie instrumenti ir oficiāli semināri, kuros tiesneši formulē viedokli. Vājas ir neformālās viedokļa veidošanas prakses.

3.5. Spriedumu kvalitāte

Mediju kontentanalīze rāda, ka spriedumu saprotamība un atbilstība taisnīguma principam sabiedrībā parādās kā viens no negatīva tiesu tēla veidošanās veidiem³. V. Skujeniece savā pētījumā⁴ atzīst, ka daļa viņas analizēto spriedumu ir nekvalitatīvi.

Kā galvenās problēmas V. Skujenieces pētījumā minētas tiesu sprieduma uztveres grūtības, tiem saturot lieku informāciju, nepilnīgu informāciju vai iztrūkstot pilnam pamatojumam. Pirmkārt, nekvalitatīvi spriedumi bez pietiekošas motivācijas neļauj veidot vienotu tiesu praksi. V. Skujeniece pētījuma rekomendācijās iesaka regulāru aktuālu tiesas prakses jautājumu analīzi. Lai to sasniegtu jāvienkāršo tiesas spriedumu pieejamību.

Šis pētījums uzrāda vēl vienu papildus problēmu – daļa tiesnešu uzskatīja, ka spriedumu analīze nevar būt kvalitatīva un vērā ņemama, ja spriedumi netiek analizēti kopā ar visu lietu. **Zema uzticības pakāpe ekspertu viedoklim** var radīt zināmas problēmas ar vienotas prakses veidošanu.

Neskaidri formulēti un pietiekami nemotivēti spriedumu rada iespaidu sabiedrībā par slēptu tiesneša motivāciju. Spriedumu kvalitāte ir atkarīga no tiesnešu kvalifikācijas. Tiesneši atzina, ka būtu nepieciešama **apmācība arī spriedumu un lēmumu rakstīšanai**.

Es te vakar lasīju vienu spriedumu. Tik labi uzrakstīts, ka var lasīt ar baudu. (Tiesnesis)

Diskusija par nepieciešamību **izskaidrot spriedumu** ietver gan tiesnešu bailes neveikli izteikties sarunās ar žurnālistiem, gan bažas tikt nepareizi saprastiem. Lielākā daļa aptaujas respondentu nepiekrīt viedoklim, ka tiesnesim publiski vajadzētu komentēt savu spriedumu, lai arī lielākā daļa pašu tiesnešu uzskatīja, ka to spētu (sīkāk skatīt 1.2. pielikuma 20. lpp.). Ja tiesneša uzdevums tiek saskatīts konkrētas lietas izspriešanā, tad šādā kontekstā sprieduma komentēšana nav nozīmīga, jo spriedumā šī informācija jau ir ietverta. Ja tiesneša uzdevums ir taisnīguma principa uzturēšana sabiedrībā, tad komentāram paveras plašāks konteksta lauks, sagaidot, ka tiesnesis izskaidros lēmumu konkrētā lietā saistību ar tiesiskuma principu sabiedrībā:

Bet būtu vēlams komentēt plašāk un skaidrot dažādus spriedumus, lai rodas tā izpratne par ko tad un kāpēc. Lai nav tā, ka tiesnesis vienkārši nolemj tik un tik, tiesa ir taisnīga un jums jāuzticas mūsu spriedumam. Bet nav jau izpratnes, kāpēc īsti par to tāds sods un par to tāds sods. (Ierēdnis)

³ Jānis Krastiņš, „Diena”, 2004.04.28., „Attaisno Jūrmalas namu lietā apsūdzētos”; Dita Arāja, „Diena” 2004.05.28., „ECT atzīst vārda brīvības pārkāpumu VAK lietā”; Klāvs Olšteins, „NRA”, 2004.05.28., „Par vārda brīvības ierobežošanu no Latvijas piedzen 3000 eiro”; Jānis Āboltiņš, „RB”, 2004.05.28., „Bērnu mocītājus grūti notiesāt”; Agris Blūmfelds, „RB”, 2004.05.06., „Bērnu pāridarītāju notiesā maigi”; BNS/LETA, „RB”, 2004.05.10., „Guļāns kritizē tiesu politiku”; Atis Rozentāls, 2004.04.28., „Puķu ielā” visus attaisno”; Rita Ruska, „LA”, 2004.04.07., „Spriedums jau iepriekš nojaušams”; Ervīns Cīrulis, „LA”, 2004.05.13., „Nenotveramais zaglis Adu”; Ervīns Cīrulis, „LA”, 2004.05.13., „Bolderājas grupējuma ”darba metodes””; LR, 2003.08.04., 16:00, „Finanšu ministrija nepārsūdzēs tiesas spriedumu par A.Sončika atjaunošanu darbā”; LR, 17.02., 16:00, 18:00, „Augstākās tiesas Senāts izskata krimināllietā par cilvēku sabraukšanu dzērumā”; LR, 2003.23.12., 20:00, „Apšaubā Rīgas rajona tiesas tiesneses rīcību”; LTV Inga Šņore, 2004.04.22., „Spriedums Šamugijam”; LTV, TV Dzintare, 2004.03.22., „Spriedums tēvam par bērna sišanu”; LNT, Iveta Elksne, 05.11.2004., 20:04, „Vai tiešām Latvijā ir nenotiesājami cilvēki? Vai tāds ir Zurabs Šamugijs?”.

⁴ V. Skujeniece. Latvijas tiesu spriedumu kvalitātes problēmas. Sabiedriskās politikas centrs Providus, 2003.

Daļa žurnālistu uzsvēra, ka negaida lēmuma komentēšanu, bet izskaidrojumu, kāpēc šāds lēmums pieņemts, piebilstot, ka šādu izskaidrojumu sekmīgi sniedz arī tiesneša palīgi.

Tā [publiski komentējot] rodas uzreiz daudzi atrisinājumi, jo savādāk paliek daudzi neatbildēti jautājumi. Un tad par to tiesnesi ir radies negatīvs priekšstats, un tad tas lielais vilnis ir aizgājis un viņš jau ir pieskaitīts pie tiem sliktajiem. Latvijā man liekas ir izveidojies [priekšstats] par tiesnešiem, ka viņiem ir tāds nekļūdības oreols. Kā ir nospriests, un viss - „Mēs esam tiesa un tā ir pareizi”. To [stereotipu] patiesībā mazliet vajadzētu lauzt. Būtu labi, ja tiesneši komentētu. Kaut gan es neesmu redzējis nevienu žurnālistu, kas ir gājis pie tiesneša, lai viņam komentētu lēmumu. Tā vienkārši nav tāda mediju prakse, es nezinu. Tā būtu jāveido. Domāju, tas tiešām būtu svētīgi. (Žurnālists)

Šis konteksts ietekmē arī sprieduma rakstīšanas veidu:

Spriedums manā izpratnē ir tiesneša gara darbs. Spriedumu ir jācenšas rakstīt tā, lai to saprastu ne tikai tiesnesis, bet arī citi cilvēki, kas lasa šo spriedumu. Patiesībā tiesnešiem vajadzētu seminārus par spriedumu rakstīšanu, tādu spriedumu, kurus izprastu arī sabiedrība. Es negribētu teikt, ka tur ir viss kārtībā, tiesnešiem noteikti vajadzētu vairāk piestrādāt pie sprieduma, lai to saprastu apkārtējie. (Tiesnesis un augstskolas pasniedzējs)

Intervijas un fokusa grupas diskusijas liecina, ka tiesneši diferencē spriedumus pēc iespējamās publiskas nozīmības, vairāk laika veltot strīdīgiem spriedumiem, kuros gaidāma pretreakcija, šādi sagatavojoties publiskām debatēm.

3.6. Pastāvošās starpinstitūciju sadarbības prakses

Tiesu sistēmu veidojošo institūciju neatkarība ļauj vienotu politiku veidot tikai savstarpējas sadarbības veidā. Kā sadarbības mehānismi minēti jau praktizētas kopīgas apmācības un semināri.

Tiesu sistēma ir saskaldīta un trūkst vienotas darbības pašas sistēmas kopīgas nostājas un ētikas normu veidošanā. Viens no instrumentiem sadarbības radīšanai ir **kopīgi apmācības un diskusiju semināri**. Daļa no šiem pasākumiem var tikt veidota elektroniski. Lielākā daļa aptaujāto tiesu sistēmas darbinieku pēdējo gadu laikā piedalījušies apmācībās.

Aptaujas dati rāda, ka kopumā 41% aptaujāto pēdējo 2 gadu laikā piedalījušies apmācības semināros. Visbiežāk apmācībās piedalījušies tiesneši. Retāk apmācībā dalību ņēmuši tiesu kancelejas darbinieki (sīkāk skatīt 1.2. pielikuma 14-15. lpp.).

Faktiski arī prokurus [vajadzētu apmācīt], jo nu arī advokātiem būtu grūtāk - viņi mums tādi brīvāku profesiju pārstāvji. Tomēr, strādājot tiesas zālē, vajadzētu būt puslīdz vienādam informētības līmenim vai sagatavotībai kā prokuroram, tā arī advokātam un tiesnešiem. Tādā nozīmē, protams, vajadzētu [paplašināt]šo te informācijas apriti (..) Plašākā nozīmē par likumu kaut kādām interpretācijām, jautājumiem par likumprojektiem, par tādiem problēmjautājumiem. Tas būtu labi caur šādu kopīgu apmācību. (..) Kaut arī runā, ka Latvija maza un gandrīz vai katrs jurists pazīst visus citus Latvijas juristus un gandrīz visi ir savā

starpā radi, (..) bet nu katrā ziņā teiksim tajā pat laikā, profesionālās informācijas aprīte - varētu gribēt, lai viņa būtu labāk noregulēta. (Tiesnesis)

Iekļaušanās **Eiropas tiesu praksē** ietekmē ne tikai tiesu normatīvo aspektus, bet arī rada komunikāciju jaunā vidē un ar jauniem dalībniekiem. Vairāki tiesu sistēmas dalībnieki atzina, ka Eiropas Savienības tiesības un tiesu prakse ir Latvijas tiesu sistēmas nākotnes problēma. Kā atzīst tiesneši, tad šī joma viņiem ir sveša gan valodas prasmes, gan pieredzes trūkuma dēļ. Iekļaušanās Eiropas tiesu praksē, sadarbojoties ar tiesu sistēmas profesionāļiem Eiropā iezīmē sekojošu komunikācijas problēmu loku:

Un arī [sodu] piemērošana būtu ļoti svarīga - ko piemēro, kā piemēro. Eiropas tiesības faktiski ir vienu līmeni augstāk par nacionālajām tiesībām. Tas būtu ļoti aktuāli. Pēdējā laikā nav gadījies redzēt aprakstītu piemēru, kā tiek piemērots. Vai par tādiem jautājumiem netiek veiktas mācības... nezinu. Mēs jau Eiropā esam ļoti neilgi, cerams, ka veidosies pieredze, būs tās mācības. Ar ārzemniekiem ir iespējas kontaktēties, parunāties, jā... Bet viņiem ir tā sajūta, ka viņi tikko mums ienesuši gaismu, ka mēs tikko esam iemācījušies lasīt. Viņi runā primitīvā līmenī, bet mūsu problēmas, kas ir Latvijā, viņi neizprot. Viņi galīgi neizprot, kāpēc tādas problēmas. Nu viņiem cits domāšanas veids. Varbūt arī mums tāds būs. Mēs no tās Austrumu puses ienākuši Eiropā un mēs dažreiz neesam saprotami, piemēram, vāciešiem, kas ļoti bieži lasa tās lekcijas. Un pārējiem no ES. (Tiesnesis)

Sadarbību starp tiesu sistēmas institūcijām ietekmē iedibinātās **tiesu sistēmas politikas** veidošanas tradīcijas. Daļa profesionāļu kritiski vērtēja sava viedokļa uzklauššanu tiesu sistēmas politikas veidošanā, uzskatot, ka lēmumi šajā jomā tiek pieņemti politiski. Jaunais *Tiesu iekārtas likums* savulaik tika veidots, lai politisko ietekmi mazinātu, taču radīja iebildumus par jaunveidojamās Tiesu padomes statusu un pašas Tieslietu ministrijas lomu. Vairāki pētījuma dalībnieki pauda viedokli, ka Tieslietu ministrijas starpinstitūciju koordinējošā funkcija līdz šim bijusi vāja, norādot gan uz datu bāzu pieejas un integrēšanas problēmām, gan informācijas apmaiņas problēmām starp institūcijām, gan tiesu veiktās citu institūciju pārraudzības funkciju īstenošanā.

Sadarbības trūkums tiesu sistēmas ietvaros pētījuma datos tiek minēts arī kā ārējās komunikācijas problēma, norādot uz tēla veidošanu katras atsevišķas tiesu sistēmas ietvaros, nedomājot par tās ietekmi uz citām institūcijām. Kā uzskatāms piemērs tika minēts prokuratūra, kura pēdējos gados uzsākusi veiksmīgu ārējo komunikāciju, skaidrojot savu darbību un aktīvi veidojot pozitīvu tēlu. Tika atzīts, ka šāda komunikācijas politika netieši rada negatīvu citu tiesu sistēmas institūciju tēlu – ja prokuratūra darbojas godprātīgi, tad tiesu sistēmas problēmas meklējamas citās institūcijās.

3.7. Tiesu sistēmas vienotas pozīcijas veidošanas risinājumi

1) Ņemot vērā **tiesu neatkarības jautājuma** jūtīgumu tiesu vidē, jāveicina diskusijas tiesnešu vidū par tiesu darbības neatkarības nodrošināšanu. Pētījums ieskicē viedokļus darbības virzieniem – **tiesu darbības analīze un uz tās balstīta kontrole, sadarbības veicināšana** starp dažādām tiesu sistēmas institūcijām. Neviens no šiem virzieniem nebūs auglīgs, ja tos neatbalstīs tiesnešu kopiena.

- 2) Jāveicina esošās **sodu prakses analīze** un priekšlikumu izstrāde situācijas uzlabošanai.
- 3) Pirmkārt, **ētikas kodeksu darbības efektivitāti** jau patlaban uzlabo ar **ētikas kodeksu publiskošanu**, apmeklētājiem darot zināmas viņu tiesības, pienākumus un iespējas sūdzēties pārkāpumu gadījumos. Otrkārt, situāciju uzlabos **tiesas procesa audio fiksācija**, sūdzību gadījumā dodot iespēju situācijas objektīvai izvērtēšanai. Treškārt, **tiesas sistēmas darbiniekiem sadarbojoties** jārod risinājumi situācijai, kur tiesas **procesa iznākumu ietekmē tādi subjektīvi faktori** kā bailes no nelabvēlīgu tālāku attiecību veidošanas ar tiesnesi.
- 4) Notāru un advokātu profesionālajām asociācijām ir jāizvērtē **profesionālās atlases kritēriji un to kontrole**. Tiesnešu un prokuroru atlase patlaban notiek, balstoties uz noteiktiem kritērijiem. Par šo kritēriju stingrību intervijās un fokusa grupās izteica abu profesiju pārstāvji.
- 5) Mediju kontentanalīze liecina, ka **spriedumu kvalitāte** un sprieduma motivācijas skaidrība ir nozīmīgs komunikācijas instruments, kuru būtu jāattīsta. Daļa tiesnešu fokusa grupās un intervijas pauda uzskatu, ka spriedumu kvalitātes uzlabošanu veicinātu **apmācība**. Tiesas sprieduma komentēšanas prasmes ir saistītas gan ar prasmi sazināties ar medijiem, gan skaidrošanas lietderības apzināšanos, līdz ar to jautājumu vispirms **jādiskutē tiesnešu vidū**.
- 6) Sadarbība starp tiesu sistēmas institūcijām veicināma **kopīgu semināru un apmācību veidā**. Saziņa paplašinās, Latvijai iekļaujoties Eiropas tiesu institūciju telpā. Lai iekļaušanās būtu veiksmīga, **jāveicina tiesu sistēmas darbinieku zināšanas par Eiropas tiesu sistēmu un valodas prasmes**. Kā otrs instruments minama **līdzdarbības veicināšana tiesu sistēmas politikas veidošanā**.

4. ĀRĒJĀ KOMUNIKĀCIJA

Komunikācijas procesa būtība kopš padomju gadiem ir mainījusies, medijiem uzņemoties jaunas – ne tikai atspoguļošanas, bet arī tiesu sistēmas kontroles funkcijas. Savukārt, kā liecina pētījumi⁵, tiesu sistēmas tēls sabiedrībā ir negatīvs un to veicina vāja komunikācija ar sabiedrību.

Pēdējās desmitgades pārmaiņas iezīmē jaunas pozīcijas abām pusēm – gan tiesu institūciju darbiniekiem, gan sabiedrībai. Apmeklētāji kļūst par tiesu sistēmas klientiem, iezīmējot tiesu sistēmas attieksmes maiņu pret procesa dalībnieku un pārkārtojot tiesu sistēmu sabiedrības vajadzībām. Jaunas ir prasības pēc tiesu darbības atklātuma un caurskatāmības. Ja principi ir atzīti, tad to nodrošinājuma mehānismi vēl ir jauni un strīdīgi – tie ietver jautājumu par informācijas pieejamību, mediju klātbūtni tiesu procesos, tiesas viedokļa un sodu politikas skaidrošanu (skatīt 1.2. pielikuma 20. lpp.).

Pētījums rāda, ka tiesu sistēmas darbinieki un mediji dažādi skata abpusējas sadarbības iespējas. Kā viens no šķēršļiem savstarpējā saziņā ir atšķirīgi formulētas intereses. Ja viena puse savas darbības nozīmi saskata precīzā procedūrā un juridiskā terminoloģijā, tad otra

⁵ Piemēram, Latvijas Faktu 2002. gada veiktā aptauja.

mēģina pasniegt tiesu sistēmas darbību sabiedrībai saprotamā kontekstā. Visbiežāk apzinātās ārējās komunikācijas problēmas tiesu sistēmas darbinieku aptaujā ir mediju virspusīgums un sabiedrības sliktā informētība par tiesu sistēmu (sīkāk skatīt 1.2. pielikuma 17. un 21. lpp.), bet intervētie mediju pārstāvji uzskata, ka tiesu sistēmas darbiniekiem trūkst izpratnes par mediju lomu un individuālu komunikācijas prasmju.

4.1. Saziņas kvalitāte ar procesā iesaistītiem apmeklētājiem

Saziņa ar apmeklētājiem tiesu sistēmas aptaujā tiek uztverta kā daļēja problēma. Visbiežāk aptaujātie **savas institūcijas un tās apmeklētāju saziņu** vērtējuši kā labu. Piektā daļa aptaujāto tiesnešu uzskata, ka viņu darba vietās saskarsme ar apmeklētājiem ir viduvēja. Uz iespējamu problēmu norāda prokuroru atbildes – gandrīz puse respondentu saskarsmi vērtē kā viduvēju, bet tikpat daudz respondentu kā labu (skatīt 1.2. pielikuma 16. lpp.).

Tiesu institūciju saziņa ar procesa dalībniekiem visbiežāk vērtēta kā laba. Aptuveni trešdaļa aptaujāto to vērtē kā viduvēju. Kritiskāks vērtējums ir maksātnespējas advokātiem, administratoriem un tiesu izpildītājiem, no kuriem lielākā daļa šo saziņu vērtē kā viduvēju/vāju/neapmierinošu (skatīt 1.2. pielikuma 16. lpp.).

Aptaujā minētās nozīmīgākās un pieprasītākās apmācības tēmas ir saskarsmes prasmes – labāk apgūt saskarsmes prasmes ar medijiem vēlētos 17% respondentu, ar sabiedrību - 12%, procesa dalībniekiem - 10% respondentu, šādi norādot uz zināmas komunikācijas problēmas apzināšanos (skatīt 1.2. pielikuma 15. lpp.).

Līdzīgi problēmas tika formulētas arī intervijās un fokusa grupu diskusijās.

Tagad noteikti ļoti aktuāli ir psiholoģijas jautājumi saziņā kaut vai ar apmeklētājiem, jo uz tiesu jau normāli cilvēki, ja tā var teikt, nenāk. Parasti nāk emocionāli uzbudināti cilvēki, ar viņiem parasti grūti nodibināt normālas attiecības, viņi ir ļoti nervozi. (Tiesnesis)

Ārējās komunikācijas kvalitāti nosaka sekojoši faktori.

1) Daļa fokusa grupu un interviju dalībnieku gan norādīja, ka nepieciešamas ne tikai komunikācijas prasmes, bet **attieksmes maiņa pret apmeklētājiem** kopumā.

Sistēmas vājais posms ir cilvēks. Mums ir jāskatās konkrēti cilvēks. Tas nozīmē, ka savus darbus mēs varam veikt stipri maz profesionālāk. Jo tikko man ir jādara ne tikai tas, kas ir amata aprakstā, bet arī papildus, nevar prognozēt, kurā posmā tev būs nepieciešami papildus resursi. (Notārs)

2) **Apmeklētāju vajadzību apzināšana un uz klientu orientēta apkalpošana** uzlabo saziņas kvalitāti. Tā 52% aptaujas respondentu nezina, vai viņu darbavietas **izvērtē apmeklētāju apkalpošanas kvalitāti**. Apmeklētāju apkalpošana visbiežāk tiek izvērtēta tiesu institūcijas sapulcēs, uzlabojot darba disciplīnu, izmantojot mājas lapas un TV raidījumus, ar apkalpošanu izprotot gan darbinieku uzvedību, gan apmeklētāju zināšanu uzlabošanu (sīkāk skatīt 1.2. pielikuma 17-18. lpp.). Fokusa grupu diskusijas liecina, ka tiesu vadītāji ir informēti par klientu apkalpošanas problēmām. Tiesās, kur ir liels darba apjoms, problēmas rada liels

apmeklētāju skaits, kura apkalpošanai nav pietiekami daudz resursu gan kancelejas darbinieku, gan telpu ziņā. Problēmas ir arī Bāriņtiesu nodrošinājumā. Vairākiem tiesnešiem pieņemot klientus vienā telpā, ir grūti ar klientiem pārrunāt viņu ģimenes problēmas.

3) Problēmas ar apmeklētājiem sagādā **dažādas apmeklētāju intereses un nespēja tikt galā ar ļaunprātīgiem sistēmas izmantotājiem:**

Daudzi zina, ka pie advokātiem ir jāmaksā, pie notāriem ir jāmaksā, nāk tagad visas savas problēmas risināt pie prokuroriem. Nu nevaram mēs te šeit sēdēt un sniegt kaut kādas juridiskas konsultācijas, cilvēki to nesaprot. Viņi ļoti labi zina, ka te viss ir bez maksas, viņš atnāk un grib izrunāties par visu - kā viņam zemes dokumentus noformēt. Ņemot vērā, ka Zemes komisijā un citur ir jāmaksā par visādām izziņām, cilvēki ir nekaunīgi. Viņš zina, ka prokuratūra darīs visu bez maksas, viņš uzraksta kādu nepamatotu sūdzību. Loģiski, man tas ir jāizskata, es rakstu, zvanu uz Zemes dienestu, saņemu atbildi. Bet tas cilvēks nāk un pras: „Jūs man parādiet to atbildīti, kas tur ir” Tad viņš grib, lai nokopē viņam šo te dokumentu. Cilvēki nesaprot, ka tas viņiem pašiem ir jāiet un jānoskaidro, ka mēs nevaram to darīt. Es nevaru nepārtraukti rakstīt atbildes cilvēkiem, ka mēs ar šiem te jautājumiem nenodarbojamies. (Prokurors)

Jāpiezīmē, ka šāds ir pētījuma gaitā visbiežāk minētais **apmeklētāja stereotips – sistēmai apgrūtināošs un ar vājām zināšanām par tiesu sistēmas darbību**. Sabiedrības informēšanas problēmu daļēji risina sabiedriskās organizācijas, piedāvājot bezmaksas juridiskās konsultācijas. Reģionos lielāka loma iedzīvotāju atbalstam būtu jāuzņemas pašvaldībām. Ir pašvaldības, kur informēšanas funkciju uzņemas sociālie darbinieki, saviem klientiem, skaidrojot tiesības un iespējas izmantot tiesu sistēmu.

Kā risinājumi piedāvātas sekojošas iespējas:

1) Informācijas klāsta paplašināšana apmeklētājiem. Pētījuma gaitā kā problēma tika atzīmēta **pilnīgas elektroniska normatīvo aktu datu bāze (NAIS)** maksas pieejamība iedzīvotājiem. Fokusa grupu dalībnieki uzsvēra, ka citi elektroniski resursi (*likumi.lv*) dažkārt informāciju publicē novēloti un izmaiņas normatīvajos aktos nav konsolidēti. Lai arī principā likumi iedzīvotājiem ir pieejami, jo publicēti „Latvijas Vēstnesī”, tomēr no meklēšanas viedokļa ērtākas ir elektroniskas datu bāzes, kuru ierobežojumi ietekmē iedzīvotāju pieeju normatīvajiem aktiem.

2) Viens no risinājumiem, lai uzlabotu saziņu ar apmeklētājiem, ir **kancelejas darbinieku sagatavošana un apmācība**. Gan aptaujāto tiesu sistēmas profesionāļu, gan vienkāršu apmeklētāju pieredze liecina, ka attieksme pret tiesu kancelejas apmeklētājiem dažādās tiesās ir dažādas. Ir tiesas, kurās iesniegtie dokumenti tiek caurskatīti un iesniedzējam paskaidrotas kļūdas. Citur ievēro instrukciju, pieņemot visus dokumentus un izsūtot paziņojumu par nepilnībām dokumentācijā vēlāk.

Notāru padome drīzumā paredz klientu apkalpošanas standartu izstrādi, paredzot sekretāru un tehniskā personāla apmācību. Standarti tiks apkopoti brošūrā, kas būs izsniegta katram notāram.

3) Attiecības ar apmeklētājiem ietekmē arī **tiesu kanceleju darba organizācija**, piemēram, iedalot noteiktus laikus, kad tiek sniegta informācija apmeklētājiem. No vienas puses, kancelejas darbinieki organizē savu darba laiku, bet no otras puses apmeklētājiem tiek radītas neērtības un rindas.

4.2. Tiesu sistēmas tēls

4.2.1. Pētījumi par tiesu sistēmas tēlu

Vēl 1999. gadā veikts pētījums “Korupcijas seja Latvijā”⁶ parāda, ka viena no tiesu sistēmas problēmām ir negatīvs tiesu un prokuratūras vērtējums sabiedrībā. Tā 48% respondentu uzskatījuši, ka tiesas ir ļoti negodīgas vai diezgan negodīgas, bet 16% respondentu tās vērtējuši kā ļoti godīgas vai diezgan godīgas. Raugoties uz to 9% respondentu atbildēm, kuri ar tiesām saskārušies, tad 83% no viņiem nav maksājuši neoficiālus maksājumus, dažkārt kukuļus maksājuši 13% respondentu, bet katru reizi – 4%⁷. Līdzīgs atbilžu sadalījums ir jautājumā par prokuratūru – 5% aptaujāto maksājuši kukuli katru reizi, 13% - dažkārt, bet 82% nav maksājuši prokuratūrai neoficiālus maksājumus. Lai arī minētais pētījums parādīja, ka reālais korupcijas līmenis ir zemāks par uztverto, tomēr tiesā un prokuratūrā neoficiālo maksājumu summa ir vidēji visaugstākā no visām pētītajām valsts un pašvaldību institūcijām.

2002. gadā Latvijas Faktu veikta aptauja⁸ atklāj līdzīgu tendenci – tiesu apmeklētāju attieksme pret tiesu sistēmu kopumā ir divas reizes pozitīvāka nekā vidēji sabiedrībā. Viens no intervētajiem ekspertiem norāda, ka aptaujas ticamības pakāpi mazina aptaujāto apmeklētāju atkarība no tiesas institūcijas procesa gaitā, kas varēja mudināt apmeklētājus sniegt augstāku tās vērtējumu. Kā sabiedrības zemā vērtējuma cēlonis minēts sabiedrības zems informācijas līmenis par tiesām, kurš rada auglīgu vidi neuzticībai, baumām un mītiem par tiesu sistēmas korumpētību.

4.2.2. Tiesu sistēmas tēls medijos

Mediju kontentanalīze liecina, ka visos medijos dominē neitrālas ziņas. Negatīvu un pozitīvu ziņu proporcija dažādos medijos atšķiras (skatīt 4.2. pielikumu). Vairākas tiesu sistēmas institūcijas atzina, ka mediju pārstāvji piedāvājuši par samaksu veidot pozitīvu tēlu. Piemēram, Tiesu izpildītāju institūcija šo iespēju arī izmanto, slēdzot sadarbības līgumu ar mediju un pati piedaloties sava tēla veidošanā.

Mediju kontentanalīze liecina⁹, ka patlaban tiesu tēla veidošanā vadošo lomu uzņemas mediji, tēls veidojas stihiski un ir atkarīgs no notikumiem tiesu jomā. Ziņas visbiežāk tiek veidotas, atsaucoties uz kādu aktuālu notikumu – noziegumu, tiesas procesu, normatīvā akta pieņemšanu, kurš tālāk, īpaši sabiedrisko mediju gadījumos izraisa dziļāku tiesu sistēmas problēmas analīzi. Notikumu pārstāsts bez dziļākas analīzes dominē analizētajā krievu medijā

⁶ “Korupcijas seja Latvijā”, Delna, 1999/2000.

⁷ Turpat, 85.lpp.

⁸ Tiesu apmeklētāju aptauja. Latvijas Fakti, 2002.

⁹ Sīkāk tiesu sistēmas tēla kvalitatīva analīzi katrā medijā skatīt 4.3. pielikumā.

„Telegraf” un reģionālajā presē, ko var skaidrot gan ar ieinteresētības trūkumu, gan žurnālistu iespējām iedziļināties aprakstāmajos jautājumos.

Tā, negatīvu prokuratūras tēlu veido par prokuru kukuļošanu ierosinātās lietas¹⁰. Tiesām negatīvu tēlu veido to sprieduma samērošana ar sabiedrības vispārējā taisnīguma principiem (skatīt 3.2.3. sadaļu). Daļa ziņu atspoguļo atsevišķu tiesu lēnu darbu¹¹. Niecīgu ziņu proporciju veido pašas tiesu sistēmas radītas ziņas (skatīt 21-23. zemspītras piezīmi).

Ziņu tematikā un vispārējā noskaņā manāmas dažādas mediju intereses – sabiedriskie mediji cenšas darboties kā vidutāji, uzrunājot tiesu sistēmas problēmas un panākumus sabiedrībā. Laikraksts „Diena” vairāk kā citi mediji publicē ziņas par tiesu sistēmu, biežāk koncentrējoties uz konkrētiem piemēriem un personībām, kamēr laikraksts „Neatkarīgā Rīta Avīze” cenšas tiesu sistēmā notiekošo analizēt un skaidrot šīs sistēmas ietvaros vai balstoties uz vispārīgiem tiesiskuma principiem (sīkāk skatīt 4.3. pielikumu).

Kā iespējama problēma jāmin tiesu sistēmas atspoguļojuma trūkums analizētajā krievu valodā iznākošajā valsts mēroga avīzē. Ja līdzīga nostāja ir citām krieviski iznākošajām avīzēm, tad liela daļa sabiedrības nesaņem informāciju par tiesu sistēmas darbību un nepiedalās viedokļu apmaiņā. Tā kā daudzas latviešu valodā iznākošajos medijos publicētās ziņas sniedz izpratni arī par sistēmas darbību, tad, iespējams, lielai latvisko mediju nelietotāju grupai veidojas sava izpratne par tiesu sistēmu un tās darbību, kas varētu ierobežot šīs grupas piekļuvi tiesu sistēmai, īpaši ar sabiedrības interesēm saistītu jautājumu risināšanā.

Tēla veidošanās nosacījumi

1) Tiesu sistēmas pozitīvu tēlu veidots **pretstatot tiesas sistēmu korumpētai politiskajai elitei**. Tā, „Diena” kādā komentārā¹² atzīst, ka tiesa pozitīvi risinājusi partiju finanšu skandāla jautājumu. Pozitīvi tiek vērtēts arī ģenerālprokurora un Augstākās tiesas priekšsēdētāja nostāja KNAB vadītāja iecelšanas jautājumā, kur tiesu varas pārstāvji iebilst politiskās elites viedoklim¹³. Prokuratūra pozitīvā gaismā tiek attēlota, ja tā iestājas par medija skatījumā sabiedrībā negatīva tiesas lēmuma pārsūdzēšanu¹⁴ vai lietas ierosināšanu¹⁵.

Līdzīgi, **pretstatā politiskās elites negodīgām interesēm, tiek vērtēti tiesas spriedumi**. Tiek atbalstīta tiesas nostāšanās informācijas atklātības pusē jautājumā par Rīgas domes

¹⁰ Edgars Galzons, „Diena”, 2004.04.27., „Prokurors prasījis naudu izspiešanas lietā”, Edgars Galzons, „Diena”, 2004.04.28., „Kukuļņemšanā vainotajam prokuroram — apcietinājums”, „Diena”, LETA, 2004.05.12., „Maizītim ir vēl ziņas par negodīgiem prokuroriem”; Baiba Lulle, :NRA”, 2004.04.27., „Par kukuļņemšanu aiztur un atstādina prokuru”; „RB”, LETA, BNS, 2004.04.27., „Prokurors iekrīt ar kukuli”.

¹¹ Danute Tompsone, Mārtiņš Kalas, LETA, „Diena”, 2004.05.03., „Obermayer cīnās par Daugavas Ziemeļu šķērsojuma būvniecības uzraudzību” un Kristaps Pētersons, „Diena”, 2004.04.29., „Pēc Ketnera atbrīvošanas jaunu VID vadītāju meklēs konkursā”; LETA materiāli: 2004.05.25. „Rīt neizskatīs par zēna nolaupīšanu apcietinātā bijušā policista kukuļņemšanas krimināllietu” un Ivars Soikāns, 2004.01.06., „Turpinās skatīt Daugavpils Pašvaldības policijas darbinieka slepkavības lietu”.

¹² Pēteris Strautiņš, 2004.04.17., „Melnās naudas apkarotāji”.

¹³ Aivars Ozoliņš, „Diena”, 2004.05.20., „Bez jokiem”, Sanita Jemberga, „Diena”, 2004.05.25., „Valdība izvēlēsies vēlamo KNAB vadītāju”, Aivars Ozoliņš, „Diena”, 2004.05.26., „Par korupciju”, Sanita Jemberga, „Diena”, 2004.05.28., „KNAB vadītāja krēslā koalīcija ar kreisajiem ieceļ Loskutovu”.

¹⁴ Jānis Krastiņš, „Diena”, 2004.04.28., „Attaiso Jūrmalas namu lietā apsūdzētos”.

¹⁵ Pēteris Siksnis, LNT, 05.20.2004., 20:19, „Izmeklējot nelikumīgās mākslinieku darbnīcu telpu privatizāciju ģenerālprokuratūra ir ierosinājusi kārtējo, nu jau astoto, krimināllietu”.

izmaksāto prēmiju apjomu¹⁶, sabiedrības viedokļa atbalstīšanu kāpu apbūves likumības jautājumā¹⁷ vai ģimenes ārstu prasības atbalstīšana pret Slimokases noteiktajām kompensējamo medikamentu kvotām¹⁸.

2) Pozitīvi tiek vērtēta **Latvijas tiesu sistēmas iekļaušanās Eiropas tiesu sistēmā**. Tēlu veido gan viedokļa raksti¹⁹, gan ziņas par **caurskatāmu Latvijas pārstāvju ievēlēšanu** Eiropas tiesu institūcijās²⁰. VAK uzvara Eiropas Cilvēktiesību tiesā dažādos medijos rada Latvijas tiesām gan pozitīvu, gan negatīvu tēlu. Tā, piemēram, „Diena” uzsver, ka ECT lēmums ir bijusi laba mācība Latvijas tiesām²¹, kamēr „Neatkarīgā Rīta Avīze” to traktē kā tiesiskuma progresu valstī²².

3) **Pozitīvs darbības uzstādījums**. Intervijās gan žurnālisti, gan kāds tiesnesis uzsvēra, ka prokuratūra ar preses sekretāra aktīvu darbību panākusi sava tēla uzlabošanu. Prokuratūras pozitīvs tēls tiek veidots, radot iespaidu par šīs institūcijas attīrīšanos no negodīgiem darbiniekiem. Lai arī ziņas par prokuroru korumpētību ir tiesu sistēmai negatīvas, vēlme problēmu risināt rada pozitīvu tēlu. Pozitīvu iespaidu medijos rada soda bargums, kāds saņemams pārkāpjot prokurora darbības likumību²³.

Mediju analīze un interviju materiāls pierāda, ka **pozitīvs tēls ir izveidots Administratīvajai tiesai**²⁴. To veidojot, ir domāts gan par komunikācijas veidošanu ar sabiedrību, ieviešot **oficiālu preses sekretāra amatu un apmācot tiesnešus darbam ar medijiem**. Rezultātā Administratīvā tiesa ir atvērta medijiem un mediji atzīst, ka viegli sazināties ar šīs tiesas darbiniekiem. Kā papildus pozitīva tēla veidošanas faktors ir Administratīvās tiesas **pozicionēšanās iedzīvotāju pusē**, stiprinot iedzīvotāju tiesību ievērošanu saskarsmē ar valsts un pašvaldību institūcijām. Šādas misijas apzināšanās rada pozitīvu attieksmi pret apmeklētājiem.

Godīgi sakot, man jau ir apnikušas runas, kā ir jātaisa šis te pozitīvais tiesas tēls. Man liekas, ka ir vienkārši jāstrādā, tiesnešiem ir jāmacās interpretēt likumus, jādomā, tad tas viss aizies pats no sevis. Tas nav tā, ka vienā dienā viss pārvērtīsies un teiks, ka tiesas ir ok. Es domāju kaut vai to pašu Administratīvo tiesu, ka tur ir pilnīgi cita attieksme pret cilvēkiem. Un, ja tur

¹⁶ Jānis Āboltiņš, „Diena”, 2004.05.14., „Tiesa atbalsta atklātību”.

¹⁷ Jānis Geste, LTV „Panorāma”, 2004.02.10., „Satversmes tiesa par Jūrmalas detalplānojumu”.

¹⁸ Aija Kinca, LTV „Panorāma”, 2004.03.31., „Tiesa par kompensējamiem medikamentiem”.

¹⁹ Jaurīte Biedre, „Diena”, 2004.04.30., „Kļūstam lieli”.

²⁰ Inga Šņore, LTV „Panorāma”, 2004.01.06., „Latvija izvēlas ES tiesnešus”.

²¹ Askolda Rodina komentārs „Diena”, 2004.05.29., „Strasbūrā zaudēts”; arī Daina Tāfelberga, „Kurzemieks”, 2004.05.29., „Kam par naudu svarīgāka brīvība”.

²² Klāvs Olšteins, „NRA”, 2004.05.28., „Par vārda brīvības ierobežošanu no Latvijas piedzen 3000 eiro”.

²³ Edgars Galzons, „Diena”, 2004.05.22., „Prokurors saņem Latvijā bargāko sodu par kukuļņemšanu”; Klāvs Olšteins, „NRA”, 2004.05.22., „Prokuroram kukuļņēmējam – līdz šim stingrākais sods”; Jānis Āboltiņš, „RB”, 2004.05.24., „Prokuroram par kukuli – 10 gadi”.

²⁴ Latvijas Radio materiāls: L.Slava ziņā ar izvērstu komentāru, 2003. 20.03., 12:00, 18:00, „Svinīgi atklātas administratīvās tiesas telpas Rīgā”, intervijā ar Administratīvās tiesas tiesnesi Guntu Višņakovu, 2003.02.02., 07:05; A.Tompsona analītiskā materiālā, 2003.12.03., 10:05, „Latvijas iedzīvotāji neuzticas Latvijas tiesai, ārvalstis pārmet tiesas sistēmas vājumu, tiesneši pārmet politiķiem”, Z.Penezes ziņās ar izvērstu komentāru 2003.01.02., 12:00, „Stājas spēkā administratīvais likums” un 2003.30.01., 18.00, „Dibina administratīvo tiesu”; Latvijas Televīzijas „Panorāma” materiāls: Jānis Geste, 2003.02.02., „Sāk darbu Administratīvās tiesas”, Jānis Geste, 2003.02.09., „Pārpildītās Administratīvās tiesas” un 2003.04.03., „Administratīvās tiesas spriedums”, Jānis Geste, 2003.04.11., „Tiesnese ratiņkrēslā”.

spriedums ir negatīvs, tad nerunā: „Ai, ai tiesneši ir korumpēti”. Šī te Administratīvā tiesa ir tā tiesa, par kuru cilvēki domā pozitīvi. (Žurnālists)

4) Nelielu daļu pozitīvo ziņu rada pašas **tiesu sistēmas sabiedrisko attiecību aktivitātes**. Pozitīvu iespaidu medijos radījusi Tieslietu ministrijas organizētā Tieslietu ministres vizīte Jelgavas tiesu institūcijās²⁵ un Centrālcietumā²⁶. Līdzīgi pozitīvs vērtējums sniegts Tieslietu ministra atzinībai kāda tiesneša darbībai²⁷.

5) Sākotnēju negatīvu tēmas pieteikumu var mainīt, **pieāvājot skaidrojumus**. Tā, analītiska materiāla sākotnējais negatīvais uzstādījums tiek labots, kad skaidrojumu sniedz Augstākās tiesas priekšsēdētājs Andris Guļāns. Plašāks pozitīvs komentārs sniegts par Satversmes tiesas darbību, kuru skaidro Artūrs Endziņš. Abi tiesneši palīdz veidot pozitīvu tiesas sistēmas tēlu, balstoties gan savā autoritātē, gan spējot **saprotamā veidā izklāstīt ar tiesu darbību saistītus jautājumus**²⁸. Līdzīgi LTV „Panorāma” sīžetā sākotnējais negatīvais uzstādījums par korupciju tiek mīkstināts ar **pozitīvu prokuratūras darba uzstādījumu nākamajam gadam**²⁹.

Viedokļa paušana ne vienmēr rada pozitīvu efektu. Kā liecina intervija ar Bāriņtiesas pārstāvi³⁰, rezultātu ietekmē gan žurnālista nostāja un attieksme pret intervējamo, gan intervētā prasme atbildēt uz jautājumiem.

6) **Tiesas atvērtība medijiem**. Mediju kontentanalīzes aplūkotajā periodā publicētas divas ziņas par mediju neielaišanu tiesas zālē. Tiesa kritizēta par likuma "Par tiesu varu" 19. pantā noteikto tiesas lēmumu publiskas pasludināšanas neievērošanu³¹. Intervijās gan žurnālisti, īpaši televīzijas žurnālisti, gan tiesneši normatīvā regulējuma trūkumu uzsvēra kā komunikācijas problēmu.

4.2.3. Taisnīguma principa definējums medijos

Kā nozīmīga mēraukla tiesu sistēmas darbības vērtējumam minēts taisnīguma princips. Medijos šis princips definēts, balstoties uz sekojošiem pieņēmumiem:

1) **Pretdarbība politiskās elites savtīgām interesēm**, kuras izpaužas kā neatkarīga pretēja viedokļa paušana³².

²⁵ Zane Auziņa, „NRA”, 2004.05.27., „«Sūdzību nav, tātad darbs rit pareizi»”, Andra Ozola, LETA, 2004.05.21., „Muižniece pozitīvi vērtē Jelgavas tiesu darbu”.

²⁶ Iveta Elksne, LNT, 04.28.2004., 20:10, „Sieviete vīriešu cietumā. Tiesa, gan ne kā ieslodzītā un uz vienu stundu. Tieslietu ministre Vineta Muižniece šodien apmeklēja centrālcietumu.”.

²⁷ Dace Stirāne, LTV „Panorāma”, 12.19.2003. „Tiesnesis Madonā glābj zēnu”.

²⁸ A.Tompsons, Latvijas Radio, 2003.12.03., 10:05, „Latvijas iedzīvotāji neuzticas Latvijas tiesai, ārvalstis pārmet tiesas sistēmas vājumu, tiesneši pārmet politiķiem”.

²⁹ Inga Šņore, LTV „Panorāma”, 2004.02.18., „Maizītis par prokuroru kukuļiem”.

³⁰ Arnis Klūinis, „RB”, 2004.05.18., „Bargā bērnu tiesnese Freimane”.

³¹ Edgars Galzons, „Diena”, 2004.04.28., „Kukuļņemšanā vainotajam prokuroram — apcietinājums”; Iveta Elksne, LNT, 02.11.2004., 20:20, „Abi Falck apsargi, kuri bija turēti aizdomās par Unibankas aplaupīšanu šodien atbrīvoti. Vienu atbrīvoja policiju, otru tiesa”.

³² Piemēram, KNAB vadītāja izvēlē – skatīt 11. zemsvītras piezīmi.

2) **Sabiedrības intereses** medijos tiek formulētas līdzīgi – **tiesības panākt vienādu tiesas attieksmi pret visiem, neatkarīgi no personas amata un stāvokļa sabiedrībā**³³. Askolda Rodina komentārs „Dienā” (2004.05.29., „Strasbūrā zaudēts”) vēsta: „Strasbūras dzirnas maļ lēni. No iesnieguma līdz spriedumam pagāja četri gadi, taču vismaz tagad Latvijas tiesām dots nepārprotams signāls, kā būtu vērtējami konflikti, kas saistīti ar personas, it īpaši amatpersonas, goda un cieņas un vārda brīvības pretstatīšanu. Latvijas tiesas allažīņ bijušas ļoti iejūtīgas pret amatpersonām un apbrīnojami plaši interpretējušas to goda un cieņas aizskaršanas iespējas. Pašu mājās par to runāts un rakstīts, taču dzirdīgu ausu nebija. Cerams, tās atradīsies pēc aukstās dušas, kura Latvijas Temīdai tika Strasbūrā”.

Līdzīgi, Anita Daukste, („Rīgas Balss”, 2004.04.21., „Puķu iela aiziet dillēs”) ironiski pretnostatot taisnīguma un tiesiskuma principus: "Tagad viņiem prokurors prasa vien nosacītu sodu, jo neies jau tādus cilvēkus kā Ēlerts vai Ziediņš cietumos pūdet. Tas nu patiesi arī nebūtu prātīgi. Daudz prātīgāk būtu likt vainīgajiem atmaksāt valstij nodarītos zaudējumus, ko vismaz prokurors lēš 330 tūkstošu latu apmērā. Bet vēl labāk - atsavināt visiem varonīgajiem privatizētājiem viņu dzīvokļus Puķu ielā. Lai gan likumus zinu - tie ir tikai tādi nomoda sapņi, jo reāli nekāda atsavināšana nav iespējama - likumdošana demokrātiskā valstī ir labvēlīga tā dēvētajiem labticīgajiem ieguvējiem. Vienīgi šajā gadījumā ir nopietni traumēti sabiedrības priekšstati par taisnīgumu.”

Puķu ielas lieta arī turpmāk tiek saistīta ar tiesu sistēmas attālināšanos no sabiedrības vērtībām: "Tikmēr tiesu nama kuluāros bija dzirdami rūgti secinājumi par to, ka Latvija drīz sasniegšot Indiju – ne ar iedzīvotāju skaitu, bet ar kastu sistēmu gan, jo augstas amatpersonas joprojām veiksmīgi "izslīd" no soda" (Atis Rozentāls, „Rīgas Balss”, 2004.04.28., „Puķu ielā” visus attaisno”).

Vairāki mediji pievēršas tiesas lēmumam krimināllietas izskatīšanas atteikumam pret likumīgo autozagli Zurabu Šamugiju³⁴, uzskatot, ka tiesa nav pietiekami ņēmusi vērā pierādījumus un netieši ļaujot lēmumu skaidrot ar iespējamu korupciju.

3) **Aktīva darbība likumības uzturēšanā.** Tā, tiesībsargājošo institūciju bezdarbība tiek komentēta „Windau” lietā, uzsverot, ka tās nav interesējušās par taisnīguma iedibināšanu³⁵ vai rakstot par Tieslietu ministrijas formālu attieksmi pret ģimeņu ar bērniem izlikšanu no dzīvokļiem, neierādot citu dzīvojamo platību³⁶. Spilgti šī taisnīguma izpratne izpaužas lasītāju viedokļu apkopojumā „Latvijas Avīzē” (Ilze Silmale, 2004.04.29., „Cik reižu jās stikla kalnā?”), aplūkojot ar valsti saistītās tiesas prāvas: "Un paliek kautrīgs tautas — pūļa — jautājums: kad

³³ Piemēram, Jūrmalas tiesas lēmums Puķu ielas namu privatizācijas lietā medijos tiek traktēts kā amatpersonām izdevīgs (Jānis Krastiņš, „Diena”, 2004.04.28., „Attaisno Jūrmalas namu lietā apsūdzētos”; „RB”, BNS/LETA, 2004.05.06., „Latkovskis apšaubā spriedumu”; Dace Kaukule, LNT, 04.27.2004., 20:00, „Attaisno privatizāciju par "sviestmaizi". Jūrmalas tiesa attaisno trīs bijušās amatpersonas, kas gluži vai par "sviestmaizi" privatizējušās Puķu ielas vasarnīcas”).

³⁴ Ervīns Cīrulis, „RB”, 2004.05.13., „Nenotveramais zaglis Adu”; Inga Šņore, LTV „Panorāma”, 2004.04.22., „Spriedums Šamugijam”; Iveta Elksne, LNT, 05.11.2004., 20:04, „Vai tiešām Latvijā ir nenotiesājami cilvēki? Vai tāds ir Zurabs Šamugijs?”.

³⁵ Ritums Rozenbergs, Uldis Dreiblats, „NRA”, 2004.05.20., „Windau lietā Latvijai tikšķ skaitītājs”.

³⁶ Kā iemesls minēts Tieslietu ministrijas atzinums par to, ka valstī šādas situācijas nevarot būt, jo ģimeņu ar mazgadīgiem bērniem izlikšanu no dzīvokļa bez apdzīvojamās platības ierādīšanas neparedz likums par dzīvojamo telpu īri (Inga Pāpārde, „NRA”, 2004.05.12., „Ģimenei ar četriem bērniem draud iela”).

sāks strādāt instances, kurām ar to jānodarbojas? Kad prokuratūra pieprasīs sodīt, tiesa piespriedīs sodu un valdība ar Saeimu "nepiesegs"?"

Pozitīvi atspoguļota tiesībsargājošo institūciju **iniciatīva taisnīguma atjaunošanā**. Uzsvērta, ka prokuratūrai ir aizdomas par nelikumībām, kuras mākslinieku darbnīcu telpu nelikumīgā privatizācijā pieļāvušas augsti stāvošas amatpersonas, tādēļ prokuratūra ierosina krimināllietu³⁷.

4) **Likuma ievērošana**. Negatīvs tēls tiek veidots, informējot par likuma pārkāpumiem – gan procesuālās kārtības neievērošanu³⁸, gan korupciju³⁹. Likumi var būt arī netaisnīgi, ja tie ir pretrunā ar mediju formulētajām sabiedrības interesēm. Tā, piemēram, LTV „Panorāma” sižetā par amatpersonas goda un cieņas īpašo aizsardzību (Jānis Krēvics, 12.14.2003, „Politiku imunitāte”) Satversmes tiesa, izskatot laikraksta „Diena” sūdzību, atzina, ka Krimināllikuma norma, kas nosaka atbildību par neslavas celšanu varas pārstāvim vai citai valsts amatpersonai neatbilst Satversmei un no nākamā gada 1.februāra jāatceļ. Sižetā parādīta lietas vēsture - diskusijas par nepieciešamību mainīt Satversmi sākuši divi jauni juristi, kuri pētot citu Eiropas valstu konstitūcijas secinājuši, ka tajās tikai par deputātu kriminālu sodīšanu un arestu jālemj visiem parlamentāriešiem. Citādi tautas kalpi likumu priekšā ir tik pat atbildīgi kā visi pārējie iedzīvotāji.

5) **Taisnīgi un bargi sodi visiem**, neatkarīgi no notiesātās personas amata. Mediji pauž viedokli, ka sodu sistēma Latvijā ir mīksta⁴⁰. Alternatīvie sodi šajā kontekstā tiek atspoguļoti kā situācijai neadekvāti⁴¹.

6) **Nepietiekama normatīvā bāze vai tiesu prakses trūkums kādas nozares regulēšanai**. Kā piemēri minētas tiesības medicīnas jomā un autortiesības⁴².

7) Vienā rakstā kritiski vērtēta **tiesu pieejamība**⁴³. Tā, autors uzskata, ka augstākā tiesību norma - valsts konstitūcija, kas garantē taisnīgu tiesu visiem, ir un paliek tikai formāla

³⁷ Pēteris Siksnis, LNT, 05.20.2004., 20:19, „Izmeklējot nelikumīgās mākslinieku darbnīcu telpu privatizāciju ģenerālprokuratūra ir ierosinājusi kārtējo, nu jau astoto, krimināllietu”.

³⁸ Inga Sprīģe, „Diena”, 2004.04.17., „Liecnieks” par prokuratūras iespējamu nelikumīgu vienošanos ar liecinieku; Kristaps Pētersons, „Diena”, 2004.04.29., „Pēc Ketnera atbrīvošanas jaunu VID vadītāju meklēs konkursā” par A. Sončika negaidīti drīzu prasības izskatīšanu, kamēr citas lietas tiek izskatītas lēni.

³⁹ Skatīt 9. un 22. zemsvītras piezīmi, LETA materiālus: Edmunds Ozolnieks, 2004.04.23., „Kreslovs lūdz ierosināt krimināllietu pret virsprokurori Ušču, Nazarovs - pret Kreslovu”, Edmunds Ozolnieks, 2004.04.23., „Tiesa lūdz trešdienai lems par Nazarovs krimināllietas nosūtīšanu papildizmeklēšanai”, Jana Saulīte, 2004.05.07., „Spriedumu Nazarovs krimināllietā pasludinās pēc divām nedēļām”, Jana Saulīte, 2004.05.21., „Kukuļņemšanā apsūdzētajam prokuroram Nazarovam piespriež 10 gadu cietumsodu”, Jana Saulīte, 2004.05.21., „Nazarova krimināllietā tiesa pieņem trīs blakuslēmumus”, Jana Saulīte, 2004.05.21., „Tiesa uzskata, ka virsprokurore Ušča nav pienācīgi pildījusi savus dienesta pienākumus”.

⁴⁰ Jānis Āboltiņš, „RB” 2004.05.28., „Bērnu mocītājus grūti notiesāt”; Agris Blūmfelds, „RB”, 2004.05.06., „Bērnu pāridarītāju notiesā maigi”; „RB”, BNS/LETA, 2004.05.10., „Guļāns kritizē tiesu politiku”; Rita Ruska, „LA”, 2004.04.07., „Spriedums jau iepriekš nojaušams”, Mareks Aploks, „LA”, 2004.04.26., „Nebūs labi!”; LR, 17.02., 16:00, 18:00, „Augstākās tiesas Senāts izskata krimināllietā par cilvēku sabraukšanu dzērumā”, 2003.23.12., 20:00, „Apšaubā Rīgas rajona tiesas tiesneses rīcību”, 2003.22.05., 06:00, „Kukuļņemšanā apsūdzētais prokuroram - 10 gadi cietumsoda”; LTV „Panorāma”, TV Dzintare, 2004.03.22., „Spriedums tēvam par bērna sišanu”. Skatīt arī 22. zemsvītras piezīmi.

⁴¹ Agris Blūmfelds, „RB”, 2004.05.06., „Piespiedu darbs – ar sakostiem zobiem”.

⁴² Mārtiņš Knipšis, Latvijas Ārstu tiesību aizsardzības biroja vadītājs, „NRA”, 2004.05.19., „Ārstu maztiesiskums”, Māris Grudulis, AKKA/LAA juridiskais konsultants, „NRA”, 2004.05.24., „Mācību grāmatu izdošana – nekomerciāla uzņēmējdarbība?”.

⁴³ Mārtiņš Draudiņš, „LA”, 2004.04.17., „Šķērslis taisnīgai tiesai”.

deklarācija, jo citas zemākas tiesību normas pieprasa maksājumus, ko "taisnības meklētājs nav spējīgs samaksāt". Nosakot vēl lielākas valsts nodevas, likumdevējs it kā cenšas "atslogot" tiesas, tomēr "tiesiskas valsts pamatprincipiem nekādi neatbilst paņēmieni samazināt taisnīgās tiesas procesus, atbaidot prasītājus ar nesamērīgi augstu valsts nodevu".

4.2.4. Mediju un tiesu sistēmas attiecības

Mediju un tiesas sistēmas darbinieku attiecības ietekmē vairāki faktori:

1) **Tiesas sistēmas darbinieku pieredze un mediju lomas apzināšanās.** Mediju interese lietas izskatīšanas laikā dažkārt tiek uzskatīta par netiešu spiedienu uz tiesnesi. Daļa tiesnešu varēja atstāt vismaz vienu gadījumu, kur saskarsme ar medijiem bijusi neveiksmīga. Vaina tiek novelta uz žurnālistu profesionalitātes trūkumu, piemēram, vaicājot par spriedumu pirms tā pasludināšanas un tad komentējot par tiesneša nekompetenci vai apgalvojot lietas, kas neatbilst tiesas procesam. Tiesneši fokusa grupās apgalvoja, ka kontaktam ar presi nepieciešama psiholoģiska nosvērtība, atbildot arī uz nepatīkamiem jautājumiem vai informāciju, kuru nedrīkst izpaust.

2) **Mediju kontroles akcepta trūkums tiesu sistēmā.** Tiesu sistēmas darbiniekus neapmierina alternatīva taisnības skaidrošana ar mediju palīdzību. Tā tiek skatīta kā nelegitīma un vienas ieinteresētās puses inspirēta. Kā spilgtākais gadījums vienā no diskusijām tika minēta Latvijas Radio žurnālista Aida Tompsona reportāža par kāda jaunieša nolaupīšanu un nogalināšanu Ventspilī, pieprasot izpirkumu. Reportāžās žurnālists apšaubīja lietas materiālus un izmeklēšanas kvalitāti. Fakts, ka visas tiesu instances bija paturējušas spēkā pirmās tiesas lēmumu, tika minēts kā piemērs žurnālista nekompetencei un tendenciozitātei. Vissāpīgāk tiesu sistēmas darbinieki uztver mediju kritiķa lomu:

Jo tiesneši nekādi to nevar saprast, ka kritika ir viena no mediju funkcijām. Ja būs tikai labvēlīgas reportāžas par valdību, pašvaldības iestādēm, par tiesām, ka tiesnesis visu labi sprieda, viss ir kārtībā... Tad jau nebūtu nekādas attīstības. Tā kritika ir zināms attīstības virzītājspēks, man liekas. Un tas ir mediju uzdevums visā pasaulē. (..) Tiesnesi, kurš bēguļojis no žurnālistiem jeb nepamatoti būtu izraidījis ārā, neļauj žurnālistiem strādāt, lai sabiedrība iegūtu informāciju, viņš ir saņēmis pelnītu un pamatotu kritiku. Un ja tiesas pieņem nekvalitatīvu lēmumu, ja parādās virsraksts, ka tiesa spriež vienā gadījumā tā un līdzīgā gadījumā pretēji, tad tā ir kritika un to drīkst izteikt. (Žurnālists, preses sekretārs)

3) **Nesaprotamas mediju un tiesu sistēmas darbības skaidrošana ar zināmām shēmām.** Līdzīgi kā sabiedrībā, kur uzskati par tiesu sistēmu balstās uz saprotamām skaidrojošām shēmām – korupciju, arī tiesu sistēmā mediju darbība tiek skaidrota līdzīgi. Mediju interese tiek saistīta arī ar „politiku”, ar to saprotot pasūtījumu kādas puses interesēs. Tā viens no intervētajiem tiesnešiem novērojis, ka diskusija medijos par tiesu sistēmas sakārtošanu aktualizējas priekšvēlēšanu laikā. Jautājumu par pašas tiesas sistēmas lomu medijos veidotā tēla radīšanā tikai nedaudzti tiesu sistēmas darbinieki bija paškritiski:

Ja grib, lai žurnālisti ir profesionāli un ētiski korekti, tad ir jāmet akmens arī savā dārziņā. Mēs realizējam likumu priekš sabiedrības, tai ir tiesības iegūt info[rmāciju]. ASV arī necieš juristus,

bet tur neatļaujas rakstīt tik tendenciozus rakstus, jo tur sabiedrība nenoticēs, bet šeit notic, jo ir negatīvs kopējs priekšstats par juristiem. (Advokāts)

4) **Mediju profesionalitātes trūkums.** Medijiem tiesneši pārmet neiedziļināšanos lietās un īslaicīgu interesi par konkrētām lietām, kura zūd, kad augstākās tiesas instancēs par mīkstu kritizētais spriedums tiek vēl vairāk mīkstināts. Kā risinājums fokusa grupās un intervijās tiek piedāvāts gan sagatavoto rakstu „atrādīšana” tiesnesim, lai pārbaudītu atspoguļoto faktu precizitāti, gan atteikšanās sniegt intervijas, gan iespējama tiesneša sūdzība tiesai par goda un cieņas aizskārums.

5) **Maza sadarbības pieredze.** Kā galvenā abu pušu komunikācijas problēma bieži atzīta savstarpēja nesapratne. Interesanti, ka biežāk problēma tiek skatīta pretējā pusē. Tā tiesu sistēmas darbinieki fokusa grupās un intervijās pauž uzskatu, ka mediju pārstāvjiem jāapgūst tiesu sistēmas pamati, lai strādātu tiesu žurnālistikā. Tai pat laikā žurnālisti atzīst, ka zināšanas viņi apgūst līdz ar darba pieredzi un tās ir pietiekošas, bet treniņš būtu nepieciešams tiesu sistēmas dalībniekiem komunikācijas prasmju uzlabošanā. Tomēr gan atsevišķi tiesneši, gan žurnālisti problēmu ir atrisinājuši, žurnālistiem ilgu laiku strādājot ar informāciju par tiesu sistēmu un nodibinot labus personiskos sakarus ar atsevišķiem tiesnešiem, šādi panākot savstarpēju sapratni.

6) **Sadarbības veidošanās tiesu sistēmas darbības atspoguļojumā.** Žurnālistu teiktais liecina, ka tiesu sistēmā specializētie žurnālisti sadarbojas, savstarpēji pārrunājot procesu un lēmumu. Šādi tiek iedibināti tādi kā neoficiāli standarti informācijas pasniegšanai, kas ļauj novērtēt subjektīvus faktorus, piemēram, žurnālista nepatiku pret konkrētu tiesnesi.

4.2.5. Informācijas pieejamības vērtējums un piedāvātie risinājumi

Rajonu un apgabaltiesu tiesneši intervijās un fokusa grupu diskusijās atzīst, ka kopumā **informācijas pieejamība** ir viennozīmīgi reglamentēta. Taču bieži sastopama attieksme, ka lietas materiāli nevienu, izņemot tiesu studentus, nevienu „normālu cilvēku” nevarētu interesēt. Problēmas, sazinoties ar tiesām, atzīst arī citu valsts institūciju pārstāvji, atzīstot, ka sadarbība ir atkarīga no subjektīvas attieksmes pret informācijas sniegšanu katrā konkrētā tiesā.

Bet man liekas, ka šī te visas tās kaislības, kas te tā kādu laiciņu atpakaļ bija uzvirtojušas par to tiesu noslēpumainību. Nu man liekas kad viņas bija, maigi izsakoties, nedaudz pārspīlētas. Ja pirmām kārtām, ja mēs runājam par pieejamību tiesām, tad man šķiet, ka tiesai jābūt pieejamai ne jau visām tantēm uz ielas un laukos, bet tiem cilvēkiem, kuri ir saistīti ar konkrētu lietu. Nu, ja es, piemēram, šķiru laulību, nu kāda jums, atvainojiet, ir darīšana gar to, kāpēc es ar savu sievu strīdos? Ja, teiksim, es esmu aizdevis jums naudu, un jūs neatdotat, es ceļu prasību tiesā. Nu kāda ir darīšana manam kaimiņam par to vai vēl kādam tur laikrakstam? (Tiesnesis)

Lai arī lielākā daļa dalībnieku atzina, ka normatīvais regulējums ir pietiekams, balstoties uz Tieslietu ministrijas instrukcijām par lietvedību un informācijas sniegšanu, tad neliela daļa

diskusiju dalībnieku norādīja uz likumiska pamata nepieciešamību, precīzi definējot un piemērojot Informācijas atklātības likumu arī tiesu sistēmai⁴⁴.

Daļa interviju un fokusa grupu dalībnieku palika skeptiski pret normatīva regulējuma pozitīvo efektu, uzskatot, ka informācijas pieejamības normatīvo aktu interpretācija tik un tā nebūs vienāda, jo tiesu sistēmā valda dažādas izpratnes par tiesu sistēmas lomu sabiedrībā:

Nu, jā, normatīvie akti un noteikumi ir viena lieta, kas nav īpaši būtiska salīdzinājumā ar attiecībām kā tādām. Ka šīs attiecības ietver kaut kādu izpratni, kaut kādu uzticību, sadarbību, pozitīvi vērstu mijiedarbību. Tas jau ir tas, ko var izdarīt tikai cilvēks pret cilvēku. (Ierēdnis)

Normatīvā regulējuma pielietojuma problēmas:

1) **Subjektīvs normatīvā regulējuma pielietojums.** Kā liecina interviju materiāli, ir tiesas, kur 2-3 lapaspuses garu sprieduma norakstu izsniedz uzreiz, bet citās liek gaidīt normatīvajos aktos paredzētās 2 nedēļas, kas no žurnālista darba specifikas viedokļa nav pieņemams. Vienā gadījumā žurnālists atsauc atmiņā gadījumu, kur tiesa sprieduma norakstu atteicās izsniegt, kamēr tas nav stājies spēkā. Pēc žurnālista aprēķiniem, vidējais lietu virzības ātrums tiesās liecina, ka tas varētu notikt pēc 4 gadiem.

Kā kuriozs gadījums kādā intervijā aprakstīts kādas rajona tiesas 3 stundas gatavots un 48 likuma pantos balstīts atteikums sniegt sprieduma norakstu par drošības līdzekļa piemērošanu, pamatojot to ar kaitējumu lietas gaitai. Tai pat laikā instrukcija nosaka, ka šāda informācija ir pieejama, ja tajā tiek aizklāti personas dati.

Instrukcijas ļauj brīvi interpretēt praksē tehnisko informācijas sniegšanas nodrošinājumu un nesniegt materiāla kopijas, aizbildinoties ar darbinieku noslogojumu, apmaksas sistēmas legalizāciju vai tehniskajām iespējām. Kāda no intervētām advokātēm minēja piemēru, ka tiesā viņai izsniegts tiesas lēmuma noraksts lasīšanai uz vietas kancelejā.

Žurnālisti intervijās atzīst, ka Tieslietu ministrijas instrukciju par informācijas sniegšanu katra tiesa interpretē citādi.

Bet īstenībā tas rīkojums traucē. Ir tāda lieta kā prasības nodrošinājums. Tā var būt laimes spēle – dabūsi informāciju vai nē, jo tā informācijas prasība jau nekur neparādās, ka lūgta. Tā vienkārši nefiksējas. (Žurnālists)

2) Diskutējams jautājums ir par **civiltiesiskas prasības publisku pieejamību**. Daļa intervēto tiesnešu prasību pieejamībai nepiekrita, uzskatot, ka, piemēram, zaudējumu piedziņa ir privāta lieta, taču žurnālisti tās nepieciešamību pamatoja ar vajadzību saprast tiesas sēdes būtību.

⁴⁴ To iesaka arī pētījums „Tiesu sistēmas informācijas caurredzamība”. Tieslietu ministrijas/ Phare projekts „Korupcijas novēršana tiesu sistēmā, 2002.

3) Intervijās un fokusa grupās paustās domas par **žurnālistu dalības reglamentāciju tiesas sēdēs** atšķiras. Kopumā nav iebildumu pret žurnālista klātbūtni un audioierakstu, bet domas dalās par videoierakstu. Pretargumenti saistīti ar neveiklības sajūtu, kas rodas, ja tiesnesi un tiesas dalībniekus filmē. Arī liecinieki uzskatīja, ka situācija tiesas zālē ir saspringta un kameru klātbūtne radītu papildus stresu. Papildus, nespeciālistu vidū tika izteiktas bažas, ka sēžu translācijas varētu nodarīt morālu kaitējumu sēdes dalībniekiem, kuri tajā piedalās kā liecinieki vai eksperti, jo skatītāji, neiedziļinoties procesa būtībā, šīs personas varētu uzskatīt par vainīgām.

Argumenti par videokameru klātbūtni ietver sabiedrības informētību un tiesas sēdes atklātību. Ja rakstošie mediji intervijās uzsver arvien lielāku atklātību, tad audiovizuālie mediji iezīmē savu iespēju sašaurināšanos.

Jo vairāk mēs varēsim būt klāt [procesā] gan ar kameru, gan kā rakstošā prese, jo tiesas process notiks godīgāk. Tā ir tāda sabiedriskā novērošana.. (Žurnālists)

Risinājumi

Kā ideāls risinājums žurnālistu klātbūtnes jautājumam visbiežāk minēts **tiesneša lēmums**, kurā par motivāciju kalpo prāvā iesaistītu pušu viedokļi:

Tiesnesis vaicā prokuroram, apsūdzētajam, advokātam, vai viņiem nav iebildumu. Ja ir iebildumi, tad lūdz žurnālistus atstāt zāli. Un [paziņo], ka pēc tiesas sēdes informāciju sniegs man [tiesneša] palīgs tāds un tāds. Un tas palīgs, it sevišķi apgabaltiesās tas būtu preses sekretārs, varētu sagatavoties un sniegt konkrētu informāciju, ka šodien tiesa nolēma un to un to, pārtraukums tika izsludināts tad un tad. (Žurnālists, preses sekretārs)

Tomēr daļa vecāka gadagājuma tiesnešu priekšroku deva **stingram normatīvam regulējumam**, kas noteiktu personu atrašanos tiesas zālē un tām atļautas darbības, uzskatot, ka tiesneša lēmums būs subjektīvs un provocēs konflikta situācijas. Šo viedokli atbalstīja arī žurnālisti, uzskatot, ka filmēšana un fotografēšana ir jāreglamentē, lai mediji zinātu savas tiesības. Īpaši svarīgi tas ir vizuālajiem medijiem, kuru darba specifika pieprasa audiovizuālu informāciju, kuru nevar iegūt citādi kā sēdes laikā.

4) Informācijas atklātības principa pielietošana mediju klātbūtnes noteikšanai ir **atkarīga no tiesu pieredzes un nostājas pret medijiem**. Nelabvēlīga attieksme pret žurnālistiem tiek saistīta arī ar mediju salīdzinošu nesenu klātbūtni tiesas procesos un ilgstošas sadarbības tradīciju trūkumu. Lielākā daļa tiesu sistēmas darbinieku strādā sistēmā pirms „mediju ēras” iestāšanās un nav pieraduši strādāt ar mēdijiem.

Problēma, ir arī tāda, ka cilvēkam ir bail paskatīties uz sevi no malas. Es pati tikko atbrīvojos no šīm bailēm. Un man ir pār 40 [gadiem]. Juristam ir visu laiku jāpildinveidojas, jo laiks rit ļoti ātri. (Notārs)

Situācija ar audiovizuālo līdzekļu lietošanas praksi varētu mainīties, uzlabojoties tiesnešu un mediju attiecībām.

Man arī bija diezgan skandalozs tiesas process, kurā cietušie neiebilda pret TV kameru klātbūtni, tieši otrādi vēlējās, lai parāda apsūdzētos, tad es pati arī neiebildu pret televīzijas klātbūtni zālē. (Tiesnesis)

Kā problēma žurnālistu intervijās tiek minēta dažkārt sastopama tiesnešu stratēģija, izvairīties no mediju pārstāvjiem, izraidot tos no zāles, nesniedzot pamatojumu, vai negaidīti pirms sēdes mainot zāli, kā arī tiesas sēdei skandalozā lietā izvēloties mazu tiesas zāli. Tādā gadījumā tiesnesis izvēles iespēju izmanto ļaunprātīgi. Mazās zāles arī tiek izmantotas, lai pamatotu lēmumu, kāpēc filmēšana tiesas sēdē nav pieļaujama, un izvairītos no lēmuma pieņemšanas, vadoties pēc lietas būtības. Daļa tiesnešu pieprasa lielo zāli, paredzot sabiedrības interesi par lietu.

5) Joprojām diskutējams jautājums ir par **žurnālistu klātbūtni, tiesai lemjot par drošības līdzekļa piemērošanu**. Likums šo jautājumu neaprunā precīzi un tiesnešu viedokļi fokusu grupu diskusijās šajā jautājumā ir atšķirīgi.

4.2.6. Tiesas sistēmas tēlu ietekmējoši faktori iedzīvotājiem:

1) Šī pētījuma fokusa grupas ar iedzīvotājiem liecina, ka attieksmi pret tiesu ietekmē ne tikai **negatīva saskarsmes pieredze ar tiesu**, bet arī šīs **saskarsmes rezultāts**. Ja tiesa lēmumi nelabvēlīgi un tiesāšanās procesam nav pieticis resursu, lielāka ir negatīva viedokļa veidošanās varbūtība. Kā papildus faktors minēta intervijās un fokusa grupu diskusijās pausta tiesu sistēmas darbinieku attieksme pret prāvas zaudētājiem kā potenciāliem tiesas neslavas cēlājiem, līdz ar to negatīva tēla veidošanās tiek uztverta kā dabiska un neizbēgama.

2) Sabiedrībā ir izveidojušies **stereotipi par tiesu sistēmas institūcijām**. Kā liecina iedzīvotāju fokusa grupu diskusijas, tiesas tiek saistītas ar šādām asociācijām – likumiem, nekārtību, nepatīkšanām, izrādi un laika zaudēšanu. Tiesas netiek uztvertas kā institūcijas strīdu risināšanai, bet drīzāk kā drauds vai problēma. Respondenti ar tiesāšanās pieredzi asociācijas ar tiesu pirmām kārtām saistījās ar nepatiku vai par pazemojuma sajūtu:

Nu tik cik zinu no filmām, vai sekretāre tiesā izstāsta, kad nedrīkst runāt, kad jāpieceļas. Jūties tiesā – mazs, bailīgs, nožēlojams. (Iedzīvotāja ar tiesāšanās pieredzi nekustamā īpašuma jautājumos)

Advokātu tēls tiek asociēts ar ko glumu un slīpētu. Daļa diskusijas dalībnieku advokātus saistīja ar naudas tēriņu, uzskatot, ka paši varētu sevi aizstāvēt. Iespaidu par prokuratūru ietekmējušas mediju ziņas par atsevišķu prokuroru korumpētības lietām. Interesanti, ka iedzīvotāji prokurora kvalifikāciju uzskata par zemāku kā advokātam. Pret notāriem aptaujātajiem bija neitrāla nostāja un valdīja skaidrība par notāru darbības jomu. Tiesu izpildītāji ir jauna institūcija, par kuru iedzīvotāji ir maz informēti. Kā fokusa grupu diskusijā atzina kādas sabiedriskas organizācijas pārstāve, kas nodarbojas ar bezmaksas juridiskās palīdzības sniegšanu iedzīvotājiem, pieredzes trūkums rada nesapratni un daudzas sūdzības tieši šajā tiesu izpildītāju darbības jomā.

3) **Informētība par tiesas procesu un attieksme pret apmeklētājiem tiesās**. Vairāki tiesu sēžu dalībnieki atzina, ka jutuši spriedzi, uztraucoties, vai pareizi spēš uzvesties, laikus

piecelties un atbildēs uz jautājumiem. Interesanti, ka paši tiesneši uzskatīja, ka formālās etiķetes ievērošana ar piecelšanos ir novecojusi un respektu pret tiesu varētu ievērot arī mazāk formālā gaisotnē.

Problēmas cēloni sabiedrības pārstāvji saskatīja gan personiskā, gan paziņu negatīvā pieredzē ar tiesām. Pat liecinieka statuss tiesas procesā rada emocionālu diskomfortu. Pirmkārt, lietas izskatīšanas ilgums nosaka to, ka tiesas sēdēs dažkārt jāliecina par notikumiem, kas risinājušies sen un pabalējuši no atmiņas. Otrkārt, saņemot pavēsti, nerodas skaidrība par procesa gaitu un liecinieku lomu un uzvedību tajā. Liecināšana dažkārt prasa liecinieka ieguldījumu gan laika, gan ceļa izdevumu ziņā, bet nesniedz gandarījumu. Nonākšana tiesas zālē un formālais brīdinājums par liecinieka atbildību rada stresu. Diskusiju dalībnieki atzina, ka pirms piedalīšanās sēdē labprāt mierīgā gaisotnē saņemtu informāciju par gaidāmo procedūru. Pretējā gadījumā pat procesuāli pareiza tiesas sēde atstāj nepatīkamu iespaidu un rada negatīvu tiesas tēlu. Kā fokusa grupu diskusijā atzina iedzīvotāji, liela nozīme ir pat tiesas ēkas izskatam. Nolietotas un neremontētas telpas pazemina tiesas prestižu un cieņu pret tiesu.

4) **Neuzticība tiesu sistēmas institūcijām** ietekmē tiesu sistēmas pieejamību. Visi pētījumā iesaistītie iedzīvotāji uzskatīja, ka juridisku neskaidrību gadījumā vispirms grieztos pie paziņām un tikai tad, ja jautājumu nevarētu citādi atrisināt, pēc palīdzības grieztos pie tiesu speciālista. Arī tiesu studenti atzina, ka līdz ar studiju sākšanu, viņiem nācies uzņemties konsultanta lomu radu un paziņu vidū.

5) **Tiesiskas apziņas trūkums.** Pateicoties negatīvam un nepieejamam tiesu sistēmas tēlam, iedzīvotāji jūtas beztiesīgi, uzskatot, ka taisnīguma panākšana ir pašu rokās:

Ja es neesmu nodrošinājusies ar visiem nepieciešamiem papīriem, tad kaut ko pierādīt ir diezgan bezcerīgi. (Tieslietu students)

6) Tiesu sistēmas darbinieku aptauja, intervijas un fokusa grupu diskusijas liecina, ka priekšstatam par tiesu sistēmu pamatā ir **iedzīvotāju vājas zināšanas par tiesu sistēmu**. To pierāda arī iedzīvotāju fokusa grupas diskusijas. Cilvēkiem nav priekšstata par tiesu sistēmas uzbūvi. Tiesāšanās pieredze dod ieskatu tikai šaurā tiesu sistēmas segmentā, ar kuru bijusi darīšana. Zināšanu trūkums tiek aizstāts ar pazīstamām skaidrojošām shēmām, piemēram, korupciju.

Daļa tiesu sistēmas darbinieku izteica viedokli, ka tiesu sistēmai nepieciešamas publiskas diskusijas par tādām vispārīgām tēmām kā sodu sistēma. Tā kopš padomju gadiem ir mainīta, pielietojot piespiedu darbu un naudas sodus, kuri nav sabiedrībā zināmi un izprasti soda mēri. Līdzīgas problēmas ir maksātspējas aģentiem un tiesu izpildītājiem, kuru funkcijas ir sabiedrībai jaunas un vēl nepierastas.

4.3. Priekšlikumi ārējās komunikācijas problēmu risinājumiem

4.3.1. Ārējās komunikācijas organizācija

Ārējās komunikācijas uzlabošana iespējama ar sekojošu līdzekļu palīdzību:

1) Elektronisku informācijas avotu sagatavošana. Iniciatīvas līmenis aktīvai ārējai komunikācijai tiesu sistēmas institūcijās ir salīdzinoši zems – no zemākā līmeņa tiesām savas mājas lapas ir Kuldīgas un Cēsu tiesām, kur plašākai sabiedrībai pieejama gan informācija par tiesas darbības principiem, gan tiesas spriedumi, gan tiesas darba kārtība. Mājas lapa ir Augstākajai tiesai, Satversmes tiesai.

Vislielākais ieguldījums caurskatāmības veicināšanai aptaujā saskatīts publiski pieejamas elektroniskas datu bāzes lietošanā. Viedoklim, ka šāda datu bāze atvieglos komunikāciju ar sabiedrību pilnībā (54%) vai daļēji (29%) piekrīt lielākā daļa respondentu (skatīt 1.2. pielikuma 20. lpp.).

Mediju pārstāvju un tiesu sistēmas profesionāļu kopīgs viedoklis liecina, ka situācija tiesu sistēmas ārējā komunikācijā uzlabojas. Pēdējo gadu laikā uzlabojusies elektroniskā saziņa, informācija par **tiesu sēžu laiku ir pieejama internetā portālā *tiesas.lv***.

Tajā laikā, kad es sāku rakstīt par tiesām, man likās, ka tās ir dzīvās šausmas. Nerunāšu par konkrētām tiesām, Rīgas apgabaltiesa šajā ziņā šausmīgi pozitīva, par to nerunāšu. Bet bija pat tādas tiesas, kurās palūdzošs tiesneša vārds, tika nosaukts tikai uzvārds, teiksim, tiesnesis Kalniņš. Bija jautājums, priekš kam tas ir vajadzīgs. Un kādā sakarā zvana. Ļoti bieži bija jāskaidro tieši sekretāriem, kāpēc to vajag. (Žurnālists)

Elektroniskā saziņa ievērojami atvieglo saziņas procesu. Tiesu darbinieku laiku atslogotu operatīva īsa sprieduma parādīšanās internetā, norādot laiku, kad tiks ievietots pilns sprieduma teksts. Kā pozitīvs piemērs tiek minēta Kuldīgas tiesa, kura pirmā izveidoja savu mājas lapu un ar kuru iespējama efektīva elektroniska saziņa. Savas mājas lapas ar darbības principu izklāstu, informāciju par darbu un pakalpojumu sniedzēju sarakstu izveidojušas Tiesu izpildītāji, Maksātspējas administrācija, Notāru padome.

Jārēķinās, ka elektroniska saziņa nav pieejama visiem iedzīvotājiem. Joprojām ir aktuāla drukātas informācijas sagatavošana. Tiesu izpildītāju aģentūra, piemēram, izsūtīja tiesu izpildītāju sarakstus tiesām, lai iedzīvotājiem šī informācija būtu pieejama izdrukas veidā. Kā pozitīvs piemērs minēta Cēsu tiesu, kur, apmeklētājam uzturoties tiesas ēkā, ir iespējams gūt informāciju par tiesu sistēmu. Kā otrs risinājums tika minēts publisku datoru pieejamība tiesu sistēmas iestādēs un personāla palīdzība informācijas skaidrošanā. Šim risinājumam tika dota priekšroka ilgtermiņā, arvien plašākam cilvēku lokam apgūstot datora lietošanas prasmes.

Operatīvas elektroniskas informācijas sagatavošanai nepieciešami papildus resursi, šo informāciju gatavojot un ievietojot internetā. Atšķirībā no mutiskas komunikācijas, tai ir zināmas priekšrocības – precīza un fiksēta informācijas paušana novērš domstarpības, kas rodas mutvārdu komunikācijā, pusēm neizprotot vai neprecīzi uztverot pausto viedokli.

2) Cilvēkresursu sagatavošana ārējās komunikācijas veikšanai.

1. Tiesu sistēmas darbinieki **preses sekretāru** min kā ideālu instrumentu darbam ar medijiem. 55% aptaujāto par optimālāko sabiedrības informēšanas modeli uzskata preses sekretāra posteni (pilnībā piekrīt 55% un daļēji piekrīt 29% respondentu), savukārt ekspertu

viedoklim kā komentēšanas un skaidrošanas modelim pilnībā piekristu 24% un daļēji piekristu 33% respondentu.

2. 58% aptaujāto nepiekrīt vai daļēji nepiekrīt viedoklim, ka **tiesnešiem** jābūt pieejamiem sabiedrībai. Tāpat lielākā daļa respondentu (53%) nepiekrīt viedoklim, ka tiesnesim publiski vajadzētu komentēt savu spriedumu. Savukārt paši tiesneši lielākajā daļā gadījumu pilnīgi (30 no 51) vai daļēji (14 no 51) piekrīt, ka spētu brīvi komentēt jebkuru savu spriedumu (skatīt 1.2. pielikuma 20.lpp.).

Patlaban pielietotie risinājumi

Tiesās, kur nav līdzekļu īpaša preses sekretāra posteņa algošanai, galvenos kontaktus uzņemas kāds no **tiesnešiem** ar labām komunikācijas spējām. Dažās tiesās komunikāciju ar sabiedrību nodrošina sabiedrībā cienījams tiesnesis. Līdzīgi operatīvi uz informācijas pieprasījumu reaģē prokurori. Lai arī prokuratūra ir savs preses dienests, kas, kā pētījumā vairākkārt atzīts, veiksmīgi veido prokuratūras tēlu, **prokurori** ar žurnālistiem sazinās procesa gaitā. Jārēķinās, ka visās tiesās nav tādu cilvēku, kuri spētu un būtu apmācīti darbam ar medijiem.

Ja runājam par tiesnešiem (..), tad vide ir ļoti noslēgta un viņi uzskata, ka žurnālisti traucē tiesas darbu. Un būtībā ir ļoti maz tādu tiesnešu, kas prot, ja viņiem palūdz interviju, nevis komentēt tiesas sēdi, bet sniegt informāciju. Kādreiz ir skandaloza lieta un sabiedrību interesē, kas tur notiek. Un tad ir labi, ja to darbu dažkārt dara tiesnesis. Bet viņš nevar komentēt spriedumu, ne to. Viņš var pateikt: „Es pieņemu tādu un tādu lēmumu, motivācija man tāda un tāda, likuma pants tāds un tāds.” (..) Parasti tiesneši izvairās, viņi negrib sniegt informāciju. Viņi vienmēr uzskata, ka tas tiks sagrozīts. Viņi nesaprot to, ka tiesneši, protams, ļoti labi pārzina likumus, viņi piemēro likumus, bet vienkāršie cilvēki to tik labi nesaprot. (Žurnālists, preses sekretārs)

Pētījuma dati liecina, ka preses sekretāra klātbūtne varētu izrādīties neefektīva, ja iniciatīvu par komunikāciju uzņemas žurnālisti, interesējoties par konkrētu lietu attīstību. Ar konkrētu lietu skaidrošanu efektīvāk var nodarboties paši procesā iesaistītie tiesneši. Preses sekretāra postenis sniegtu iespēju aktīvai tēla veidošanai un vispārēju jautājumu atspoguļošanai:

Mums diemžēl šādu, ne finansiālo, ne fizisku iespēju šobrīd nav. Arī prokuratūra ir ļoti labi šo lietu nostādījusi un cilvēki ir vairāk vai mazāk labi informēti par to, kādus labus darbus prokuratūra ir sadarījusi.... Par tiesu mums nav cilvēku, kas stāstītu kādus labus darbus un cik daudz tiesa sastrādā. Mums ir tikai sliktās [ziņas]- teiksim kliegstošie virsraksti par kārtējo izlaisto no cietuma, kas absolūti ir nullē komats tūkstošā daļa no procenta, ko tiesa varbūt ir izdarījusi un pie kam pareizi izdarījusi. Tikai vajag būt absolūti informētam, kāpēc tā ir izdarīts un kā tas ir darīts. Un te mēs nonākam pie jautājuma, ka mēs jau esam vairākās dažādās instancēs - gan paši sev kolektīvos un tiesās. Ir vajadzīgi, nu ir arī pētīts kā tas ārzemēs ir, vai nu tie ir speciāli preses saucamie tiesneši vai sekretāri, respektīvi ir vajadzīgi cilvēki, kas strādā ar žurnālistiem. (Tiesnesis)

Kā risinājums minēts **apgabaltiesu preses sekretāru izmantošana saziņai ar rajona tiesām**, nepieciešamības gadījumā informācijas sniegšanā iesaistot tiesnešu vai to palīgus, ja tie ir gatavi saziņai. Citas tiesu sistēmas institūcijas ārējai komunikācijai izmanto savas

padomes, uzskatot, ka mazai struktūrai komunikācija jānodrošina vadītājam, kā tas pieņemts gan Tiesu izpildītāju, gan Maksātspējas aģentūrā, gan Notāru padomē.

Žurnālisti uzskatīja, ka efektīva komunikācija iespējama arī bez atsevišķa preses sekretāra posteņa ieviešanas:

Manuprāt, ir pārgājis laiks, kad teica, ka tiesās vajag kaut kādus tur preses sekretārus, man liekas, tas nav vajadzīgs. Ir jāmaina tiesu darbinieki...kaut vai tautas valodā runājot, nebaidīties no žurnālistiem. Ļoti labs piemērs ir P rajona tiesa, kur tāda kundzīte, tiesas priekšsēdētāja palīdzē, viņa vienkārši ir nokomandēta runāt ar mums. Viņiem tiesā ir tā nostādīts, ka visi jautājumi, kas mūs interesē, mēs zvanām viņai un viņa visu noskaidro. Gandrīz vai jebkurā diennakts laikā. Viņa pati atzvanīs un izstāstīs un problēmu nav nekādu. Tāpēc es domāju, ka īpašs preses sekretārs nav vajadzīgs. Tomēr tam cilvēkam, kas pilda šos pienākumus, kādam palīgam, papildus samaksa tomēr pienāktos. Tieši šai kundzei ir daudz ko darīt, jo tur ir daudz lietu... šis te dialogs, es nezinu, kā viņu nosaukt...nav jābaidās stāstīt, kas tiesā notiek. Ka jautājums, vai jūsu tiesā ir iesniegta tāda vai tāda prasība, ka to tiesu tūlīt gāzīs visu apkārt. Tas ir pilnīgi normāls process, diemžēl cilvēki mīl lasīt par skandalozām lietām. Jo vairāk slēps, jo sliktāk būs. Piemēram, Y tiesā arī ir preses sekretāre M, un arī, kopš tur ir M, es esmu palaidusies slinkumā, es uz to tiesu eju 2 mēnešos reizi. Jo es zinu, ka viņa tur ir, viņa man visu izstāstīs, pateiks un problēmu nebūs. (Žurnālists)

Kā labs piemērs komunikācijas nodrošināšanai minēta arī tieslietu ministres Ingrīdas Labuckas laikā ieviestā kārtība, kur tiesā tika nozīmēti **informatori**. Cilvēks, kurš reģistrē lietas, spēj novērtēt mediju interesi un laicīgi sagatavojas, paredzot, ka konkrētā lieta piesaistīs mediju interesi.

3) Komunikācijas politikas veidošana. Nozīmīgs ārējās komunikācijas faktors ir darbinieku **izpratne par mediju vajadzībām un gatavība sniegt informāciju**. Tā Augstākajā tiesā tiek praktizēta gatavošanās mediju interesei.

Pilnu pieņemtu spriedumu tiesnešiem nav ko komentēt, bet, ja ir apelācija, kur pasludina rezultatīvo daļu bez motivācijas, it sevišķi, ja lieta interesē publiku, tad tiesnesim/referentam ir priekš preses jā sagatavo tēžveidīgs izklāsts, jo pretējā gadījumā nav ko apvainoties, ja žurnālists, kas kaut ko būs dzirdējis tiesas gaitā, sniegs savu interpretāciju. No žurnālista nevar prasīt, lai viņš visā orientējas, tāpēc pieņemot sprieduma rezultatīvo daļu ir jābūt skaidriem pamatmotīviem, ja lieta ir aktuāla un interesē sabiedrībai. (Tiesnesis)

Nākošais būtiskais faktors kvalitatīvā saziņā ir **saziņas mērķa formulēšana**, izprotot, kāpēc, kāda informācija un kā ir jāpauž. Tā attieksme pret medijiem atšķiras dažādās tiesu sistēmas institūcijās:

Absolūti pozitīvs piemērs ir Administratīvā rajona tiesa, Administratīvās tiesas vispār, jo acīmredzot tur sanākuši jauni cilvēki. Viņi ir gatavi teikt un runāt. Teiksim ne jebko, bet katrā gadījumā es vienreiz esmu nokavējusi tiesas sēdi un iespērusies pie tiesneša palīga ar jautājumu: „Vai dienīnās, kas notika?” Viņš visu izstāstīja un paskaidroja. (Žurnālists)

Daļu komunikāciju problēmu rada neskaidra komunikācijas politika, kas skaidri nenosaka katra tiesu sistēmas darbinieka pienākumus informācijas sniegšanā:

Tur tā jocīgā lieta, ka piezvanot viņš tev visu izskaidro, bet piezvanot sekretāram, viņš tev 10 minūtes izjautā, kam tev to vajag. (Žurnālists)

4) **Iniciatīvas uzņemšanās ziņu veidošanā par tiesu sistēmu.** Kā analizēts 3.2. sadaļā, tad apzinātas tiesu sistēmas tēla veidošanas aktivitātes medijos veido tikai dažas ziņas. Lielākoties tiesu tēls tiek veidots stihiski. Kā jau atzīmēts, pozitīva prakse tēla veidošanā pētījuma dalībnieku vērtējumā norit prokuratūrā un Administratīvajā tiesā, profesionāli sniedzot informāciju par mediju interesējošiem jautājumiem.

4.3.2. Apmeklētāju apkalpošanas uzlabošana

Saziņas uzlabošanai regulāri jāveic **apmeklētāju aptaujas**. Saziņu uzlabos **klientu apkalpošanas standartu izstrāde** un to **darbinieku apmācība**, kuri kontaktējas ar institūcijas apmeklētājiem. **Jāapzina un jāpopularizē apmeklētāju konsultāciju papildus iespējas**, atslodot tiesu, prokuratūras un notariātu darbu.

4.3.3. Žurnālistu apmācība

Mediju kontentanalīze (skatīt 4.2. pielikumu) liecina, ka nacionālā mēroga mediju žurnālistu specializācija pārkāpj tiesu sistēmas analītiķa robežas. Žurnālisti raksta par tiesas procesiem, ja tie notiek viņu apskatāmās tematikas lokā – medicīnā, pilsētas attīstībā, ģimenes jautājumos utt. Neliela daļa žurnālistu specializējas tiesu procesa jautājumos.

Žurnālisti intervijās atzina, ka rakstot par tiesu sistēmu nepieciešamas papildus zināšanas, kuras iegūtas pamazām darbojoties šajā jomā. Intervijās tika pausts viedoklis, ka žurnālisti, kas nav specializējušies tiesu jomā, nelabprāt par to raksta, uzskatot, ka joma ir pārāk sarežģīta.

Aptaujātiem žurnālistiem apmācību piedāvājums nešķita saistošs. Viņi sevi uzskatīja par profesionāļiem, kuri spēj rakstīt par tiesu problēmu, vajadzības gadījumā lūdzot konsultācijas attiecīgās jomas juridiskajiem speciālistiem. Tieši iedibināto kontaktu apjoms un atsaucība nosaka žurnālista darba rezultātu. Visi žurnālisti atzina, ka visgrūtāk kontaktēties ar tām tiesu institūcijām, kurām nav kontaktu pieredzes ar medijiem.

Divi aptaujātie žurnālisti bija piedalījušies tiesnešiem organizētajā apmācību ciklā par medijiem un uzskatīja, ka tiesu darbinieku apmācība ir svarīgāka par žurnālistu apmācību.

Reģionālajos medijos, kur nodarbināts mazāks skaits žurnālistu un plašākas žurnālista specializācijas jomas, tiesu sistēma analizēta retāk, kas atspoguļojas gan ziņu daudzumā, gan analītisko materiālu proporcijā attiecībā pret ziņu žanru (skatīt 4.2. pielikumu).

Risinājumi žurnālistu darba uzlabošanai meklējami

1) **Plašākas informācijas nodrošināšanā par tiesu sistēmas darbu**, darot pieejamu informāciju ne tikai par tiesas sēžu laiku, bet arī operatīvu informāciju par aktualitātēm tiesā (piemēram, tiesas lēmuma izvietošana internetā). Situācijā, kas ir zems pieprasījums pēc vispārēja rakstura informācijas, ko piedāvātu tematiski semināri žurnālistiem, uzlabojot viņu zināšanas par tiesu sistēmu, operatīvas informācijas klāsta paplašināšanās rastu pozitīvu atbalstu žurnālistos un uzlabotu viņu darba kvalitāti.

2) Tiesu sistēmas institūciju **kontaktpersonu kataloga izveide**, katrai institūcijai nozīmējot darbinieku, kurš būtu apmācīts/ spētu sniegt informāciju un iesaistīt saziņā citus kolēģus, ja tas nepieciešams.

3) **Tematisku semināru rīkošana** žurnālistiem ir tiesu sistēmas darbinieku piedāvāts risinājums. Atsevišķas tiesas ir mēģinājušas organizēt īpašas **darbības pārskata konferences**, kurās aicināti piedalīties mediju pārstāvji. Paši organizētāji atzīst, ka mediju interese ir zema, kas arī skaidrojams ar mediju intereses specifiku – operatīvu informācijas ieguvu. Kā semināru mērķgrupa minami reģionālo laikrakstu žurnālisti, kuru darbības pieredze nav ļāvusi iegūt plašas zināšanas par tiesu sistēmas darbību un iedibināt darbam nepieciešamos kontaktus.

Kā nozīmīgākās tēmas, kuras radījušas negatīvu tiesu sistēmas tēlu medijos, tiesu sistēmas darbinieku un žurnālistu kopīgām diskusijām minamas sodu politika, informācijas atklātības principa pielietošana, tiesu sistēmas darbības kontrole.

4.3.4. Tiesu sistēmas darbinieku apmācība labākam komunikācijas procesam

Pētījuma gaitā kā situācijas atrisinājums bieži minētas apmācības. Kopumā tiesnešu apmācība fokusa grupu diskusijās tiek minēta kā labs paraugs apmācību organizēšanai un arī aptaujā tiesneši uzrādījuši biežāko dalību apmācību procesā. Aptaujas dati liecina, ka tiesneši pauž augstāko vērtējumu savas apmācības lietderībai, salīdzinot ar citām tiesu sistēmas darbinieku grupām (skatīt 1.2. pielikuma 15. lpp.).

Ja tiesnešu un prokuroru **attieksme pret apmācībām** bija pozitīva, tad neviennozīmīga tā ir citu tiesu sistēmas profesionāļu pārstāvjiem. Tā daļa advokātu uzskatīja, ka apmācība nav nepieciešama darbam un informāciju var gūt citus. Tomēr pretēju viedokli pauž cits advokāts, uzsverot, ka tiesu prakse būtiski mainās un ir svarīgi, ka advokāti spēj tai sekot līdzi, par piemēru minot citu valstu tiesu praksi, kur apmācību apmeklēšana ir obligāta advokātu darba prasība. Attieksme pret apmācībām ir pozitīva arī tiesu izpildītājiem un maksātnešpējas administratoriem, uzsverot gan komunikācijas prasmju apgūšanu, gan zināšanu nepieciešamību par tiesu sistēmu un sadarbību Eiropas līmenī.

Apmācību virzieni

1) Liela daļa tiesnešu, kuri izgājuši **mediju treniņu**, atzina, ka tas kopumā uzlabojis gan viņu prasmes, gan zināšanas par mediju darbu. Zemāku šādu semināru vērtējumu dod tiesneši, kuri saziņu ar medijiem principā neuzskata par savu pienākumu. Līdz ar to būtisku mediju treniņu sastāvdaļu jāvelta **motivācijas veidošanai**.

Neskatoties uz semināriem, nesapratne saglabājas arī viedoklī par medijiem sniedzamās informācijas saturu. Tiesneši vēlētos sniegt informāciju par darba vispārējiem rādītājiem un likumiem, taču žurnālistus interesē konkrētas lietas, konkrēti spriedumi un piespriesto sodu motivācija. Tā C tiesā bija noteikta interviju diena, bet tā nedarbojās iepriekš minēto apstākļu dēļ.

2) Tiesneši izteica viedokli, ka apmācība būtu nepieciešama arī **spriedumu rakstīšanā**. Ne vienmēr augstas profesionālās zināšanas nozīmē spēju skaidri un saprotami tās izklāstīt. Šādi tika skaidrota arī dažādā spriedumu kvalitāte, kura drīzāk atspoguļojot rakstīšanas prasmes, nevis profesionālo zināšanu līmeni.

3) Apmācības varētu kalpot arī **vienota viedokļa veidošanai tiesu sistēmas iekšienē**. Šādas kopējas apmācības nepieciešamību fokusa grupu diskusijās uzsvēra prokurori, atzīmējot, ka tiesnešiem un prokuroriem problēmas ir vienotas. Saskaldītību veicina mācību organizēšana katras profesionālās grupas ietvaros. Fokusa grupu diskusijas liecina, ka pēdējā laikā apmācībās tiek iesaistīti citu tiesu profesiju pārstāvji un mediju speciālisti.

Pētījums parāda, ka debates par vispārējiem ētikas principiem un tiesu lomu sabiedrībā pašas tiesu sistēmas iekšienē ir nepieciešamas ne tikai pašas sistēmas darba uzlabošanā, bet arī attiecību veidošanā ar sabiedrību. Šī iemesla dēļ tika rosināts iesaistīt sabiedriskās organizācijas apmācības procesos:

Nu būtu labi, ja to darītu kāda trešā persona, nevalstiskā organizācija, sadarbībā ar Tieslietu ministriju. (..) Mēģināt panākt to vienošanos, izglītēt abas puses. (ierēdnis)

4) **Klientus apkalpojošā personāla apmācības un apkalpošanas standartu izstrāde**. Apmācības procesos nepietiekami iesaistīti tie tiesu darbinieki, kuri tieši strādā ar apmeklētājiem. Šie darbinieki rada nepastarpinātu tiesas tēlu. Kā minēts iepriekš, Notāru padome šo jautājumu risina, veidojot klientu apkalpošanas standartus un ar tiem saistītu apmācību programmu.

5) **Saskarsmes prasmju uzlabošanas semināri**, kuri aptaujas datos tiek minēti kā pirmā apmācības nepieciešamība. Ņemot vērā intervijās un fokusa grupās minētās saskarsmes problēmas ar apmeklētājiem un tiesas procesa dalībniekiem, apmācību programmā iekļaujas tēmas par konfliktu un stresa menedžmentu, darbu ar dažādām sociālajām grupām.

PĒTĪJUMA II DAĻA

**INFOMĀCIJAS PIEEJAMĪBAS UN TIESU KOMUNIKĀCIJAS
REGULĒJOŠO TIESĪBU AKTU IZPĒTE UN ANALĪZE**

1. INFORMĀCIJAS PIEEJAMĪBAS TIESISKAIS REGULĒJUMS STARPTAUTISKAJOS CILVĒKTIESĪBU DOKUMENTOS

1.1. Apvienoto Nāciju Organizācijas sistēma

Jau 1946. gadā Apvienoto Nāciju Organizācijas (turpmāk – ANO) Ģenerālā asambleja rezolūcijā Nr.59 atzina, ka informācijas brīvība ir būtiskas cilvēka pamattiesības, un tā ir mēraukļa visām brīvībām, kuru garantēšanai ir izveidota šī organizācija.⁴⁵ Tādējādi ANO jau savos pirmsākumos minētajā rezolūcijā uzsvēra šīs brīvības lielo nozīmi pasaules uzskatu veidošanā un sadarbības veicināšanā starp nācijām.

Attiecīgi informācijas brīvība kā viena no pamattiesībām tika ietverta arī ANO 1948. gada 10. decembra **Vispārējā Cilvēktiesību deklarācijā**, kura tiek uzskatīta par mūsdienu cilvēktiesību pamatu, un kurā ietvertās tiesības, vai vismaz daļa no tām, saskaņā ar daudzu starptautisko tiesību zinātnieku uzskatiem ir kļuvušas par dalībvalstīm juridiski saistošām starptautisko paražu tiesību normām.⁴⁶ Šīs deklarācijas 19. pants nosaka:

“Katram cilvēkam ir tiesības uz pārliecības brīvību un tiesības brīvi paust savus uzskatus: šīs tiesības ietver brīvību netraucēti palikt pie saviem uzskatiem un brīvību meklēt, saņemt un izplatīt informāciju un idejas ar jebkuriem līdzekļiem neatkarīgi no valstu robežām.”⁴⁷

Pirmais ANO cilvēktiesību dokuments, kurā ir nostiprināta informācijas brīvība kā viena no cilvēka pamattiesībām un kas ir juridiski saistošs to ratificējušām valstīm, ir 1966. gada 16. decembrī **ANO Ģenerālajā asamblejā pieņemtais Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām** (turpmāk – Pakts). Šā Pakta 19. pants nosaka:

*“1. Ikvienam ir tiesības netraucēti pieturēties pie saviem uzskatiem.
2. Ikvienam ir tiesības brīvi paust savus uzskatus, šīs tiesības ietver brīvību meklēt, saņemt un izplatīt dažāda veida informāciju un idejas mutvārdos, rakstveidā, izmantojot presi vai mākslinieciskās izpausmes formas, vai pēc savas izvēles ar jebkura cita medija starpniecību neatkarīgi no valstu robežām.
3. Šā panta 2.punktā paredzēto tiesību izmantošana uzliek īpašus pienākumus un atbildību. Tāpēc tā var būt pakļauta zināmiem ierobežojumiem, taču tiem jābūt likumā noteiktiem un nepieciešamiem:
a) citu personu tiesību un reputācijas cienīšanai;
b) nacionālās drošības, sabiedriskās kārtības, sabiedrības veselības vai tikumības aizsardzībai.”⁴⁸*

⁴⁵ ANO Ģenerālās Asamblejas 1946. gada rezolūcija nr. 59 (I). Sk. Internetā: <http://ods-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/033/10/IMG/NR003310.pdf?OpenElement>

⁴⁶ Asbjorn Eide, Gudmundur Alfredson. Introduction // The Universal Declaration of Human Rights: A Common Standard of Achievement – Hague: Martinus Nijhoff Publishers, 1999. – P. 31-32. Citēts pēc Ziemeļe I (Zin. red.) *Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā*. Rīga: Izglītības solis, 2000, 45.lpp.

⁴⁷ Vispārējā cilvēktiesību deklarācija: Starptautiska deklarācija. Pieejama NAIS datu bāzē Internetā: <http://pro.nais.dati.lv>

⁴⁸ Starptautiskais pakts par pilsoņu un politiskajām tiesībām: LR starptautiskais līgums, *Latvijas Vēstnesis*, 2003. 23. aprīlis, nr. 61(2826). No starptautisko tiesību viedokļa šis pakts Latvijai ir saistošs no 1992. gada 14. jūlija

Tādējādi Pakts paredz, ka ikvienam ir tiesības brīvi paust savus uzskatus, kas ietver brīvību meklēt, saņemt uz izplatīt informāciju. Līdz ar to tas aizsargā personu no kavēšanas iegūt vispārpieejamu informāciju.⁴⁹ Taču svarīgs jautājums šā pētījuma ietvaros ir arī tas, vai šis Pakta ietvertās tiesības uzliek valstij arī pozitīvu pienākumu personai sniegt valsts rīcībā esošo informāciju, kā arī, ja saskaņā ar Pakta 19. pantu valstij ir noteikts šāds pienākums, cik plaši šāds pienākums ir traktējams.

ANO Cilvēktiesību komiteja, kura saskaņā ar Pakta IV daļu uzrauga Pakta īstenošanu, savās rezolūcijās parasti mudina valstis nodrošināt tiesības “meklēt, saņemt un izplatīt” informāciju, taču nesniedzot skaidru atbildi, vai šīs tiesības ietver arī valstīm saistošu pozitīvu pienākumu izsniegt meklēto informāciju.

Savukārt krietni progresīvāks savā pieejā, skaidrojot Pakta 19. pantā nostiprinātās tiesības, ir ANO Īpašais ziņotājs vārda brīvības jautājumos (*Special Rapporteur on the protection and promotion of the right to freedom of opinion and expression*) (turpmāk – Ziņotājs). 1995. gada ziņojumā ANO Cilvēktiesību komisijai ir teikts, ka “*informācijas pieejamība ir demokrātiska dzīvesveida pamats, un šīs brīvības var tikt realizētas efektīvi tikai tad, ja cilvēkiem ir pieeja šai informācijai*”. Bet jau 1999. gada Ziņotājā tieši norādīts, ka “*ikvienam ir tiesības meklēt, saņemt un izplatīt informāciju, un tas valstīm uzliek pozitīvu pienākumu nodrošināt informācijas pieejamību, īpaši attiecībā uz valdības rīcībā esošo informāciju, kas materializēta jebkādā formā, tai skaitā filmās, mikrofilmās, elektroniskā veidā, video un fotogrāfijās, un šī brīvība ir ierobežojama tikai saskaņā ar tiem ierobežojumiem, kas noteikti Pakta 19. panta 3. daļā*.”⁵⁰ Minēto viedokli ANO Cilvēktiesību komisija ir atbalstījusi rezolūcijā Nr. 1999/36.⁵¹

Tādējādi no iepriekšminētā ir secināms, ka Pakta 19. pantā garantētās tiesības pamatā aizsargā personu no kavēšanas iegūt vispārpieejamu informāciju. Tomēr līdzšinējā ANO Cilvēktiesību komisijas prakse nesniedz viennozīmīgu atbildi, vai šīs tiesības valstij uzliek arī pozitīvu pienākumu nodrošināt minētās informācijas pieejamību. Taču, ņemot vērā pēdējo gadu tendences, un, informācijas brīvību tulkojot arvien plašāk, šāds valstu pozitīvs pienākums un attiecīgas personu tiesības nākotnē varētu tikt atzīts arī kā Pakta 19. panta sastāvdaļa.

2.1. Eiropas Padomes sistēma

2.1.1. Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija

Tiesības uz vārda brīvību, tai skaitā informācijas brīvību, ir nostiprinātas arī Eiropas Padomes 1950. gadā pieņemtajā **Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijā** (turpmāk – *Eiropas Cilvēktiesību konvencija*). Tās 10. pants nosaka:

⁴⁹ Novak M. UN Covenant on Civil and Political Rights: CCPR Commentary. Kehl: NP Engel Publishers, 1993, p. 343

⁵⁰ Ziņotāja Abida Huseina (Abid Hussain) 1999. gada 29. janvāra ziņojums E/CN.4/1999/64, 12. punkts. Sk. Internetā: [http://www.unhcr.ch/huridocda/huridoca.nsf/\(Symbol\)/E.CN.4.1999.64.En?OpenDocument](http://www.unhcr.ch/huridocda/huridoca.nsf/(Symbol)/E.CN.4.1999.64.En?OpenDocument)

⁵¹ ANO Cilvēktiesību komisijas rezolūcija nr. 1999/36, 2. punkts. Sk. Internetā: <http://www.hri.ca/fortherecord1999/documentation/commission/1999-36.htm>

“1. Ikvienam ir tiesības brīvi izteikties. Šīs tiesības ietver uzskatu brīvību un tiesības saņemt un izplatīt informāciju un idejas bez iejaukšanās no publisko institūciju puses un neatkarīgi no valstu robežām. Šis pants neierobežo valstu tiesības noteikt radoraidījumu, televīzijas raidījumu un kino demonstrēšanas licencēšanas režīmu.

2. Tā kā šo brīvību īstenošana ir saistīta ar pienākumiem un atbildību, tā var tikt pakļauta tādām prasībām, nosacījumiem, ierobežojumiem vai sodiem, kas paredzēti likumā un nepieciešami demokrātiskā sabiedrībā, lai aizsargātu valsts drošību, teritoriālās vienotības vai sabiedriskās drošības intereses, nepieļautu nekārtības vai noziedzīgus nodarījumus, aizsargātu veselību vai tikumību, aizsargātu citu cilvēku cieņu vai tiesības, nepieļautu konfidencialas informācijas izpaušanu vai lai saglabātu tiesu varas autoritāti un objektivitāti.”⁵²

Tādējādi Eiropas Cilvēktiesību konvencija garantē vienīgi tiesības “netraucēti saņemt un izplatīt informāciju”, taču, atšķirībā no Pakta 19. panta, neietver tiesības “meklēt” („seek” – angļu val.) informāciju. Turklāt Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 10. pantā ir norāde, ka minētās tiesības ir īstenojamas bez publisko institūciju iejaukšanās. Tas vedina domāt, ka Eiropas Cilvēktiesību konvencijas izstrādātāji tiesības saņemt informāciju ir gribējuši attiecināt tikai uz to informāciju, kuru valsts pati vēlas sniegt, bet neuzliekot valstij pienākumu nodrošināt pieeju tādai informācijai, kuru valsts sniegt nevēlas.⁵³

To apstiprina arī Eiropas Cilvēktiesību tiesas prakse. Vairākos šīs tiesas spriedumos un lēmumos ir uzsvērts, ka Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 10. panta 1. daļā garantētās tiesības saņemt informāciju “pamatā aizliedz valstij ierobežot personas iespējas saņemt tādu informāciju, ko citi vēlas vai var vēlēties tai sniegt”⁵⁴. Savukārt tā saucamajā *Guerra* lietā (*Guerra and others v. Italy*), kurā tika izskatīta kādas Itālijas mazpilsētas iedzīvotāju sūdzība pat to, ka viņiem vairāku gadu garumā netika sniegta informācija par katastrofālo stāvokli ķīmisko vielu rūpnīcā, kas apdraudēja iedzīvotāju veselību, Eiropas Cilvēktiesību tiesa, atsaucoties uz iepriekšminēto *Leander* lietu, atzina: tiesības iegūt informāciju konkrētās lietas faktu kontekstā nevar tikt tulkotas kā valsts pozitīvs pienākums pēc savas iniciatīvas vākt un izplatīt informāciju. Savukārt seši Eiropas Cilvēktiesību tiesas tiesneši šajā pašā lietā izteica savu atsevišķo viedokli, ka citos faktiskajos apstākļos valstij saskaņā ar Eiropas Cilvēktiesību konvenciju varētu būt pozitīvs pienākums izplatīt un nodrošināt sabiedrībai pieejamu tādu informāciju, kas pēc šīs informācijas rakstura nekādi citādi nevarētu kļūt sabiedrībai zināma.⁵⁵

Kopš Eiropas Cilvēktiesību konvencijas pieņemšanas ir bijuši ierosinājumi papildināt konvencijas 10. pantu ar valsts pozitīvu pienākumu nodrošināt informācijas pieejamību.

⁵² Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija: LR starptautiskais līgums. *Latvijas Vēstnesis*, 1997. 13. jūnijs, nr.

143/144; jaunākais tulkojums latviešu val.: <http://www.echr.coe.int/Convention/webConvenLAT.pdf>.

⁵³ Skat.P. van Dijk, G.van Hoof *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, 2nd ed., Deventer-Boston, Kluwer Publishers, 1990, 418.lpp. Citēts pēc Bērziņa I., Ozoliņa G. *Informācijas pieejamība Latvijā: Tiesību aktu izvērtējums*. Latvijas Universitātes Juridiskās Fakultātes Cilvēktiesību institūta pētījums. 2000. gada februāris. Sk. Internetā http://www.politika.lv/polit_real/files/lv/Info_pieejam_tiesakt.pdf

⁵⁴ ECT 1987. gada 26. marta spriedums lietā *Leander v. Sweden*. ECT nolēmumi Internetā: <http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/default.asp?Language=en&Advanced=1>

⁵⁵ ECT tiesnešu *Palma (Palm)*, *Bernharda (Bernhardt)*, *Ruso (Russo)*, *Makdonalda (Macdonald)*, *Makarzika (Makarczyk)* un *van Dijka (van Dijk)* atsevišķās domas ECT 1998. gada 19. februāra spriedumam lietā *Guerra and others v. Italy*

Eiropas Padomes Parlamentārā asambleja 1973. gada 23. janvāra rekomendācijā ierosināja paplašināt konvencijas 10. pantu, papildinot *Eiropas Civiltiesību konvencijā* garantētās tiesības meklēt informāciju ar atbilstošu valsts pienākumu nodrošināt informācijas pieejamību jautājumos, kas skar sabiedrības intereses.⁵⁶ Taču šis ierosinājums nematerializējās *Eiropas Civiltiesību konvencijas* 10. panta grozījumos.

2.2.1. Eiropas Padomes rekomendācijas informācijas pieejamības jomā

Neraugoties uz to, ka *Eiropas Civiltiesību konvencija* neuzliek valstij pienākumu nodrošināt informācijas pieejamību, Eiropas Padome ir pieņēmusi vairākas rekomendācijas, aicinot tās dalībvalstis nodrošināt augstākus standartus informācijas pieejamības jomā, nekā to prasa dalībvalstīm juridiski saistošā *Eiropas Civiltiesību konvencija*. Kaut arī turpmāk minētajām rekomendācijām nav juridiski saistošs raksturs, tajās ietvertās normas ir izmantojamas, tulkojot Latvijas nacionālajos tiesību aktos garantēto tiesību saturu un robežas.⁵⁷

Viena no Eiropas Padomes rekomendācijām attiecībā uz informācijas pieejamību ir 1981. gada 25. novembrī Ministru Komitejas pieņemtā rekomendācija Nr. R (81) 19 par publisko institūciju rīcībā esošās informācijas pieejamību [*Recomendation No. R (81) 19 on the access to information held by public authorities*].⁵⁸ Minētās rekomendācijas pirmajā daļā ir noteikts, ka ikvienai personai ir tiesības pēc pieprasījuma saņemt valsts institūcijas rīcībā esošo informāciju. Bez tam, kā nosaka rekomendācijas trešā daļa, pieprasītā informācija personai nevar tikt atteikta tādēļ, ka viņai nav īpašas intereses attiecīgajā jautājumā. Tādējādi minētajā rekomendācijā Eiropas Padomes dalībvalstis tiek aicinātas uzņemties arī pozitīvu pienākumu nodrošināt informācijas pieejamību pēc personas pieprasījuma.

Taču, ņemot vērā, ka šā pētījuma objekts pamatā ir informācijas pieejamība tiesu sistēmā, būtiski norādīt, ka iepriekš minētajā rekomendācijā publiskā institūcija, kurai būtu jāsniedz personas pieprasītā informācija, tiek definēta sašaurināti. Respektīvi, rekomendācijas pirmajā daļā ir noteikts, ka rekomendācija attiecas uz publiskajām institūcijām, izņemot likumdevēja un tiesu institūcijas.

Iepriekšminētajai rekomendācijai līdzīgi principi ir nostiprināti arī tai sekojošajā Ministru komitejas 2002. gada 21. februāra rekomendācijā Rec(2002)2 par pieeju oficiālajiem dokumentiem [*Recommendation Rec(2002)2 on access to official documents*].⁵⁹ Arī šī rekomendācija nosaka, ka Eiropas Padomes dalībvalstīm būtu jāgarantē ikvienam pieeja valsts institūciju rīcībā esošajiem oficiālajiem dokumentiem. Šāda pieeja saskaņā ar rekomendāciju varētu tikt liegta vienīgi, ja ierobežojums ir noteikts ar likumu, tas ir samērīgs un tas tiek noteikts, lai aizsargātu kādu no rekomendācijā uzskaitītajām leģitīmajām interesēm.

⁵⁶ sk. European Commission for Democracy through Law (Venice Commission) Draft consolidated opinion on freedom of expression and freedom of access to information as guaranteed in the Constitution of Bosnia and Herzegovina. CDL (2000) 78. Sk. Internetā: [http://www.venice.coe.int/docs/2000/CDL\(2000\)078-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2000/CDL(2000)078-e.asp)

⁵⁷ Par "Izmeklēšanas cietumu iekšējās kārtības noteikumu" 59.1.6., 66. un 68. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 89., 95. un 111. pantam: Satversmes tiesas spriedums lietā nr. 2002-04-03. *Latvijas Vēstnesis*, 2002. 24. oktobris, nr. 154 (2729)

⁵⁸ Sk. Internetā: [http://www.coe.int/T/e/legal_affairs/Legal_co-operation/Administrative_law_and_justice/Texts_&_Documents/Recommendation\(81\)19.asp](http://www.coe.int/T/e/legal_affairs/Legal_co-operation/Administrative_law_and_justice/Texts_&_Documents/Recommendation(81)19.asp)

⁵⁹ Sk. Internetā: https://wcm.coe.int/rsi/common/renderers/rend_standard.jsp?DocId=262135&SecMode=1&Lang=en

Taču arī šīs rekomendācijas darbības sfēra ir ierobežota. Rekomendācijā ir noteikts, ka tā attiecas uz valsts publisko institūciju rīcībā esošajiem dokumentiem. Taču dalībvalstīm saskaņā ar saviem nacionālajiem normatīvajiem tiesību aktiem un praksi būtu jāizvērtē, kādā mērā rekomendācijas principi būtu piemērojami attiecībā uz likumdevēja un tiesu institūciju rīcībā esošo informāciju.

2. INFORMĀCIJAS PIEEJAMĪBAS TIESISKAIS REGULĒJUMS LATVIJAS REPUBLIKAS NORMATĪVAJOS TIESĪBU AKTOS

2.1. Informācijas pieejamības regulējums *Latvijas Republikas Satversmē*

Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk - *Satversme*) 100. pantā ir noteikts, ka “[..] ikvienam ir tiesības uz vārda brīvību, kas ietver tiesības brīvi iegūt, paturēt un izplatīt informāciju, paust savus uzskatus”. Savukārt, ievērojot *Satversmes* 116. pantu, šīs tiesības var ierobežot tikai ar likumu, lai aizsargātu citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību.

Satversmē lietotais formulējums “*iegūt, paturēt un izplatīt informāciju*” ir identisks *Eiropas Cilvēktiesību konvencijā* minētajam un ļoti tuvs Pakta 19. pantā noteiktajam, ar atšķirību, ka Pakta formulējums “*meklēt*” un “*saņemt*” (“*seek*” and “*receive*” – angļu val.) *Satversmē* ir apvienots ar jēdzienu “*iegūt*”.

Tādējādi secināms, ka jēdzieniski *Satversmē* lietotais vārda (informācijas) brīvības formulējums ir praktiski identisks *Eiropas Cilvēktiesību konvencijā* un Paktā noteiktajam. Taču, neraugoties uz šo dokumentu vārdisko līdzību, būtiski ir noskaidrot, vai minētajos aktos nostiprināto tiesību saturs arī ir identisks.

Satversmes tiesa savos spriedumos vairākkārt ir uzsvērusi, ka *Satversmē* ietvertu pamattiesību saturs ir tulkojams pēc iespējas atbilstoši tai interpretācijai, kāda tiek lietota starptautisko cilvēktiesību normu piemērošanas praksē, kā arī ir jāanalizē *Eiropas Cilvēktiesību konvencija* un tās interpretācija Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksē.⁶⁰ Tādējādi, ņemot vērā *Eiropas Cilvēktiesību konvencijas* 10. panta un *Satversmes* 100. panta gandrīz identisko formulējumu, kā arī *Satversmes* tiesas atziņu par *Satversmes* tulkošanu iespējami atbilstošāk Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksē lemtajam, varētu secināt, ka arī *Satversmes* 100. pants, tāpat kā *Eiropas Cilvēktiesību konvencija*, neuzliek valstij pienākumu pēc personas pieprasījuma sniegt tās rīcībā esošo informāciju un dokumentus.

Taču neskatoties uz iepriekšminēto, *Satversmes* tiesa ir atzinusi, ka, lai konstatētu *Satversmes* pantu robežas, ne vienmēr var aprobežoties tikai ar *Eiropas Cilvēktiesību konvencijas* interpretāciju un Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksi. *Satversmes* tiesa norāda, ka jāņem vērā *Eiropas Cilvēktiesību konvencijas* 60. pantā (53. pantā – konvencijas redakcijā, kas stājās spēkā 1998. gada 1. novembrī) ietvertā norma. Tā nosaka, ka neko šajā

⁶⁰ sk. citā starpā: Par Latvijas Kriminālprocesa kodeksa 77. panta septītās daļas 3. teikuma atbilstību Latvijas Republikas *Satversmes* 92. pantam: *Satversmes* tiesas spriedums lietā nr. 2003-03-01. *Latvijas Vēstnesis*, 2003. 1. jūlijs, nr. 97 (2862)

konvencijā nedrīkst iztulkot kā ierobežojumu vai atkāpšanos no jebkurām cilvēka tiesībām un pamatbrīvībām, kas var tikt nodrošinātas saskaņā ar jebkuras Augstās Līgumslēdzējas Puses likumiem vai jebkuru citu līgumu, ko tā parakstījusi.⁶¹

Tādējādi *Eiropas Cilvēktiesību konvencijā* un citos Latvijai saistošajos cilvēktiesību dokumentos ir nostiprināts tikai cilvēktiesību minimums, kuru valsts ir apņēmusies ievērot, taču tas neliedz valstij izveidot stingrāku cilvēktiesību aizsardzības sistēmu.

Satversmes 100. pantā nostiprinātās tiesības saistībā ar valsts pienākumu nodrošināt informācijas pieejamību ir analizējusi Satversmes tiesa tā dēvētajā “vadības līgumu” lietā.⁶² Šai lietā Satversmes tiesai bija jāizvērtē Ministru kabineta noteikumu Nr. 46 *Noteikumi par vadības līgumiem* normas, kas paredzēja, ka minētā līguma puses (kur viena puse ir valsts pārvaldes iestāde) vadības līgumā var iekļaut noteikumus par tā satura konfidencialitāti, atbilstību *Informācijas atklātības likumam* un *Satversmes* 100. pantam. Tādējādi šajā lietā Satversmes tiesai bija jāsniedz atbilde, vai fakts, ka persona nevar saņemt informāciju par noslēgtajiem vadības līgumiem, tai skaitā iegūt informāciju par valsts budžeta līdzekļu izlietojumu, ir *Satversmes* 100. panta aizskārums, respektīvi, vai *Satversmes* 100. pants valstij uzliek pozitīvu pienākumu nodrošināt informācijas pieejamību.

Kaut arī Satversmes tiesa spriedumā nav sniegusi izsmeļošu attiecīgā jautājuma vērtējumu, spriedumā ir secināts, ka “*tiesības uz informācijas brīvību, arī tiesības saņemt informāciju [autora izcēlums], ir cilvēktiesību neatņemama sastāvdaļa.*”⁶³ Turpmāk minētās tēzes pamatošanai Satversmes tiesa spriedumā atsaucas gan uz Pakta 19. pantu, gan *Eiropas Cilvēktiesību konvencijas* 10. pantu, un *Satversmes* 100. pantu.

Kaut arī minētais spriedums no argumentācijas viedokļa ir vērtējams kritiski, jo nesniedz pamatojumu, kādēļ *Satversmes* 100. pants ir tulkojams plašāk nekā *Eiropas Cilvēktiesību konvencijas* 10. pants un, iespējams, arī Pakts, Satversmes tiesa šajā spriedumā tomēr ir nepārprotami norādījusi – *Satversme* uzliek **valstij pozitīvu pienākumu nodrošināt informācijas pieejamību [autora izcēlums]**, respektīvi, pēc personas pieprasījuma sniegt tās rīcībā esošo informāciju.

Turklāt būtiski ir tas, ka saskaņā ar *Administratīvā procesa likuma* 17. panta 5. daļu iestādei un tiesai administratīvajā procesā minētais Satversmes tiesas sniegtais *Satversmes* 100. panta tulkojums ir **saistošs [autora izcēlums]**.

Tātad, konstatējot, ka *Satversmes* 100. pants uzliek valstij pozitīvu pienākumu nodrošināt informācijas pieejamību, šā pētījuma ietvaros būtiski ir noskaidrot, cik plašs ir šis pienākums un vai tas attiecas tikai uz valsts pārvaldes iestādēm, vai arī uz ikvienu valsts institūciju, tostarp tiesām un tiesu sistēmai piederīgām iestādēm.

⁶¹ Par Civilprocesa likuma 348.panta septītās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. pantam: Satversmes tiesas spriedums lietā nr. 2001-08-01. *Latvijas Vēstnesis*, 2002. 18. janvāris, nr. 10 (2585)

⁶² Par Ministru kabineta 1997. gada 21. janvāra noteikumu nr. 46 "Noteikumi par vadības līgumiem" atbilstību 1998. gada 20. novembra likumam "Informācijas atklātības likums": Satversmes tiesas spriedums lietā nr. 04-02(99). *Latvijas Vēstnesis*, 1999. 7. jūlijs, nr. 25 (132)

⁶³ Par Ministru kabineta 1997. gada 21. janvāra noteikumu nr. 46 "Noteikumi par vadības līgumiem" atbilstību 1998. gada 20. novembra likumam "Informācijas atklātības likums": Satversmes tiesas spriedums lietā nr. 04-02(99). *Latvijas Vēstnesis*, 1999. 7. jūlijs, nr. 25 (132)

Satversmes 100. pants nosaka, ka *“ikvienam ir tiesības uz vārda brīvību, kas ietver tiesības brīvi iegūt, paturēt un izplatīt informāciju”*. Lai gan šī norma tieši nediferencē valsts iestādes, uz kurām minētais pienākums ir attiecināms, un uz kurām ne, ir jāņem vērā, ka vispārējās tendences Eiropā informācijas pieejamības jomā ir vērstas uz maksimālu valsts pārvaldes atklātību un tās rīcībā esošās informācijas pieejamību. Taču minētie principi nereti rezervēti tiek attiecināti uz likumdevējas un tiesu varas institūcijām. Par to liecina gan iepriekš minētās Eiropas Padomes rekomendācijas informācijas pieejamības jomā, gan pētījumā tālāk analizētais *Informācijas atklātības likums*, gan arī atsevišķu citu Eiropas valstu prakse.

Arī iepriekš analizētais Satversmes tiesas spriedums nesniedz skaidru atbildi šajā jautājumā. Kā iepriekš norādīts, attiecīgajā lietā, kur viena no vadības līgumu pusēm ir valsts pārvaldes iestāde (amatpersona), tika skatīta vadības līgumu konfidencialitātes atbilstība *Satversmei*. Tādēļ Satversmes tiesa ir norādījusi, ka *“ikvienam cilvēkam saskaņā ar Satversmi ir tiesības būt informētam par valsts pārvaldes sistēmas institūciju darbību, lai pārlicinātos, kā tās efektīvi, godīgi un taisnīgi saskaņā ar likumiem, pilda sabiedrības uzticētās funkcijas.”*⁶⁴ Taču no šā sprieduma nevar secināt, vai Satversmes 100. pants ir attiecināms arī uz tiesu varas institūcijām.

Domājams, ka zināma skaidrība šajā jautājumā drīzumā tiks ieviesta ar Administratīvās apgabaltiesas spriedumu lietā, kura tiks izskatīta 2005. gada janvārī pēc *Sabiedrības par atklātību Delna* (turpmāk – *Delna*) apelācijas sūdzības par Rīgas pilsētas Centra rajona tiesas spriedumu.

Delna 2002. gadā vērsās Ģenerālprokuratūrā, lūdzot izsniegt lēmumus par atteikšanos ierosināt krimināllietu, kas saistītas ar valsts amatpersonu J. Jurkāna un L. Muciņa rīcību. Uz *Delnas* iesniegumu ģenerālprokurors atbildēja, ka *Delnai*, kura nav attiecīgā procesa dalībniece, *Latvijas Kriminālprocesa kodeksa* normas neparedz tiesības iepazīties ar attiecīgo krimināllietu materiāliem, tādēļ minētais lūgums nav apmierināms.

Delna ģenerālprokurora lēmumu pārsūdzēja tiesā, cita starpā, savu sūdzību pamatojot ar *Satversmes* 100. pantā noteiktajām tiesībām saņemt informāciju. *Delnas* pieteikums pirmās instances tiesā tika noraidīts. Par to *Delna* ir iesniegusi apelācijas sūdzību. Apelācijā kā galvenais arguments tika norādīts, ka *Satversmes* 100. pants paredz plašāku informācijas sniegšanas pienākumu nekā *Informācijas atklātības likums* un ir attiecināms arī uz tiesu varas institūcijām. Tādējādi Administratīvajai apgabaltiesai, izskatot šo apelācijas sūdzību, būs jānodrošina *Satversmes* 100. panta skaidrojums, respektīvi, jāizskaidro šā panta piemērošanas robežas.

2.2. Informācijas pieejamības regulējums *Informācijas atklātības likumā*

Sabiedrības pieeju informācijai, kas ir valsts pārvaldes iestāžu un pašvaldību iestāžu rīcībā, pamatā regulē 1998. gadā pieņemtais *Informācijas atklātības likums*⁶⁵, un uz tā pamata

⁶⁴ Par Ministru kabineta 1997. gada 21. janvāra noteikumu nr. 46 "Noteikumi par vadības līgumiem" atbilstību 1998. gada 20. novembra likumam "Informācijas atklātības likums": Satversmes tiesas spriedums lietā nr. 04-02(99). *Latvijas Vēstnesis*, 1999. 7. jūlijs, nr. 25 (132)

⁶⁵ Informācijas atklātības likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1998. 6. novembris, nr. 334/335 (1395/1396)

izdotie Ministru kabineta noteikumi Nr. 275 **Kārtība, kādā valsts pārvaldes iestāžu un pašvaldību iestāžu rīcībā esošā informācija nododama atklātībai.**⁶⁶

Informācijas atklātības likums nosaka, ka informācija ir pieejama sabiedrībai visos gadījumos, kad likumā nav noteikts citādi. Bez tam šis likums nosaka, ka informācija, uz kuru attiecas minētais likums, tiek iedalīta vispārpieejamā informācijā un ierobežotas pieejamības informācijā, par vispārpieejamu informāciju uzskatot informāciju, kas nav klasificēta kā ierobežotas pieejamības informācija. *Informācijas atklātības likumā* arī ir izsmeļoši uzskaitīts, kāda informācija ir uzskatāma par ierobežotas pieejamības informāciju.

Informācijas atklātības likums nosaka, ka vispārpieejamo informāciju sniedz jebkuram, kas to vēlas saņemt, ievērojot personu vienlīdzību informācijas iegūšanā, un ka pieprasītājam nav īpaši jāpamato sava interese par šādu informāciju, un to viņam nevar liegt tāpēc, ka šī informācija neattiecas uz pieprasītāju. Tādējādi *Informācijas atklātības likumā* ir nostiprināts no *Satversmes* 100. panta izrietošais valsts pārvaldes un pašvaldību informācijas sniegšanas pienākums.

Taču šā pētījuma ietvaros ir būtiski atzīmēt, ka *Informācijas atklātības likuma* 2. pantā attiecībā uz likuma darbības jomu ir norādīts, ka “*šis likums nosaka vienotu kārtību, kādā fiziskās un juridiskās personas valsts pārvaldes iestādēs un pašvaldību iestādēs* [autora izcēlums] [...] *ir tiesīgas iegūt informāciju un to izmantot.*”

Saskaņā ar *Valsts pārvaldes iekārtas likuma*⁶⁷ 9. pantu “*valsts pārvalde Ministru kabineta vadībā pilda izpildvaras administratīvās funkcijas* [autora izcēlums] (*valsts pārvaldes funkcijas*).” Līdz ar to secināms, ka *Informācijas atklātības likums* vismaz tieši nav attiecināms uz tiesu varas institūcijām.

Tiesību literatūrā ir izteikts viedoklis, ka iepriekšminētā norma, kas nosaka *Informācijas atklātības likuma* darbības jomu, nav tulkojama gramatiski, bet gan teleoloģiski. Tādējādi tiesu varas institūcijas, lemjot nevis par procesuālām darbībām, bet gan par informācijas izsniegšanu, kad lieta ir izbeigta vai nemaz nav uzsākta, var nebūt tiesu varas institūcija *Informācijas atklātības likuma* izpratnē.⁶⁸ Šāds uzskats tiek pamatots ar informācijas sniegšanas administratīvi tiesisko funkciju. Taču līdzšinējā tiesu prakse neapstiprina šādu *Informācijas atklātības likuma* traktējumu, un attiecina likuma darbību uz valsts pārvaldes iestādēm institucionāli, nevis funkcionāli.⁶⁹

2.3. Informācijas pieejamības regulējums likumā *Par tiesu varu*

Likums *Par tiesu varu*⁷⁰ tieši neregulē dokumentu pieejamību tiesu varas institūcijās. Taču minētā likuma 19. pantā (atklātums) ir noteikts, ka visās Latvijas Republikas tiesās lietas tiek izskatītas atklāti. Lietu izskatīšana slēgtā tiesas sēdē pieļaujama tikai likumā noteiktajos

⁶⁶ Kārtība, kādā valsts pārvaldes iestāžu un pašvaldību iestāžu rīcībā esošā informācija nododama atklātībai: MK noteikumi nr. 275. *Latvijas Vēstnesis*, 1999. 10. augusts, nr. 251/252 (1711/1712)

⁶⁷ Valsts pārvaldes iekārtas likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 2002. 21. jūnijs, nr. 94 (2669)

⁶⁸ Briede J. Administratīvais akts. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2003, 73. lpp.

⁶⁹ Sk. Rīgas pilsētas Centra rajona tiesas 2002. gada 16. decembra spriedumu lietā Nr. C27197802 (nav publicēts)

⁷⁰ Par tiesu varu: LR likums. Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 1993. 14. janvāris, nr. 1

izņēmuma gadījumos, ievērojot visus citus tiesvedības noteikumus. Savukārt spriedums un lēmums vienmēr ir pasludināms publiski. Pamatojoties uz minēto, atsevišķi tiesību zinātnieki ir secinājuši, ka tiesām ir pienākums pēc personas pieprasījuma izsniegt publiski pasludināto spriedumu.⁷¹

Tulkojot minēto likumu pēc gramatiskās tiesību normu iztulkošanas metodes, tas nosaka vienīgi tiesas sēdes norises un nolēmuma pasludināšanas atklātumu. Taču, interpretējot likuma *Par tiesu varu* 19. pantu pēc teleoloģiskās – normas jēgas un mērķa metodes – jāsecina, ka tās mērķis ir tiesas spriešanas atklātuma nodrošināšana, sabiedriskās uzraudzības nodrošināšana, uz ko arī norāda attiecīgā panta virsraksts. Līdz ar to no normas jēgas izriet arī, ka tiesas sēdē publiski pasludinātam spriedumam ir jābūt pieejamam ikvienam.

Tādējādi likuma *Par tiesu varu* 19. pants, interpretējot to pēc teleoloģiskās tiesību nomu iztulkošanas metodes, uzliek tiesām pienākumu nodrošināt publiski pasludināto spriedumu pieejamību.

Šāds secinājums gan līdzšinējā tiesu praksē nav apstiprinājies, un, kā konstatēts citos pētījumos, pieeja tiesu spriedumiem dažkārt tiek atteikta, kā argumentāciju norādot, ka informācijas pieprasītājiem esot bijusi iespēja būt klāt sprieduma pasludināšanā.⁷²

2.4. Informācijas pieejamības regulējums procesuālajos likumos.

Latvijas kriminālprocesa kodeksā (turpmāk – KPK) ir ietvertas vairākas normas, kas attiecas uz informāciju, ko satur krimināllietas materiāli un procesuālie lēmumi. KPK 112. panta 3. daļā ir paredzēts, ka “*par atteikšanos ierosināt krimināllietu [...] pieņem lēmumu un pieteicējam un citām ieinteresētajām personām nosūta šā lēmuma norakstu.*” KPK 212. panta 5. daļā ir noteikts, ka “*personai, pret kuru izbeigta krimināllietā, cietušajam un viņa pārstāvim, kā arī personai vai iestādei, pēc kuru ziņojuma ierosināta krimināllietā, prokurors vai izziņas izdarītājs nekavējoties paziņo par krimināllietas izbeigšanu, izskaidrojot tiesības iepazīties ar lēmumu par lietas izbeigšanu un ar lietas materiāliem*”; KPK 95., 97., 100., 102. un 103. pantā cita starpā ir noteikts, ka procesa dalībniekiem (apsūdzētajam, aizstāvim, cietušajam, civilprasītājam un civilatbildētājam) ir tiesības iepazīties ar lietas materiāliem no pirmstiesas izmeklēšanas pabeigšanas brīža un izrakstīt no lietas nepieciešamās ziņas vai arī ar tehniskiem līdzekļiem nokopēt nepieciešamos lietas materiālus. Savukārt saskaņā ar KPK 130. pantu “*pirmstiesas izmeklēšanas datus var nodot atklātībai tikai ar izziņas iestādes priekšnieka vai prokurora atļauju un tādā apjomā, kādā viņi to atzīst par iespējamu.*”

Līdzīgi arī **Civilprocesa likuma** (turpmāk – CPL) 74.p. 2.d., 79.p. 2.d., 80.p. 2.d., 88.p. 2.d., 90.p. 4.d. un 122.p. 3.d. ir nostiprinātas procesa dalībnieku tiesības iepazīties ar lietas materiāliem, savukārt pusēm papildus ir piešķirtas tiesības arī izdarīt no lietas materiāliem izrakstus un izgatavot kopijas. Savukārt CPL 208. pantā ir noteikts, ka “*lietas dalībniekiem,*

⁷¹ Bērziņa I., Ozoliņa G. *Informācijas pieejamība Latvijā: Tiesību aktu izvērtējums*. Latvijas Universitātes Juridiskās Fakultātes Cilvēktiesību institūta pētījums. 2000. gada februāris. Sk. Internetā http://www.politika.lv/polit_real/files/iv/Info_pieejam_tiesakt.pdf,

⁷²sk. Kurpniece D. Lazdāne L. Pētījums Informācijas pieejamība valsts un pašvaldību iestādēs. Rīga 2000. gada februāris. Sk. Internetā: http://www.delna.lv/uploads/pr21_1.pdf

kas nav piedalījušies tiesas sēdē, sprieduma norakstu nosūta ne vēlāk kā trīs dienas pēc tā pasludināšanas, bet, ja ir pasludināts saīsināts spriedums, - triju dienu laikā pēc pilna sprieduma sastādīšanas”.

Līdzīgas procesa dalībnieku procesuālās tiesības ir nostiprinātas arī **Administratīvā procesa likumā** (turpmāk – APL). APL 145. pantā ir paredzēts, ka pieteicējam un atbildētājam ir tiesības iepazīties ar lietas materiāliem, izdarīt no tiem izrakstus, norakstus un izgatavot kopijas. Tiesības iepazīties ar lietas materiāliem APL 179. pantā ir noteiktas arī ekspertam. Savukārt APL 267. un 308. pantā ir noteikts, ka sprieduma norakstu administratīvā procesa dalībniekam, kurš nav piedalījies tiesas sēdē, nosūta triju dienu laikā pēc tā pasludināšanas, bet, ja ir pasludināts saīsināts spriedums, – triju dienu laikā pēc pilna sprieduma sastādīšanas.

Kā redzams no iepriekš norādītajām procesuālajām normām, administratīvo procesu regulējošie likumi pamatā nosaka procesa dalībnieku tiesības iepazīties ar lietas materiāliem un saņemt spriedumu un lēmumu norakstus. Taču minētie likumi neregulē citu, ar procesu nesaistītu personu tiesības saņemt iepriekš minēto informāciju. Taču, neraugoties uz to, normu piemērošanas prakse liecina, ka gan prokuratūra, gan tiesas dažkārt minētās procesuālās normas uzskata par citu personu tiesību ierobežojošām, respektīvi, ja šādas tiesības attiecīgajā procesa likumā nav paredzētas, tātad tādu nav. Piemēram, ģenerālprokurors vēstulē *Sabiedrībai par atklātību – Delna* (šā pētījuma 2.1. sadaļā⁷³ minētajā lietā), atsakot sniegt pieprasīto informāciju, norāda, ka sabiedrībai ir tiesības uz informāciju, taču KPK normas satur izņēmumu – likumdevējs, samērojot sabiedrības tiesības uz informāciju un indivīda tiesības uz privātās dzīves, kā arī goda un cieņas aizsardzību, vispārēji ierobežojis pieeju procesuālajiem lēmumiem, norādot konkrētus procesa dalībniekus, kuriem ir tiesības ar lēmumiem iepazīties, un līdz ar to izslēdzot jebkuras citas personas.⁷⁴

Šāda minēto tiesību normu tulkošana nav pamatota, jo procesuālie likumi regulē attiecīgo procesu norisi, nosaka procesa dalībnieku tiesības, pienākumus, un savstarpēji tiesiskās attiecības. Taču minētie likumi neregulē citu personu tiesības un pienākumus, tai skaitā tiesības saņemt informāciju.

2.5. Informācijas pieejamības regulējums likumā *Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem*

Likuma *Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem*⁷⁵ 5. pantā ir noteikts, ka “*masu informācijas līdzekļiem ir tiesības saņemt informāciju no valsts un sabiedriskajām organizācijām*”. Savukārt saskaņā ar minētā likuma 6. pantu valsts un sabiedrisko organizāciju amatpersonas var atteikties sniegt informāciju tikai tad, ja tā ir nepublicējama

⁷³ 58. lpp.

⁷⁴ Latvijas Republikas Ģenerālprokuratūras 2002. gada 11. aprīļa vēstule Nr. 3-13-10-02 (nav publicēta). Sk. arī Bērziņa I., Ozoliņa G. *Informācijas pieejamība Latvijā: Tiesību aktu izvērtējums*. Latvijas Universitātes Juridiskās Fakultātes Cilvēktiesību institūta pētījums. 2000. gada februāris. Sk. Internetā: http://www.politika.lv/polit_real/files/lv/Info_pieejam_tiesakt.pdf

⁷⁵ Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem: LR likums. *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs*, 1991. 14. februāris, nr. 5

informācija saskaņā ar likuma *Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem* 7. pantu, tas ir, piemēram, informāciju, kas ir valsts noslēpums vai cits ar likumu speciāli aizsargāts noslēpums; pirmstiesas izmeklēšanas materiālus bez prokurora vai izmeklētāja rakstveida atļaujas; ziņas par pilsoņu veselības stāvokli bez viņu piekrišanas u.tml.

Nemot vērā, ka minētais likums nesatur īpašas atrunas un izņēmumus, likumā lietotais formulējums “*valsts un sabiedriskās organizācijas*”, kam saskaņā ar likuma noteikumiem ir pienākums sniegt masu informācijas līdzekļu pieprasīto informāciju, aptver arī tiesu varas institūcijas.

Tādējādi no iepriekš minētā ir secināms, ka arī tiesām, līdzīgi kā valsts pārvaldes un pašvaldību iestādēm, ir pienākums sniegt to rīcībā esošo informāciju. Taču informācijas pieprasītāju loks, atšķirībā no *Informācijas atklātības likuma*, ir sašaurināts – valsts institūcijām, kas ir ārpus *Informācijas atklātības likuma* darbības tvēruma, arī tiesām, informācija obligāti ir jāsniedz vienīgi pēc masu informācijas līdzekļu pieprasījuma.

Nemot vērā likuma *Par presi un masu informācijas līdzekļiem* 6. pantā noteikto, ka valsts vai sabiedriskā organizācija var atteikties sniegt masu informācijas līdzekļu pieprasīto informāciju vienīgi gadījumos, ja tā ir nublicējama informācija, minētā norma būtiski ierobežo valsts un sabiedrisko organizāciju, tai skaitā tiesu, iespējas atteikties izsniegt pieprasīto informāciju. Pastāvot šādam regulējumam, tiesām, piemēram, būtu gandrīz vienmēr jāsniedz visi izskatīšanā esošo lietu materiāli u.c.

Tiesības saņemt informāciju nav absolūtas tiesības un, pastāvot zināmiem priekšnoteikumiem, tās var ierobežot⁷⁶. Nosakot šādus ierobežojumus, ir jālīdzsvaro sabiedrības tiesības un tiesiskās intereses uz informācijas atklātību un pieejamību ar citām tiesiski aizsargājamām interesēm.

Savukārt, vērtējot informācijas pieejamības regulējumu likumā *Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem*, secināms, ka tajā paredzētā informācijas pieejamība ir pārāk vispārīga un plaša, kas atsevišķos gadījumos būtu ierobežojama tiesas izmeklēšanas interesēs, indivīda privātās dzīves aizsardzībai un citos īpašos gadījumos.

2.6. Informācijas pieejamības regulējums iekšējos normatīvajos tiesību aktos

Nemot vērā tiesu rīcībā esošās informācijas pieejamības regulējuma trūkumu, Tieslietu ministrija 2002. gada 16. decembrī instrukcijas veidā ir izdevusi ***Apgabaltiesu un rajonu (pilsētu) tiesu rīcībā esošās informācijas izsniegšanas noteikums***.⁷⁷ Savukārt gandrīz identiskus noteikumus 2003. gada 22. decembrī attiecībā uz Augstāko tiesu ir izdevis Augstākās tiesas priekšsēdētājs⁷⁸.

⁷⁶ Par Ministru kabineta 1997. gada 21. janvāra noteikumu nr. 46 "Noteikumi par vadības līgumiem" atbilstību 1998. gada 20. novembra likumam "Informācijas atklātības likums": Satversmes tiesas spriedums lietā nr. 04-02(99). *Latvijas Vēstnesis*, 1999. 7. jūlijs, nr. 25 (132)

⁷⁷ Apgabaltiesu un rajonu (pilsētu) tiesu rīcībā esošās informācijas izsniegšanas noteikumi: Tieslietu ministrijas instrukcija. *Latvijas Vēstnesis*, 2003. 9. janvāris, nr. 4

⁷⁸ Augstākās tiesas rīcībā esošās informācijas izsniegšanas noteikumi. Sk. Internetā <http://www.at.gov.lv/index.php?a=126&v=lv>

Minētās instrukcijas nosaka, ka Rajonu (pilsētu) un apgabaltiesu (kā arī Augstākās tiesas) rīcībā esošā informācija iedalāma vispārējās pieejamības informācijā un ierobežotās pieejamības informācijā. Saskaņā ar instrukcijām par vispārējās pieejamības informāciju uzskatāma tāda informācija, kas nav klasificēta kā ierobežotas pieejamības informācija. Instrukcijās arī sīkāk uzskaitīts, ka par ierobežotas pieejamības informāciju nav uzskatāmas instrukcijas, darba kārtības noteikumi un rīkojumi, kas skar tiesu darba organizācijas jautājumus, statistikas pārskati, gadagrāmatas, tiesā strādājošo darbinieku un tiesnešu vārdi un uzvārdi, amati un attiecīgie darba samaksu apmēri, rīkojumi par atvaļinājumiem un komandējumiem, tiesas nolēmumu noraksti, ievērojot **Fizisko personu datu aizsardzības likuma** prasības, ja lieta skatīta atklātā tiesas sēdē u.c.

Savukārt ierobežotas pieejamības informācija saskaņā ar minēto instrukciju 5. punktu iedalāma informācijā, kas pieejama procesa dalībniekiem, tiesas iekšējās lietošanas informācijā, kā arī informācijā, kuras pieejamības statusu nosaka informācijas īpašnieks, saskaņā ar speciālajiem likumiem.

Saskaņā ar iepriekš minēto instrukciju 6. punktu ierobežotās pieejamības informācija, kura pieejama procesa dalībniekiem, ir pilns tiesas nolēmums, tiesas lietas materiāli, atbildes uz sūdzībām, iesniegumiem, kā arī apsūdzības raksts.

Savukārt tiesas iekšējās lietošanas informācija ir tiesnešu un tiesas darbinieku personālās lietas un darba līgumi, dežurējošo tiesnešu grafiks līdz jauna grafika sastādīšanai, disciplinārlietu materiāli, līdz disciplinārsods tiek dzēsts un citi līdzīgi dokumenti.

Instrukciju 8. punktā ir noteikts, ka tiesas iekšējās lietošanas informācija ir izsniedzama tikai gadījumos, ja tas nepieciešams darba nodrošināšanai vai tā nepieciešama valsts vai pašvaldību amatpersonām savu pienākumu veikšanai. Bet ierobežotas pieejamības informācijas, kas pieejama procesa dalībniekiem, izsniegšanas kārtība, saskaņā ar iepriekš minētajām instrukcijām ir noteikta *Apgabaltiesu un rajonu (pilsētu) tiesu lietvedības instrukcijā*.⁷⁹

Attiecībā uz informācijas izsniegšanas kārtību Tieslietu ministrijas 2002. gada 16. decembra *Apgabaltiesu un rajonu (pilsētu) tiesu lietvedības instrukcijā* ir noteikts, ka vispārējās pieejamības informāciju izsniedz mutiski, elektroniski vai noformēta dokumenta veidā jebkuram interesentam, nepieprasot personu apliecinošu dokumentu. Savukārt ierobežotas pieejamības informāciju izsniedz mutiski vai noformēta dokumenta veidā, taču šādu informāciju nesniedz elektroniskā veidā.

Attiecībā uz lietvedībā esošām lietām un citu ierobežotas pieejamības informāciju minētās instrukcijas 28. punktā ir paredzēts, ka to var izsniegt lietas dalībniekiem, lietas dalībnieku pārstāvjiem, advokātiem, ja tie uzrāda pārstāvību apliecinošus dokumentus vai advokāta orderi, prokuroriem, lešlietu ministrijas un tās sistēmas iestāžu darbiniekiem un Tieslietu ministrijas darbiniekiem, ja tiek uzrādīts norīkojums vai pieprasījums un darba apliecība.

⁷⁹ Apgabaltiesu un rajonu (pilsētu) tiesu lietvedības instrukcija: Tieslietu ministrijas instrukcija. *Latvijas Vēstnesis*, 2003. 9. janvāris, nr. 4

Savukārt pabeigtās lietās saskaņā ar instrukcijas 29. punktu ierobežotas pieejamības informāciju, kas pieejama lietas dalībniekiem, izsniedz zinātniski pētnieciskos un žurnālistiskos nolūkos, ja attiecīgās personas uzrāda personu apliecinošu dokumentu un darba apliecību, kā arī studentiem, ja tie uzrāda iestādes norīkojumu.

No minētā secināms, ka attiecībā uz rajona (pilsētas) tiesām, apgabaltiesām un Augstāko tiesu pastāv detalizēts to rīcībā esošās informācijas sniegšanas regulējums. Taču šie informācijas sniegšanas noteikumi neattiecas uz Administratīvo rajona tiesu un Administratīvo apgabaltiesu (kuras praksē tomēr vadās pēc šīm instrukcijām) un Satversmes tiesu.

Informācijas pieejamības regulējums iepriekš minētajās instrukcijās kopumā atbilst informācijas pieejamības pamatnostādņem *Informācijas atklātības likumā* un citu valstu praksei šajā jomā. Informācijas sadalījums vispārpieejamā un ierobežotas pieejamības informācijā, kuras iegūšanai ir noteikti papildu nosacījumi, ir pamatojams ar būtiskām citu personu vai sabiedrības interesēm, kas šādā veidā tiek aizsargātas.

Apsverama būtu iespēja precizēt *Apgabaltiesu un rajonu (pilsētu) tiesu lietvedības instrukcijas* 29. punktā noteikto kārtību, kādā sniedzama ierobežotas pieejamības informācija, kas pieejama lietas dalībniekiem, kad attiecīgās lietas izskatīšana ir pabeigta. Instrukcijā lietotais personu un gadījumu uzskaitījums, kad attiecīgā informācija var tik izsniegta, ir izsmelošs. Taču tas neaptver visas personas un situācijas, kad šāda informācija būtu sniedzama - piemēram, citā tiesas procesā iesaistīta persona vēlas iepazīties ar līdzīgām jau izspriestām lietām pilnīgākai savu tiesību un tiesisko interešu aizsardzībai, studenti, gatavojot publikācijas, kas nav mācību procesa sastāvdaļa u.c.

Tādējādi ieteicams būtu vispārīgāks formulējums, kā, piemēram, *Informācijas atklātības likumā* lietotais, ka “*persona, pieprasot ierobežotas pieejamības informāciju, pamato savu pieprasījumu un norāda mērķi, kādam tā tiks izmantota*”.

Būtiskākais trūkums esošajā tiesu informācijas pieejamības regulējumā ir tam nepiemērota tiesiskā forma, respektīvi, iepriekš aprakstītie informācijas sniegšanas noteikumi ir izdoti Tieslietu ministrijas vai Augstākās tiesas priekšsēdētāja instrukciju veidā.

Administratīvā procesa likuma 16. panta 1. daļā ir noteikts, ka iekšējais normatīvais akts ir saistošs tam publisko tiesību subjektam, kas šo aktu izdevis, kā arī šim publisko tiesību subjektam padotajām institūcijām. Līdz ar to privātpersonām iekšējais normatīvais akts nav saistošs. Savukārt saskaņā ar *Administratīvā procesa likuma* 11. pantā ietvertu likuma atrunas principu, izdot privātpersonai nelabvēlīgu administratīvo aktu vai veikt faktisku rīcību iestāde var uz *Satversmes*, likuma, kā arī uz starptautisko tiesību normu pamata. Ministru kabineta noteikumi vai pašvaldību saistošie noteikumi var būt par pamatu šādam administratīvajam aktam vai faktiskai rīcībai tikai tad, ja *Satversmē*, likumā vai starptautisko tiesību normās tieši vai netieši ir ietverts pilnvarojums. Tādējādi iestāde (šai gadījumā arī tiesa) personai nevar izdot nelabvēlīgu administratīvo aktu, piemēram, atteikt sniegt pieprasīto informāciju, savu atteikumu pamatojot ar kādu no iepriekš minētajām instrukcijām.

Jāatzīmē gan, ka *Administratīvā procesa likuma spēkā stāšanās likuma*⁸⁰ 17. pantā ir noteikts, ka “ja likums paredz pārvaldes iestādei kompetenci izdot ārējus normatīvos aktus, juridiskā spēka hierarhijā [...] šādi normatīvie akti ir nākamie pēc Ministru kabineta noteikumiem un zaudē spēku 2006. gada 1. janvārī.” Tomēr, neskatoties uz minēto *Administratīvā procesa likuma spēkā stāšanās likuma* normu, tiesu praksē ir norādīts, ka adresātam nelabvēlīga administratīvā akta izdošana, pamatojoties uz iekšēju normatīvo tiesību aktu, tai skaitā instrukciju, kaut formāli ir pieļaujama saskaņā ar iepriekš citēto normu, tomēr būtu pretrunā ar *Satversmes* 1. pantu.⁸¹ Turklāt uz šādas situācijas prettiesiskumu, pat ja izdotais administratīvais akts ir personai labvēlīgs, ir norādījusi arī *Satversmes* tiesa.⁸²

Iepriekš minētās Tieslietu ministrijas instrukcijas, kā norādīts pašās instrukcijās, ir izdotas saskaņā ar likuma *Par tiesu varu* 107. pantu. Minētā panta 2. daļas 3. punktā instrukciju izdošanas laikā bija noteikts, ka “*Tieslietu ministrija* [...] *izstrādā apgabaltiesu un rajonu (pilsētu) tiesu darba organizācijas noteikumus.*” Taču, kā atzīts tiesu praksē un tiesību doktrīnā, šādā pilnvarojumā ir jābūt formulētiem noteikumu satura galvenajiem virzieniem,⁸³ likumdevējam pilnvarojumā regulēšanas priekšmets jāapzīmē skaidri un nepārprotami, un šaubu gadījumā jāpieņem tā šaurākais iztulkojums.⁸⁴

Domājams, ka likuma *Par tiesu varu* 107. pantā ietvertais pilnvarojums izstrādāt apgabaltiesu un rajonu (pilsētu) tiesu darba organizācijas noteikumus nav pietiekams, lai uz tā pamata Tieslietu ministrija varētu izdot noteikumus, kas regulē arī tās rīcībā esošās informācijas sniegšanu citām personām.

3. INFORMĀCIJAS PIEEJAMĪBAS IEROBEŽOJUMI

3.1. Informācijas pieejamības ierobežojumi *Latvijas Republikas Satversmē*

Kā secināts šā pētījuma 2.sadaļā⁸⁵, tiesības saņemt informāciju Latvijā ir konstitucionāli aizsargātas tiesības, kuras nostiprinātas *Satversmes* 100. pantā. Kā vairums *Satversmē* garantēto tiesību, arī tiesības uz informāciju nav absolūtas. Taču, ievērojot *Satversmes* 116. pantu, šīs tiesības var ierobežot tikai ar likumu un tikai, lai aizsargātu citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību.⁸⁶ Bez tam

⁸⁰ Administratīvā procesa likuma spēkā stāšanās likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 2002. 28. jūnijs, nr. 97

⁸¹ Administratīvās rajona tiesas 2004. gada 4. jūnija spriedums lietā Nr. A42059704 (A597-04/1) (nav publicēts)

⁸² Par valsts akciju sabiedrības “Valsts nekustamā īpašuma aģentūra” “Nolikuma par kārtību, kādā izīrējami brīvie dzīvokļi Valsts nekustamā īpašuma aģentūras pārvaldīšanā esošajos namīpašumos” atbilstību likuma “Par valsts un pašvaldību palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā” 2., 10. un 11.pantam, likuma “Par dzīvojamo telpu īri” 40.pantam un likuma “Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju” pārejas noteikumu 4.punktam: *Satversmes* tiesas spriedums. *Latvijas Vēstnesis*, 1999. 14. jūlijs, nr. 229

⁸³ Par Latvijas Republikas Ministru kabineta 1998.gada 4.augusta noteikumu nr.294 “Kārtība, kādā pašvaldībām kompensējama nekustamā īpašuma nodokļa ieņēmumu prognozes 1998.gadam neizpilde” atbilstību Ministru kabineta iekārtas likuma 14.panta pirmās daļas 2.punktam un otrajai daļai, un likuma “Par pašvaldību finansu izlīdzināšanu” Pārejas noteikumu 9.punktam: *Satversmes* tiesas spriedums. *Latvijas Vēstnesis*, 1998. 11. decembris, nr. 367

⁸⁴ Pleps J., Pastars E., Plakane I. *Konstitucionālās tiesības*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004, 530. lpp.

⁸⁵ 2. sadaļa. 57. lpp.

⁸⁶ Sk. cita starpā: Par Ministru kabineta 1997. gada 21. janvāra noteikumu nr. 46 “Noteikumi par vadības līgumiem” atbilstību 1998. gada 20. novembra likumam “Informācijas atklātības likums”: *Satversmes* tiesas spriedums. *Latvijas Vēstnesis*, 1999. 7. jūlijs, nr. 25 (132)

šādam ierobežojumam ir jābūt arī samērīgam, tas ir, ja publiskā vara ierobežo personas tiesības un likumiskās intereses, ir jāievēro saprātīgs līdzsvars starp personu un valsts vai sabiedrības interesēm.⁸⁷

Noskaidrojot, vai personas pamattiesību ierobežojums ir noteikts ar likumu, ir būtiski, ka "likums" var būt ne tikai parlamenta izdots akts, bet arī cits vispārsaistošs (ārējs) normatīvs akts, piemēram, valdības noteikumi. Tam jābūt izdotam, pamatojoties uz likumu, publicētam un citādā veidā pieejamam un pietiekami skaidri formulētam, lai adresāts varētu izprast savas tiesības un pienākumus, kā arī tam jāatbilst tiesiskas valsts principiem.⁸⁸

Tādējādi, atzīstot tiesības saņemt informāciju par *Satversmes* 100. panta sastāvdaļu, jebkuram normatīvā tiesību aktā noteiktam šo tiesību ierobežojumam ir jābūt radītam ar mērķi aizsargāt kādu no *Satversmes* 116. pantā noteiktajām interesēm (demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību), un, ja minētā saistība nav konstatējama, tad attiecīgais ierobežojums ir antikonstitucionāls.

Bez tam zināmu ierobežojumu tiesībām saņemt informāciju nosaka ne tikai *Satversmes* 116. pants, bet arī *Satversmes* 96. pants, kurš paredz, ka "ikvienam ir tiesības uz privātās dzīves, mājojuma un korespondences neaizskaramību", kas ietver arī personas datu aizsardzību.⁸⁹ Arī tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību ir konstitucionāla rakstura tiesības, kuras tāpat ierobežojamas tikai *Satversmes* 116. pantā noteiktajos gadījumos. Līdz ar to šajā gadījumā, kad saduras divas konstitucionāla ranga intereses, to realizācijā ir jāatrod saprātīgs līdzsvars, lai, realizējot vienas tiesības, netiktu pārmērīgi ierobežotas otras.

3.2. Informācijas pieejamības ierobežojumi procesuālajos likumos

Saskaņā ar likuma *Par tiesu varu* 19. pantu visās Latvijas Republikas tiesās lietas tiek izskatītas atklāti. Taču likumos īpaši paredzētos izņēmuma gadījumos ir pieļaujama arī lietas izskatīšana slēgtā tiesas sēdē. Kaut arī tiesas sēdes atklātuma princips pamatā regulē ar procesu nesaistītu personu tiesības atrasties tiesas sēžu zālē šādu lietu izskatīšanas laikā, tam ir būtiska nozīme arī attiecībā uz šādās sēdēs izskatīto lietu materiālu pieejamību arī pēc lietas izskatīšanas beigām.

Civilprocesa likuma 11. pantā ir noteikts, ka civillietas tiesās izskata atklāti, izņemot lietas par: (1) bērnu izcelšanās noteikšanu; (2) adopcijas apstiprināšanu un atcelšanu; (3) laulības šķiršanu vai neesamību; (4) personas atzīšanu par rīcībnespējīgu gara slimības vai plānprātības dēļ. Saskaņā ar minētā panta 3. daļu pēc lietas dalībnieka motivēta lūguma vai tiesas ieskata tiesas sēdi vai tās daļu var pasludināt par slēgtu, (1) ja nepieciešams aizsargāt valsts noslēpumu vai komercnoslēpumu; (2) ja nepieciešams aizsargāt personu privāto dzīvi un korespondences noslēpumu; (3) nepilngadīgo interesēs; (4) ja nepieciešams noplatināt personu, kas nav sasniegusi 15 gadu vecumu; (5) tiesas spriešanas interesēs. Bez tam *Civilprocesa likuma* 11. pantā ir noteikts, lietās, kas izskatītas slēgtā sēdē, tiesas nolēmuma

⁸⁷ Par likuma "Par valsts pensijām" pārejas noteikumu 26. punkta atbilstību *Satversmes* 91. un 109. pantam: *Satversmes* tiesas spriedums. *Latvijas Vēstnesis*, 2002. 20. marts, nr. 44

⁸⁸ Sk. ECT 1983. gada 25. marta spriedums lietā *Silver and other v. the United Kingdom*

⁸⁹ Sk. cita starpā ECT 2003. gada 17. jūlija spriedumu lietā *Perry v. the United Kingdom*

rezolūtīvo daļu pasludina publiski, bet lietās par adopcijas apstiprināšanu vai atcelšanu nolēmumu pasludina slēgtā tiesas sēdē.

Papildus minētajam, *Civilprocesa likuma* 239. panta 3. daļā ir noteikts, ka laulības šķiršanas lietas izskatāmas un spriedums pasludināms slēgtā tiesas sēdē, un dokumentu kopijas (pilns dokumentu teksts) izsniedzams trešajām personām tikai tad, ja tas tieši attiecas uz šīm personām.

Arī *Administratīvā procesa likuma* 108. pantā, līdzīgi kā *Civilprocesa likumā*, ir paredzēts, ka lietu tiesā izskata atklāti. Taču minētā panta 2. daļā ir noteikts, ka pēc motivēta tiesas lēmuma administratīvo lietu var izskatīt slēgtā tiesas sēdē, lai neizpaustu administratīvā procesa dalībnieku privātās dzīves apstākļus, kā arī lai aizsargātu valsts, profesionālo, komerciālo vai adopcijas noslēpumu. Saskaņā ar *Administratīvā procesa likuma* 108. panta 5. daļu lietā, kura izskatīta slēgtās tiesas sēdē, publiski tiek pasludināts tiesas nolēmuma ievaddaļa un rezolūtīvā daļa.

Līdzīgi arī *Latvijas kriminālprocesa kodeksā* ir paredzēta lietas izskatīšana slēgtā tiesas sēdē. Kā izņēmums, kad vienmēr tiek noturētas slēgtas tiesas sēdes, *Latvijas kriminālprocesa kodeksa* 17. pantā ir paredzēti gadījumi, kad atklāta tiesas sēde būtu pretrunā ar valsts noslēpuma sargāšanas interesēm. Arī saskaņā ar šo *Latvijas kriminālprocesa kodeksa* normu lietās, kuras izskatītas slēgtā vai daļēji slēgtā tiesas sēdē, sprieduma ievaddaļu un rezolūtīvo daļu pasludina atklātā tiesas sēdē, bet motīvu daļu – slēgtā sēdē.

Kā iepriekš norādīts šā pētījuma 2.6.sadaļā,⁹⁰ tiesas spriedumu un citu lietas materiālu pieejamība ir regulēta vairākās Tieslietu ministrijas un Augstākās tiesas instrukcijās. Saskaņā ar *Apgabaltiesu un rajonu (pilsētu) tiesu rīcībā esošās informācijas izsniegšanas noteikumu* 3. punkta 12. apakšpunktu par ierobežotas pieejamības informāciju nav uzskatāmi tiesas nolēmumu noraksti, ievērojot *Fizisko personu datu aizsardzības likuma prasības*, ja lieta skatīta atklātā tiesas sēdē, kā arī tiesas nolēmuma ievaddaļas un rezolūtīvās daļas noraksti, ievērojot *Fizisko personu datu aizsardzības likuma prasības*, ja lieta skatīta slēgtā tiesas sēdē un nolēmuma rezolūtīvā daļa pasludināta publiski.

Savukārt saskaņā ar šo noteikumu 6. punktu ierobežotas pieejamības informācija, kas pieejama procesa dalībniekiem, ir: (1) pilns tiesas spriedums; (2) tiesas lietas materiāli; (3) atbildes uz sūdzībām, iesniegumiem; (4) apsūdzības raksts. Taču šo lietas materiālu konfidencialitātes pakāpe netiek sīkāk izdalīta atkarībā no tā, vai attiecīgā lieta skatīta slēgtā vai atklātā tiesas sēdē, kam ir būtiska nozīme saistībā ar *Apgabaltiesu un rajonu (pilsētu) tiesu lietvedības instrukcijas* 29. punktu. Šis instrukcijas punkts paredz, ka pabeigtās lietās ierobežotas pieejamības informāciju, kas pieejama lietas dalībniekiem, izsniedz interesentiem zinātniski pētnieciskos un žurnālistiskos nolūkos, ja tie uzrāda personu apliecinošu dokumentu un darba apliecību, kā arī studentiem, ja tie uzrāda iestādes norīkojumu.

Tātad, analizējot *Apgabaltiesu un rajonu (pilsētu) tiesu rīcībā esošās informācijas izsniegšanas noteikumu* 6. punktu kopā ar *Apgabaltiesu un rajonu (pilsētu) tiesu lietvedības*

⁹⁰ 2.6. sadaļa, 62.lpp.

instrukcijas 29. punktu, būtu secināms, ka pabeigtā lietā interesents var iepazīties ar lietas materiāliem neatkarīgi no tā, vai attiecīgā lieta ir skatīta slēgtā vai atklātā tiesas sēdē.

Kā vienīgais izņēmums ir jau iepriekš norādītā *Civilprocesa likuma* 239. panta norma, kas nosaka, ka laulības šķiršanas lietas ir izskatāmas un spriedums ir pasludināms slēgtā tiesas sēdē, un dokumentu kopijas (pilns dokumentu teksts) izsniedzams trešajām personām tikai tad, ja tas tieši attiecas uz šīm personām.

Taču, kaut arī šis likuma noteikums attiecas tikai uz laulības šķiršanas lietām, attiecīgais princips būtu piemērojams visās lietās, kas izskatītas slēgtā tiesas sēdē. Pretējā gadījumā zustu aizklāto tiesas sēžu jēga, ja ikviena persona pēc nolēmuma pieņemšanas varētu samērā brīvi piekļūt visiem attiecīgās lietas materiāliem vai spriedumam, kur tiek atspoguļota aizsargājamā informācija.

Apsverams varētu būt vienīgi jautājums, vai katrā konkrētajā lietā visiem, vai tikai daļai no lietas materiāliem ir jābūt lietā neieinteresētām personām nepieejamiem, kā arī laika perioda noteikšana, pēc kura notecēšanas attiecīgajiem dokumentiem būtu jāklūst publiski pieejamiem.

3.3. Informācijas pieejamības ierobežojumi personas datu aizsardzības interesēs

Saskaņā ar *Fizisko personu datu aizsardzības likuma*⁹¹ 1. pantu šā likuma mērķis ir aizsargāt fizisko personu pamattiesības un brīvības, it īpaši privātās dzīves neaizskaramību, attiecībā uz fiziskās personas datu apstrādi.

Nemot vērā, ka tiesas rīcībā esošās informācijas sniegšana var būt saistīta arī ar personas datu izpaušanu, kas ir aizsargājami saskaņā ar *Fizisko personu datu aizsardzības likumu*, tiesām, izsniedzot pieprasīto informāciju, ir jāievēro arī šī likuma prasības.

Saskaņā ar *Fizisko personu datu aizsardzības likuma* 7. pantu personas datu apstrāde, kas saskaņā ar minētā likuma 2. panta 4. punktu ietver arī personas datu nodošanu, pārraidīšanu un izpaušanu, ir atļauta tikai tad, ja likumā nav noteikts citādi un ja ir vismaz viens no šādiem nosacījumiem: (1) ir datu subjekta piekrišana; (2) datu apstrāde izriet no datu subjekta līgumsaistībām vai, ievērojot datu subjekta lūgumu, datu apstrāde nepieciešama, lai noslēgtu attiecīgu līgumu; (3) datu apstrāde nepieciešama [...] likumā noteikto pienākumu veikšanai; (4) datu apstrāde nepieciešama, lai aizsargātu datu subjekta vitāli svarīgas intereses, tajā skaitā dzīvību un veselību; (5) datu apstrāde nepieciešama, lai nodrošinātu sabiedrības interešu ievērošanu vai realizētu publiskās varas uzdevumus, kuru veikšanai personas dati ir nodoti sistēmas pārzinim vai pārraidīti trešajai personai; (6) datu apstrāde ir nepieciešama, lai, ievērojot datu subjekta pamattiesības un brīvības, realizētu sistēmas pārziņa vai tās trešās personas likumiskās intereses, kurai personas dati atklāti.

Tādējādi, kā secināms no minētā, tiesu sistēmas institūciju veiktā personas datu apstrāde pamatā notiek likumā noteikto pienākumu veikšanai, kā arī lai nodrošinātu sabiedrības

⁹¹ Fizisko personu datu aizsardzības likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 2000. 6. aprīlis, nr. 123/124

interesešu ievērošanu vai realizētu publiskās varas uzdevumus. Savukārt, sniedzot tiesas rīcībā esošo informāciju pēc personu pieprasījuma, tiesa nodrošina trešo personu likumisko interesēšu ievērošanu, kurām personas dati tiek atklāti – tas ir, tādējādi tiek nodrošinātas šo personu tiesības uz informācijas pieejamību. Taču, kā norādīts *Fizisko personu datu aizsardzības likuma* 7. panta 6. punktā, sniedzot šādu informāciju, ir ievērojamas arī datu subjekta pamattiesības un brīvības – tātad ir jāatrod zināms vidusceļš šo abu tiesību un interesešu ievērošanā.

Ievērojami stingrāki nosacījumi *Fizisko personu datu aizsardzības likumā* ir noteikti attiecībā uz personu sensitīvo datu apstrādi, kas saskaņā ar minētā likuma 2. panta 8. punktu ir personas dati, kas norāda personas rasi, etnisko izcelsmi, reliģisko, filozofisko un politisko pārliecību, dalību arodbiedrībās, kā arī sniedz informāciju par personas veselību un seksuālo dzīvi.

Minētā likuma 11. pantā ir noteikts, ka sensitīvo personas datu apstrāde ir aizliegta. Taču tā ir pieļaujama izņēmumu gadījumos, kad: (1) datu subjekts ir devis rakstveida piekrišanu savu sensitīvo datu apstrādei; (2) speciāla personas datu apstrāde, neprasot datu subjekta piekrišanu, ir paredzēta normatīvajos aktos, kas regulē darba tiesiskās attiecības, un šie normatīvie akti garantē personas datu aizsardzību; (3) personas datu apstrāde ir nepieciešama, lai aizsargātu datu subjekta vai citas personas dzīvību un veselību, un datu subjekts tiesiski vai fiziski nav spējīgs dot savu piekrišanu; (4) personas datu apstrāde ir nepieciešama, lai sasniegtu likumīgus nekomerciālus sabiedrisko organizāciju un to apvienību mērķus, ja šī datu apstrāde ir saistīta tikai ar šo organizāciju vai to apvienību biedriem un personas dati netiek nodoti trešajām personām; (5) personas datu apstrāde ir nepieciešama ārstniecības vajadzībām, veselības aprūpes pakalpojumu sniegšanai vai to administrēšanai un ārstniecības līdzekļu izplatīšanai; (6) apstrāde attiecas uz tādiem personas datiem, kuri ir nepieciešami fiziskās vai juridiskās personas likumīgo tiesību un interesešu aizsardzībai tiesā; (7) personas datu apstrāde ir nepieciešama sociālās palīdzības sniegšanai un to veic sociālās palīdzības pakalpojumu sniedzējs; (8) personas datu apstrāde ir nepieciešama Latvijas nacionālā arhīva fonda veidošanai un to veic valsts arhīvi un iestādes ar valsts arhīvu ģenerāldirektora apstiprinātām valsts glabātavas tiesībām; (9) personas datu apstrāde ir nepieciešama statistiskiem pētījumiem, ko veic Centrālā statistikas pārvalde.

Šajā gadījumā attiecībā uz personu sensitīvajiem datiem likumdevējs ir devis priekšroku personas privātās dzīves aizsardzībai, salīdzinot sabiedrības tiesības uz informāciju, jo likums neparedz gadījumu, ka personas sensitīvie dati varētu tikt izpausti, nodrošinot sabiedrības tiesības uz informāciju.

Īpašs regulējums *Fizisko personu datu aizsardzības likumā* ir noteikts attiecībā uz personas identifikācijas (klasifikācijas) kodiem jeb personas kodiem. Saskaņā ar likuma 13.¹ pantu šos kodus drīkst apstrādāt, ja: (1) ir saņemta datu subjekta piekrišana; (2) identifikācijas (klasifikācijas) kodu apstrāde izriet no personas datu apstrādes mērķa; (3) identifikācijas (klasifikācijas) kodu apstrāde nepieciešama turpmākas datu subjekta anonimitātes nodrošināšanai; (4) ir saņemta Datu valsts inspekcijas atļauja.

Tādējādi tiesu sistēmas institūciju veiktā personu kodu apstrāde saskaņā ar *Fizisko personu datu aizsardzība likumu* ir atļauta, jo šāda apstrāde izriet no datu apstrādes mērķa.

Uzmanības vērta saistībā ar fizisko personu datu aizsardzību ir *Apgabaltiesu un rajonu (pilsētu) tiesu rīcībā esošās informācijas izsniegšanas noteikumu* 11. punktā noteiktais, ka tiesas rīcībā esošus dokumentus un informāciju, kas satur fiziskas personas datus, var izsniegt: (1) nepilngadīgā vecākiem vai aizbildnim; (2) par rīcībnespējīgu atzītas personas vai personas ar ierobežotu rīcībspēju aizgādnim; (3) jebkurai personai, ja iesaistītā persona ir devusi atļauju piekļūt informācijai. Tātad, lai persona būtu tiesīga iepazīties ar kādas lietas materiāliem, gandrīz vienmēr saskaņā ar minēto Tieslietu ministrijas instrukciju būs jāsaņem dokumentos minētās personas piekrišana, jo vairumā gadījumu tiesu lietu materiāli satur iesaistīto personu datus. Taču šāda prasība praktiski ir gandrīz nerealizējama.

Domājams, ka tik plaša personas datu aizsardzība, kas gandrīz pilnībā procesā neieinteresētām personām liedz pieeju lietu materiāliem, nav pamatota. Ka norādīts iepriekš, *Fizisko personu datu aizsardzības likums* paredz, ka datu apstrāde ir pieļaujama, lai realizētu trešās personas likumiskās intereses, kurai personas dati tiek atklāti, vienlaicīgi ievērojot arī datu subjekta pamattiesības un brīvības. Saprātīgs balanss starp šīm iesaistītajām interesēm ir rasts *Apgabaltiesu un rajonu (pilsētu) tiesu lietvedības instrukcijā*, kur paredzēts, ka persona, īpaši pamatojot savu interesi, var piekļūt visiem izskatītas lietas materiāliem (žurnālistiskos un pētnieciskos nolūkos).

Taču arī minētā norma pēc būtības zaudē savu nozīmi, ja no lietas materiāliem minētās personas, pat pamatojot savu īpašo interesi par attiecīgās lietas materiāliem, varēs piekļūt tikai tai lietas materiālu daļai, kurā nav personas datu.

3. 4. Informācijas pieejamības ierobežojumi likumā *Par valsts noslēpumu*

Viens no valsts institūciju, tai skaitā tiesu institūciju, rīcībā esošās informācijas sniegšanas atteikuma pamatiem ir gadījums, kad personas pieprasītā informācija ir atzīstama par valsts noslēpumu. Saskaņā ar likuma *Par valsts noslēpumu*⁹² 2. panta 1. daļu valsts noslēpums ir tāda militāra, politiska, ekonomiska, zinātniska, tehniska vai cita rakstura informācija, kura iekļauta Ministru kabineta apstiprinātā sarakstā un kuras nozaudēšana vai nelikumīga izpaušana var nodarīt kaitējumu valsts drošībai, ekonomiskajām vai politiskajām interesēm.

Likuma *Par valsts noslēpumu* 9. pantā ir noteikts, ka pieeja valsts noslēpumam ir atļauta tikai tām personām, kurām saskaņā ar amata (dienesta) pienākumiem vai konkrētu darba (dienesta) uzdevumu ir nepieciešams veikt darbu, kas saistīts ar valsts noslēpuma izmantošanu vai tā aizsardzību, un kuras [...] ir saņēmušas speciālas atļaujas. Šī likuma 12. panta 5. daļā arī ir noteikts, ka pieeja valsts noslēpumam un tiesības to izmantot savas kompetences ietvaros ir kriminālprocesa virzītājam (izziņas izdarītājam, prokuroram, tiesnesim), veicot pirmstiesas izmeklēšanu un tiesvedību konkrētā krimināllietā, kas saistīta ar valsts noslēpumu. Minētais saskaņā ar šo normu attiecas arī uz civillietām.

⁹² Par valsts noslēpumu: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1996. 29. oktobris, nr. 181

Tādējādi no minētā izriet, ka lietās, kas saistītas ar valsts noslēpumu, personām, kas nav konkrētās lietas dalībnieki vai uz cita pamata tiesīgi piekļūt attiecīgajam valsts noslēpumam, tiesas nedrīkst izsniegt lietas materiālus, kas satur šādu noslēpumu. Šai gadījumā, atšķirībā no iepriekš analizētajiem informācijas ieguves ierobežojumiem, personai materiāli nav izsniedzami pat tad, ja persona varētu pamatot savu interesi par attiecīgo lietu.

Likuma *Par valsts noslēpumu* 8. pantā ir paredzēts, ka informācijai piešķirtais valsts noslēpuma statuss ir terminēts un informācijas slepenības ilgums ir atkarīgs no attiecīgās informācijas slepenības pakāpes. Konfidencialai informācijai (zemākā slepenības pakāpe) tie ir pieci gadi, slepenai informācijai – desmit gadi, bet sevišķi slepenai informācijai – divdesmit gadi. Beidzoties minētajam termiņam iestāde var lemt par jauna slepenības termiņa noteikšanu. Tādējādi, beidzoties informācijas slepenības termiņam, zūd arī tiesiskais pamats atteikt iepazīties ar minētajiem materiāliem, ja pat attiecīgā lieta valsts noslēpuma aizsardzības nolūkos ir skatīta slēgtā tiesas sēdē.

4. TIESU RĪCĪBĀ ESOŠĀS INFORMĀCIJAS SNIEGŠANAS, DOKUMENTĒŠANAS UN APRITES FORMA

4.1. Dokumentu izstrādāšanas tiesiskais regulējums

Dokumenta formas prasības, lai šis dokuments iegūtu juridisku spēku, tas ir, lai attiecīgo dokumentu persona varētu izmantot kādas darbības veikšanai, tiesību īstenošanai un likumīgo interešu aizstāvībai, nosaka Ministru kabineta 1996. gada 23. aprīļa noteikumi Nr. 154 ***Dokumentu izstrādāšanas un noformēšanas noteikumi***.⁹³

Dokuments minētajos noteikumos ir definēts plaši – jebkurā veidā un materiālā ierakstīta informācija, ko rada, saņem un uzglabā jebkura Latvijas Republikas valsts pārvaldes institūcija, valsts un pašvaldību iestāde, uzņēmums, uzņēmēj sabiedrība un uzņēmēj sabiedrību apvienība, kā arī sabiedriskā un reliģiskā organizācija vai fiziskā persona. Izņēmumi attiecībā uz noteikumu darbības sfēru ir noteikti šo noteikumu 4. punktā. *Dokumentu izstrādāšanas un noformēšanas noteikumi* neattiecas uz likumu un citu Saeimas, Valsts prezidenta, Ministru kabineta vai Ministru prezidenta tiesību aktu izstrādāšanu un noformēšanu, kā arī diplomātisko saraksti.

Bez tam *Dokumentu izstrādāšanas un noformēšanas noteikumu* 3. punktā ir paredzēts, ka minētie noteikumi ir piemērojami tiktāl, ciktāl citi likumi nenosaka citādas dokumentu izstrādāšanas, izdošanas, pieņemšanas un noformēšanas prasības. Līdz ar to secināms, ka arī procesuālo un citu ar tiesvedību saistīto dokumentu izstrādāšanas un noformēšanas prasības regulē iepriekš minētie Ministru kabineta noteikumi, ja vien procesuālajos vai citos likumos nav noteiktas atšķirīgas dokumentu izstrādāšanas un noformēšanas prasības.

Saskaņā ar *Dokumentu izstrādāšanas un noformēšanas noteikumu* 18. pantu dokumentā, lai tam būtu juridisks spēks, ir jābūt dokumenta autora nosaukumam, dokumenta datumam,

⁹³ Dokumentu izstrādāšanas un noformēšanas noteikumi: Ministru kabineta noteikumi. Latvijas Vēstnesis, 1996. 30. aprīlis, Nr. 74/75

dokumenta izstrādāšanas, izdošanas, pieņemšanas vai parakstīšanas vietas nosaukumam un personas pašrocīgam personiskam parakstam.

Bez tam *Dokumentu izstrādāšanas un noformēšanas noteikumos* atsevišķiem dokumentu veidiem ir paredzētas papildus prasības attiecībā uz dokumenta noformējumu, lai tas iegūtu juridisku spēku, piemēram, jābūt dokumenta numuram, zīmoga nospiedumam, dokumenta adresātam u.c.

Tādējādi saskaņā ar *Dokumentu izstrādāšanas un noformēšanas noteikumiem*, jebkuram dokumentam, tai skaitā procesuālajam dokumentam, lai tam būtu juridisks spēks, ir jābūt fiksētam rakstveidā, papildus citiem dokumenta obligātajiem rekvizītiem ietverot arī personas pašrocīgu personisku parakstu.

Līdzīgas prasības attiecībā uz dokumentu rakstveida formu ir ietvertas arī procesuālajos likumos.

Piemēram, Administratīvā procesa likuma 186. pants nosaka administratīvajai tiesai iesniedzamā pieteikuma formu un saturu. Šā panta pirmajā daļā ir noteikts, ka pieteikumu iesniedz rakstveidā. Līdzīgi arī *Administratīvā procesa likuma* 251. pantā, kas nosaka tiesas sprieduma formu un saturu, ir paredzēts, ka spriedumu sastāda rakstveidā. Savukārt procesuālo dokumentu iesniegšana un saņemšana saskaņā ar *Administratīvā procesa likuma* noteikumiem pamatā notiek pa pastu vai tiesas kancelejas starpniecību (sk., piem., APL 189. p., 259. p).

Kā īpašs izņēmums attiecībā uz dokumentu rakstveida formu *Administratīvā procesa likumā* ir paredzēta tiesas pavēstes nogādāšana. Saskaņā ar *Administratīvā procesa likuma* 132. pantu tiesas pavēsti parasti nogādā pa pastu vai ar ziņneša starpniecību uz aicināmās vai izsaukamās personas norādīto adresi. Taču kā izņēmums šā panta trešajā daļā ir paredzēts gadījums, ka personu var aicināt vai izsaukt uz tiesas sēdi, izmantojot arī citus sakaru veidus, ja šādu sakaru veidu ir norādījusi aicināmā vai izsaukamā personai, vai gadījums ir īpaši steidzams.

Līdzīgi *Administratīvā procesa likumam*, arī *Civilprocesa likumā* ir paredzēta rakstveida procesuālo dokumentu forma. CPL 128. pantā ir noteikts, ka prasība ir ceļama, iesniedzot tiesā rakstveida prasības pieteikumu. Savukārt CPL 193. pantā, līdzīgi, ir noteikts, ka arī spriedumu sastāda rakstveidā.

Savukārt attiecībā uz procesuālo dokumentu saņemšanu un iesniegšanu *Civilprocesa likumā*, līdzīgi kā *Administratīvā procesa likumā*, dominē divi dokumentu apmaiņas veidi – iesniegšana vai saņemšana personīgi tiesā, vai pa pastu (sk. piem., CPL 130. p. 2. d.). Savukārt tiesas pavēsti saskaņā ar CPL 56. panta 1. daļu nosūta ierakstītā sūtījumā, paziņo ar telegrammu, telefonogrammu, faksogrammu, vai to piegādā ziņnesis.

Līdzīgi noteikumi attiecībā uz procesuālo dokumentu rakstveida formu ir ietverti arī *Latvijas kriminālprocesa kodeksā*.

Būtiskas izmaiņas iepriekš norādītajā dokumentu aprites un noformēšanas kārtībā ir noteiktas 2002. gada 31. oktobrī pieņemtajā *Elektronisko dokumentu likumā*⁹⁴. Šis likums nosaka elektroniskā dokumenta un elektroniskā paraksta tiesisko statusu Latvijā.

Saskaņā ar minētā likuma 3. panta 1. daļu prasība pēc dokumenta rakstveida formas attiecībā uz elektronisko dokumentu ir izpildīta, ja elektroniskajam dokumentam ir elektroniskais paraksts un elektroniskais dokuments atbilst citām normatīvajos aktos noteiktajām prasībām.

Savukārt elektronisko dokumentu izstrādāšanas, noformēšanas, glabāšanas un aprites kārtību valsts un pašvaldību iestādēs un kārtību, kādā notiek elektronisko dokumentu aprite starp valsts un pašvaldību iestādēm vai starp šīm iestādēm un fiziskajām un juridiskajām personām, saskaņā ar minētā likuma 6. pantu ir jānosaka Ministru kabineta noteikumos.

Minētā kārtība tika izstrādāta Ministru kabineta noteikumu projektā⁹⁵. Taču šis Ministru kabineta noteikumu projekts 2004. gada 6. janvārī Ministru kabinetā tika noraidīts, un Ministru kabinets Tieslietu ministrijai uzdeva izstrādāt jaunu noteikumu projektu.

Saskaņā ar informāciju, ko projekta autoriem sniegusi Datu valsts inspekcija, jaunie Ministru kabineta noteikumi šā pētījuma sagatavošanas laikā ir izstrādāti, un drīzākajā laikā tiks iesniegti Ministru kabinetā.

Līdz ar to, pieņemot norādītos Ministru kabineta noteikumus, būs pieņemta nepieciešamā normatīvā bāze elektronisko dokumentu izmantošanai valsts iestādēs, tai skaitā tiesās.

Taču, neskatoties uz normatīvās bāzes esamību elektronisko dokumentu aprites nodrošināšanai, to praktiska izmantošana valsts institūcijās, tai skaitā tiesās, būs iespējama tikai pēc tam, kad Elektronisko dokumentu likumā noteiktajā kārtībā kāda fiziska vai juridiska persona būs ieguvusi tiesības sniegt uzticamus sertifikācijas pakalpojumus. Šobrīd par šā pakalpojuma sniegšanu ir zema interese, kas varētu būtu saistīta ar augstām prasībām un lieliem ieguldījumiem, kas saskaņā ar Elektronisko dokumentu likumu ir nepieciešams šo pakalpojumu nodrošināšanai.

4.2. Tiesu rīcībā esošās informācijas pieprasīšanas un sniegšanas forma

Tiesu rīcībā esošās informācijas izsniegšanas jautājumus šobrīd regulē šajā pētījumā iepriekš minētās Tieslietu ministrijas instrukcijas (sk. 2.6. sadaļu)⁹⁶.

Šajās instrukcijās nav regulēta informācijas pieprasījuma iesniegšanas kārtība un forma. Taču attiecībā uz tiesu rīcībā esošās informācijas sniegšanas kārtību un formu Apgabaltiesu un rajona (pilsētu) tiesu lietvedības instrukcijā ir paredzēts, ka vispārējās pieejamības informāciju izsniedz mutiski, elektroniski vai noformēta dokumenta veidā jebkuram

⁹⁴ Elektronisko dokumentu likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2002. 20. novembris, nr. 169

⁹⁵ Sk. Internetā: <http://www.mk.gov.lv/site/files/3/6309.doc>

⁹⁶ 2.6. sadaļa, 62.lpp

interesentam. Savukārt minēto noteikumu 27. punktā ir paredzēts, ka ierobežotās pieejamības informāciju neizsniedz elektroniskā veidā.

Iepriekš minētajās Tieslietu ministrijas instrukcijās nav paredzēts, kādā veidā tiesā ir iesniedzams informācijas pieprasījums, piemēram, vai šāds pieprasījums ir nosūtāms pa faksu vai elektronisko pastu. Tādējādi informācijas pieprasījumu iesniegšanas kārtība, paredzot arī tādu informācijas pieprasījumu iesniegšanas veidu kā elektroniskais pasts, būtu nosakāma normatīvajā aktā, kuru šā pētījuma priekšlikumos ir ieteikts izstrādāt.

Turklāt, ņemot vērā, ka pētījuma priekšlikumos (skat. 96. lpp) kā jaunam tiesību aktam alternatīva tiek piedāvāts paplašināt *Informācijas atklātības likuma* darbības jomu un iekļaut tajā visas valsts iestādes, tai skaitā tiesas, šā priekšlikuma realizācijas gadījumā uz informācijas sniegšanas kārtību tiesās attieksies arī Ministru kabineta noteikumi Nr. 275 *Kārtība, kādā valsts pārvaldes iestāžu un pašvaldību iestāžu rīcībā esošā informācija nododama atklātībai*. Līdz ar to šajā pētījuma sadaļā ir aplūkota informācijas pieprasīšanas un izsniegšanas kārtība arī minētajā tiesību aktā.

Iepriekš norādīto Ministru kabineta noteikumu 7. punktā ir paredzēts, ka vispārpieejamo informāciju var pieprasīt rakstiski vai mutiski. Savukārt attiecībā uz informācijas sniegšanas kārtību noteikumu 14. punktā ir noteikts, ka iestāde var sniegt pieprasīto vispārpieejamo informāciju mutiski vai rakstiski, kā arī izmantojot elektroniskos informācijas nesējus un datu pārraides tīklu (ņemot vērā iestādes tehniskās un finansiālās iespējas). Turklāt noteikumu 13. punktā ir paredzēts, ka persona, pieprasot vispārpieejamo informāciju, norāda tai vēlamo informācijas saņemšanas veidu.

Līdzīgi kā norādīt iepriekš, arī Ministru kabineta noteikumu Nr. 275 *Kārtība, kādā valsts pārvaldes iestāžu un pašvaldību iestāžu rīcībā esošā informācija nododama atklātībai* 7. punkts būtu papildināms, nosakot arī citus informācijas pieprasījumu iesniegšanas veidus, tai skaitā elektronisko pastu. Attiecībā uz informācijas izsniegšanas veidiem noteikumu 14. punktā būtu jāparedz, ka informāciju var sniegt arī pa faksu. Turklāt noteikumos ir jānosaka, ka iestādei informācija iespēju robežās ir jāsniedz tādā veidā, kāds norādīts informācijas pieprasījumā.

5. MEDIJU UN CITU PERSONU TIESĪBAS FIKSĒT TIESAS SĒDES NORISI

Mediju un citu personu tiesības atklātās tiesas sēdēs fiksēt tiesas sēdes norisi pamatā ir regulētas procesuālajos likumos.

Civilprocesa likuma 152. panta 3. daļā ir noteikts, ka “*lietas iztiesāšanas gaitu var pierakstīt vai citādi fiksēt, netraucējot tiesas sēdes norisi. Foto, kino un video aparātūras lietošana tiesas sēdē pieļaujama tikai ar tiesas atļauju. Pirms šā jautājuma izlemšanas tiesa noklausās lietas dalībnieku viedokli.*”

Līdzīgi, arī *Administratīvā procesa likuma* 210. pantā ir paredzēts, ka “*tiesas sēdes gaitu var pierakstīt un citādi fiksēt, netraucējot tās norisi. Lietot tiesas sēdē skaņas vai attēla ieraksta*

un pārraides tehniku drīkst tikai ar tiesas atļauju. Pirms šā jautājuma izlemšanas tiesa noklausās administratīvā procesa dalībnieku viedokļus.”

Satversmes tiesas likuma⁹⁷ 27. panta 2. daļā ir noteikts, ka “tiesas sēdē klātesošās personas drīkst izdarīt rakstveida piezīmes un audioierakstus, neatstājot publikai paredzētās vietas. Videoieraksti, fotouzņēmumi, kā arī audioieraksti ārpus publikai paredzētajām vietām tiesas sēdes laikā izdarāmi tikai ar tiesas sēdes priekšsēdētāja piekrišanu un tā, lai pēc iespējas netraucētu tiesas sēdes norisi.”

Savukārt šobrīd spēkā esošajā *Latvijas kriminālprocesa kodeksā* kārtība, kādā mediji vai citas personas ir tiesīgas fiksēt tiesas sēdes gaitu, nav regulēta.

Papildus minētajam, žurnālistu tiesības fiksēt tiesas sēdes norisi ir regulētas arī 1990. gadā pieņemtajā likumā *Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem*. Šī likuma 7. panta 2. daļā ir noteikts, ka “atklātās tiesas sēdēs žurnālisti drīkst izdarīt tehniskus ierakstus, ja tas netraucē tiesas procesa norisi.” Taču minētā norma vismaz daļēji ir zaudējusi savu nozīmi, jo attiecīgais jautājums pamatā ir regulēts ar procesuālajiem likumiem, kas ir piemērojami šo normu kolīzijas gadījumā.

Bez šobrīd spēkā esošajiem normatīvajiem tiesību aktiem, kārtība, kādā ir pieļaujama tiesas sēdes fiksēšana, ir regulēta arī Saeimā otrajā lasījumā pieņemtajā *Kriminālprocesa likumā*. Saskaņā ar šā likuma projekta 478. pantu “*citas personas, kuras nav tiesas darbinieki, tiesas sēdes laikā var izdarīt skaņu ierakstu, netraucējot tiesas procesu, ja to atļauj tiesa un tam piekrit apsūdzētais, viņa aizstāvis, prokurors un cietušais.*” Savukārt minētā panta otrajā daļā ir noteikts, ka “*ar tiesneša atļauju līdz tiesas sēdes atklāšanai, kā arī pēc sprieduma pasludināšanas tiesas sēžu zālē var izdarīt attēla ierakstus, ievērojot šā panta pirmajā daļā minētos nosacījumus.*”

Tādējādi, analizējot minētās normas, ir secināms, ka visplašākās preses un citu sabiedrības locekļu tiesības fiksēt tiesas sēdes gaitu ir paredzētas *Satversmes tiesas likumā* un *Civilprocesa likumā*. *Civilprocesa likuma* regulējums ir ļoti līdzīgs *Administratīvā procesa likuma* regulējumam, ar atšķirību, ka civilprocesā personai nav nepieciešama tiesas atļauja skaņas ieraksta tehnikas lietošanai, taču *Administratīvā procesa likums* paredz šādas atļaujas nepieciešamību.

Īpašas uzmanības vērts ir *Kriminālprocesa likuma*⁹⁸ projekta regulējums šajā jautājumā. Saskaņā ar šobrīd Saeimā otrajā lasījumā pieņemto likuma projekta redakciju ievērojami ir ierobežotas preses tiesības atspoguļot tiesas sēdē notiekošo, kas ir izsaucis mediju pārstāvju neapmierinātību. Projektā iecerēts pilnībā aizliegt video aparātūras lietošanu tiesas sēdes laikā (no tiesas sēdes atklāšanas brīža līdz tiesas sprieduma pasludināšanai), bet skaņas ierakstu izdarīšanai nosaka būtiskus ierobežojumus – personai, kas vēlas izdarīt šādus ierakstus, ir jāsaņem ne tikai tiesas, bet arī procesa dalībnieku piekrišana.

⁹⁷ Satversmes tiesas likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1996. 14. jūnijā, nr. 103

⁹⁸ Kriminālprocesa likums: LR likumprojekts. Pieejams Internetā: <http://www.saeima.lv/saeima8/reg.likprj>

Nosakot šādus informācijas piekļuves ierobežojumus, tiek aizskartas personas *Satversmes* 100. pantā un *Eiropas Cilvēktiesību konvencijas* 10. pantā garantētās tiesības uz vārda brīvību. Taču, vērtējot, vai attiecīgā *Kriminālprocesa likuma* projekta norma nepārkāpj minētos tiesību aktus, būtiski ir tas, vai tā ir attaisnojama ar *Satversmes* 116. pantā un *Eiropas Cilvēktiesību konvencijas* 10. pantā uzskaitītajiem leģitīmajiem mērķiem, kā arī vai attiecīgais ierobežojums atbilst samērīguma principam.

Tiesas sēdes fiksēšanas aizliegšana vai ierobežošana kriminālprocesā varētu būt pamatota ar apsūdzētās personas nevainīguma prezumpcijas ievērošanu un tiesas normālas funkcionēšanas nodrošināšanu, kas tiktu aizsargātas ar attiecīgo ierobežojumu. Taču, nosakot minētos ierobežojumus, vērā ņemams ir arī samērīguma princips, kurš nosaka, ka sabiedrības ieguvumam, ierobežojot personas pamattiesības, ir jābūt lielākam par personai nodarīto zaudējumu.⁹⁹

Preses tiesības atspoguļot tiesas procesa norisi saistībā ar apsūdzētās personas aizsardzību ir analizējusi arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa lietā *News Verlags GmbH & CoKG v. Austria*¹⁰⁰. Šajā lietā Austrijas tiesa bija noteikusi aizliegumu kādam laikrakstam publicēt sabiedrības uzmanības centrā esošā kriminālprāvā apsūdzētās personas fotogrāfijas saistībā ar viņam izvirzītajām apsūdzībām. Šāds aizliegums tika pamatots ar apsūdzētā tiesību aizsardzību.

Šajā lietā Eiropas Cilvēktiesību tiesa norādīja, ka *“ kaut arī prese nedrīkst pārkāpt zināmas robežas, jo īpaši attiecībā uz citu personu tiesībām un reputāciju vai pienācīgu tiesas funkcionēšanu, tās pienākums ir sniegt informāciju un idejas visos sabiedrībai būtiskos jautājumos. Šis pienākums attiecas arī uz ziņošanu par tiesas procesu un tā komentēšanu, ievērojot iepriekš minētās robežas, kas veicina tiesas procesa atklātību un tādējādi ir pilnībā atbilstošs Konvencijas 6. panta 1. daļā ietvertajām tiesas procesa atklātuma prasībām.”*¹⁰¹

Citētajā lietā, izvērtējot visus lietas apstākļus, Eiropas Cilvēktiesību tiesa secināja, ka ir noticis *Eiropas Cilvēktiesību konvencijas* 10. panta pārkāpums.

Bez tam, analizējot *Kriminālprocesa likuma* projektā noteiktos masu mediju tiesību ierobežojumus, vērā ņemama ir arī Eiropas Padomes rekomendācija Rec(2003)13 par informācijas sniegšanu masu medijos saistībā ar krimināllietām [*Recommendation Rec(2003)13 of the Committee of Ministers to member states on the provision of information through the media in relation to criminal proceedings*]¹⁰². Šīs rekomendācijas 14. princips paredz, ka tiesas sēdes laikā medijiem nebūtu atļaujams veikt tiešās pārraides vai ierakstus, ja vien tas nav tieši paredzēts likumā vai to nav atļāvusi attiecīgā tiesu institūcija. Šāda atļauja būtu dodama vienīgi, ja tas nerada nopietnu risku cietušā, liecinieka, procesa pušu, zvērināto vai tiesneša ietekmēšanai.

⁹⁹ Sk. cita starpā: Par Augstskolu likuma 27. panta ceturtais daļa un 28. panta otrās daļas teksta "vai uz laiku līdz 65 gadu vecuma sasniegšanai" un likuma "Par zinātnisko darbību" 29. panta piektās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 106. pantam: Satversmes tiesas spriedums. *Latvijas Vēstnesis*, 2003. 21. maijs, nr. 75

¹⁰⁰ ECT 2000. gada 11. janvāra spriedums lietā *News Verlags GmbH & CoKG v. Austria*

¹⁰¹ Turpat

¹⁰² Sk. Internetā: [http://www.coe.int/T/E/Human_Rights/media/1_Intergovernmental_Co-operation/06_MM-S-FR/3_Meeting_reports/MM-S-FR\(2002\)016%20E%20-%20Report.asp](http://www.coe.int/T/E/Human_Rights/media/1_Intergovernmental_Co-operation/06_MM-S-FR/3_Meeting_reports/MM-S-FR(2002)016%20E%20-%20Report.asp)

Šīs rekomendācijas skaidrojošajā memorandā atzīmēts, ka tiešās reportāžas vai mediju veiktā skaņas vai attēla ierakstīšana tiesas sēdes laikā var radīt negatīvu ietekmi uz cilvēkiem. Mediju vai kameru klātbūtnē liecinieki un noziegumu upuri var justies nedroši, vai pievērst tiem īpašu uzmanību, kas var atsaukties uz viņu sniegto notikumu atstāsta patiesumu. Bez tam rekomendācijas skaidrojošajā memorandā minēts, ka attēlus var uzņemt līdz brīdim, kad ir sākusies tiesas sēde. Savukārt, kā norādīts rekomendācijā, izņēmums no minētā varētu būt vēsturiskas prāvas, kas varētu tikt ierakstītas un filmētas. Tas pats varētu attiekties arī uz krimināllietām, kas tiek izskatītas augstākajās tiesu instancēs, jo īpaši procesos, kur tiek izskatīti tikai likuma ievērošanas jautājumi vai pamatā process balstās uz pušu rakstveida paskaidrojumiem.¹⁰³

Tādējādi no minētā var secināt, ka žurnālistu tiesības filmēt un fiksēt tiesas procesa norisi, jo īpaši krimināllietās, nav neierobežojamas. Taču, nosakot pilnīgu videoierakstu izdarīšanas aizliegumu vai nosakot tādus priekšnoteikumus, kas ir gandrīz neizpildāmi (pieņemams, ka tikai retos gadījumos tiesājamais varētu piekrist tiesas sēdes filmēšanai vai skaņas ieraksta izdarīšanai), pastāv pamatotas bažas, ka atsevišķos gadījumos šāds ierobežojums varētu radīt personu (jo īpaši masu mediju) vārda brīvības pārkāpumu. Tādēļ saprātīgāk jautājumu par tiesas sēdes fiksēšanu būtu atstāt tiesas lemšanā, nevis noteikt tam vispārēju aizliegumu. Tad tiesa, uzklusot pušu viedokli, varētu izvērtēt visus apstākļus un izsvērt iesaistītās intereses, lai noteiktu, vai šāds aizliegums ir nepieciešams konkrētajā lietā.

6. INFORMĀCIJAS PIEEJAMĪBAS REGULĒJUMS ĀRVALSTĪS

6.1. Informācijas pieejamības regulējums Vācijā

Vācijā federālā līmenī nav informācijas pieejamības regulējuma, lai gan vairāku federālo zemju konstitūcijās ir iekļautas normas, kas nosaka pilsoņu vispārējas tiesības piekļūt dokumentiem. Vācijā, salīdzinoši ar citām Eiropas Savienības (ES) dalībvalstīm, ir ļoti ierobežojoša politika attiecībā uz pieeju dokumentiem, kā arī jāuzsver, ka Vācija ir to dažu ES dalībvalstu skaitā, kam nepastāv vispārēja informācijas pieejamību regulējoša likuma. 2000.gadā ir izstrādāts **Informācijas brīvības likuma projekts** (*Informationsfreiheitsgesetz, IFG*¹⁰⁴), kura izstrādes mērķis ir atvieglot piekļuvi informācijai (*Akteneinsicht*).

Dokumentu slepenība (*Aktengeheimniss*) un pārvaldes konfidencialitāte (*Vertraulichkeit der Verwaltung*) ir atslēgvārdi, kas attiecināmi uz piekļuvi informācijai Vācijā un tās federālajās zemēs. Dokumentu piekļuves tiesības principā pastāv tikai administratīvo procesu ietvaros un tikai gadījumā, ja dokumenta saturs ir nepieciešams tiesisko interešu aizsardzībai.¹⁰⁵ Tādējādi personai pieeja ir atļauta tikai gadījumā, ja attiecīgā persona spēj pierādīt pamatotu interesi par dokumentu saturu. Visos pārējos gadījumos pārvaldes institūcijai nav pienākuma, kaut arī šādas tiesības pastāv, nodrošināt piekļuvi tās rīcībā esošajiem dokumentiem¹⁰⁶, izņemot

¹⁰³ Turpat

¹⁰⁴ Sk. Internetā http://www.bmi.bund.de/top/dokumente/artikel/ix_28349.htm.

¹⁰⁵ Administratīvā procesa likuma (*Verwaltungsverfahrensgesetz*) § 29 (*VwVfG*), § 19 (1) Federālais datu aizsardzības likums (*BDSG*).

¹⁰⁶ Administratīvā tiesa ir izskatījusi daudz lietu, būtiskākās no tām: *BverwGE* 03, 154, 160; 61, 15, 22; 69, 278, 279 f.

gadījumus, ja tas noteikts ar speciālu likumu.¹⁰⁷ Žurnālisti uzskatāmi par izņēmuma kategoriju, kam tiek piešķirtas plašākas piekļuves tiesības saskaņā ar **Valsts preses likumu** (*Landespressegesetz*)¹⁰⁸.

Šobrīd pastāv divi likumi, kas sevišķi regulē piekļuvi informācijai – **Vides informācijas likums** (*Umweltinformationsgesetz*), kas tika pieņemts, lai ieviestu ES direktīvu, un **Vācijas Demokrātiskās Republikas Valsts drošības dienestu dokumentu likums** (*Stasi-Unterlagengesetz*), kas tika pieņemts, lai nodrošinātu piekļuvi Austrumvācijas valsts drošības dienesta dokumentiem.

6.1.1. Federālais informācijas brīvības likums (*Bundes Informationsfreiheitsgesetz; IFG*)

Informācijas brīvības likuma (*Informationsfreiheitsgesetz*) (*turpmāk - IFG*) būtība ir mainīt pastāvošo izpratni par dokumentu pieejamību. Saskaņā ar augstāk minēto projektu jebkuram pilsonim ir tiesības piekļūt informācijai, ja pārvaldes institūcijas nevar pierādīt, ka šim pilsonim nav šādu tiesību. Izstrādātā projekta 1. pants paredz vispārējas tiesības uz informāciju, nenosakot nekādus ierobežojošus apstākļus. Vispārējās pieejamības likuma izņēmumi ir skaidri formulēti, tomēr pastāv gadījumi, kad informācijas pieejas sniegšana vai liegšana ir pārvaldes institūciju kompetencē. Šāda pārvaldes iestāžu neatkarīga kompetence (*Auswahlermessen*) ir noregulēta arī *Vides informācijas likumā* (*Umweltinformationsgesetz*).

IFG būtība ir sniegt pēc iespējas vairāk informācijas un nodrošināt nepieciešamo slepenības aizsardzību. (*‘So viel Information wie möglich, so viel Geheimnisschutz wie nötig’*). Līdz ar to praksē pieeja dokumentiem ir atkarīga no attiecīgās likumdošanas jomas. Piemēram, nacionālās aizsardzības jautājumos slepenības aizsardzības līmenis ir daudz augstāks nekā vides likumdošanai.

Informācijas brīvības likumprojekta konstitucionālā bāze ir **Vācijas Konstitūcijas jeb Pamatlikuma** (*Grundgesetz*)¹⁰⁹ 5. panta pirmā daļa. Saskaņā ar šo konstitucionālo pamattiesību, ikvienam ir tiesības iegūt informāciju no vispārpieejamiem informācijas avotiem. Saskaņā ar Vācijas konstitucionālās tiesas (*Bundesverfassungsgericht*) spriedumu Leipzijas avīzes lietā (*Volkszeitungsbeschluss*) par vispārpieejamu informācijas avotu uzskatāms jebkurš informācijas avots, kas tehniski izveidots sabiedrības informēšanai.¹¹⁰

Informācijas pieejamības jautājumā būtiska nozīme ir informācijas aizsardzības (*Datenschutz*) jomai, kas ir cieši saistīta ar pieeju informācijai.¹¹¹ *Bundesbeauftragter für Datenschutz* ir ierēdnis, kuram uzdots kontrolēt un uzraudzīt *Informācijas aizsardzības likuma* ieviešanu un ievērošanu, un tas ir atbildīgs arī par jautājumiem, kas saistīti ar pieeju informācijai.

¹⁰⁷ Tiek saukts par Speciālo likumu (*Spezialgesetz*) ar informācijas sniegšanas kontroli.

¹⁰⁸ Sk. Internetā: http://www.vd-bw.de/spiderlink/2250-1_02.b_inhalt

¹⁰⁹ Sk. Internetā: <http://dejure.org/gesetze/GG>

¹¹⁰ BVerfGE 27, 71, 83 – Leipziger Volkszeitungsbeschluss; 27, 104, 108, 33, 52, 65, st. Rspr). Šajā kontekstā svarīgi, ka saskaņā ar Vācijas Federālās Administratīvās tiesas (*Bundesverwaltungsgericht*) praksi, dokumenti, kas atrodas valsts iestāžu pārvaldībā, netiek uzskatīti par vispārēji pieejamu informāciju. (BVerwGE 47, 247 (252) NJW 1986), 1243.

¹¹¹ Skat., piemēram Vācijas administratīvās tiesas Tautas skaitīšanas lēmumu BVerfGE 65, 1, <http://www.datenschutz-berlin.de/gesetze/sonstige/volksz.htm>: Šo tiesību ierobežošana līdz personiskās informācijas kontrolei pieļaujama tikai vispārējās izntereses pārsvara gadījumā.

IFG 1.pants nosaka, ka ikvienam ir tiesības piekļūt valsts iestāžu administratīvai informācijai. Saskaņā ar likuma 2.1.pantu administratīva informācija ir jebkāda veida informācija, kas sniegta un paredzēta administratīviem mērķiem. Līdz ar to šis likums nebūs attiecināms uz tādu informāciju, kas atrodas tiesu rīcībā.

6.1.2. Procesuālās tiesības

Tiesības uz informācijas pieejamību tiesu procesos Vācijā regulē vairāki procesuālie likumi – **Tiesu iekārtas likums** (*Gerichtsverfassungsgesetz*)¹¹², **Kriminālprocesa likums** (*Strafprozessordnung*)¹¹³ un **Civilprocesa likums** (*Zivilprozessordnung*)¹¹⁴.

Šajos likumos noteikts, ka tiesu procesi un tiesu sēdes, tai skaitā spriedumu un lēmumu pasludināšana, norit atklāti. Kā izņēmumi, līdzīgi Latvijas un citu valstu pieredzei, ir tiesu procesi, piemēram, atsevišķās ģimenes tiesību lietās un lietās, kurās tiek atklāti apstākļi par kādu no procesa dalībnieku privātās dzīves sfērām¹¹⁵, ja vien šajā konkrētajā lietā neprevalē sabiedriskās intereses šo apstākļu publiskošanā.

Jautājumi par tiesu spriedumu pieejamību pēc to pasludināšanas nav vispārīgi normatīvi regulēti, visi tiesu spriedumi tiek publicēti attiecīgajos tiesu spriedumu oficiālajos spriedumu krājumos, tie pieejami bibliotēkās, taču tiesu spriedumu elektroniskās datu bāzes ir maksas pakalpojums, līdzīgi kā tas ir ar visām konsolidētajām normatīvo aktu datu bāzēm.

6.2. Informācijas pieejamības regulējums Lietuvā

Vārda brīvība, tai skaitā informācijas brīvība, ir nostiprināta Lietuvas Konstitūcijas 25. pantā. Šā panta 5. daļā ir paredzēts, ka “*ikvienam ir tiesības no valsts institūcijām likumā paredzētajā kārtībā saņemt visu pieejamo informāciju, kas attiecas uz šo personu*”.¹¹⁶

Savukārt likumā **Par informācijas sniegšanu sabiedrībai** (*Law on the Provision of Information to the Public*) 6. pantā ir paredzēts, ka “*ikvienai personai ir tiesības saņemt no valsts un pašvaldību institūcijām, aģentūrām, kā arī citām valsts budžeta iestādēm informāciju par to darbību, to oficiālos dokumentus (kopijas), kā arī privāto informāciju par viņu pašu*”.¹¹⁷ Valsts un pašvaldību institūcijām pieprasītā informācija ir jāsniedz saskaņā ar likumu **Par tiesībām saņemt informāciju no valsts un pašvaldību institūcijām**, kas stājas spēkā 2000. gada janvārī.¹¹⁸

Tiesu rīcībā esošās informācijas pieejamība īpaši ir regulēta procesuālajos likumos, kā arī likumā **Par tiesām** (*Law on Courts*).¹¹⁹

¹¹² Sk. Internetā: <http://dejure.org/gesetze/GVG>

¹¹³ Sk. Internetā: <http://dejure.org/gesetze/StPO>

¹¹⁴ Sk. Internetā: <http://dejure.org/gesetze/ZPO>

¹¹⁵ Sk. Internetā: <http://dejure.org/gesetze/GVG/171b.html>

¹¹⁶ Sk. Internetā: <http://www.lrkt.lt/konst/eng/constitution.htm>

¹¹⁷ Sk. Internetā: <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/getfmt?c1=w&c2=170831>

¹¹⁸ Par tiesībām saņemt informāciju no valsts un vietējās varas institūcijām (*Law on Right to Receive Information from State and Municipal Institutions*), No VIII-1524. Pieņemts 2000. gada 11. janvārī. Likums ir pieejams tikai lietuviešu valodā.

¹¹⁹ Sk. Internetā: <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/getfmt?C1=w&C2=39794> (bez jaunākajiem grozījumiem)

Saskaņā ar Lietuvas Civilprocesa kodeksu visi tiesas spriedumi, kas pasludināti atklātā tiesas sēdē, ir publiski pieejama informācija. Savukārt, ja lieta ir izskatīta slēgtā tiesas sēdē, tad publiska ir tikai nolēmuma rezolūīvā daļa. Bez tam tiesa var nolemt, ka daļa no sprieduma ir konfidenciāla un nav pieejama sabiedrībai. Šādu sprieduma daļas konfidencialitāti tiesa var noteikt, lai aizsargātu personas privāto dzīvi, informāciju par personas veselības stāvokli, vai, izplatot šādu informāciju, pastāv iespēja izpaust valsts noslēpumu, komercnoslēpumu vai cita veida noslēpumu.

Līdzīgi, arī likuma *Par tiesām* 39. pantā ir paredzēts, ka tiesas nolēmumi saskaņā ar procesuālajām normām tiek pasludināti publiski, vai normatīvajos aktos paredzētajos gadījumos tiek publicēti masu medijos.

Likuma *Par tiesām* 39. panta 3. daļā ir noteikts, ka Nacionālā tiesu administrācija (*National Court Administration*) Tieslietu padomes (*Judicial Council*) noteiktajā kārtībā nodrošina apgabaltiesu, administratīvo apgabaltiesu un Apelācijas tiesas nolēmumu pieejamību lietās, par kurām ir sabiedrības interese. Savukārt saskaņā ar minētā panta 4. un 5. daļu Lietuvas Augstākās administratīvās tiesas un Augstākās tiesas nolēmumi tiek publicēti attiecīgās tiesas ziņotājā, kā arī šiem nolēmumiem ir jābūt pieejamiem Internetā. Par spriedumu kopijām saskaņā ar Tieslietu ministra rīkojumu¹²⁰ ir jāmaksā valsts nodeva 0,5 Litu (aptuveni 0,1 LVL) apmērā par vienu lapaspusi.

Likuma *Par tiesām* 38. pantā ir noteikta kārtība, kādā ir fiksējama tiesas sēdes norise. Saskaņā ar minētā panta 1. daļu lietās, kur tas paredzēts procesuālajās normās, tiesas sēdes norisi pieraksta tiesas sēžu sekretārs. Saskaņā ar minētā panta 3. daļu tiesas sēdes laikā saskaņā ar procesuālajām normām var tikt veikti audio un video ieraksti, fotouzņēmumi, vai lietots jebkurš cits tehniskais līdzeklis tiesas sēdes fiksēšanai. Par tehnisko līdzekļu izmantošanu tiek izdarīts ieraksts tiesas sēdes protokolā, un attiecīgie ieraksti tiek pievienoti lietas materiāliem.

Saskaņā ar likuma *Par tiesām* 38. panta 4. daļu procesa puses procesuālajās normās noteiktajā kārtībā ir tiesīgas izdarīt tiesas sēdes audio ierakstu. Taču minētā panta 5. daļa nosaka, ka citām personām tiesas sēdes laikā filmēt, veikt video, audio ierakstus vai fotografēt ir aizliegts.

No iepriekš izklāstītā Lietuvas tiesu informācijas pieejamības regulējuma ir secināms, ka Lietuvā tiesu informācijas pieejamības nodrošināšanā plašāk, salīdzinot ar Latviju, tiek izmantots Internets. Piemēram, saskaņā ar iepriekš minēto likuma *Par tiesām* 39. pantu Internetā ir pieejami visi Lietuvas Augstākās un Augstākās administratīvās tiesas nolēmumi. Līdzīga pieredze tiesu, jo īpaši augstāko tiesu, nolēmumu publicēšanā būtu pārņemama arī Latvijā.

Savukārt Latvijā, salīdzinot ar Lietuvu, žurnālistiem un citām ar procesu nesaistītām personām ir ievērojami plašākas tiesības fiksēt tiesa sēdes gaitu. Kā norādīts iepriekš, Lietuvā ar procesu nesaistītām personām filmēt, veikti video, audio ierakstus vai fotografēt ir aizliegts.

¹²⁰ Lietuvas Tieslietu ministra rīkojums Nr. 52, spēkā no 2002. gada 22. februāra. Rīkojums ir pieejams tikai lietuviešu valodā

6.3. Informācijas pieejamības regulējums Igaunijā

Igaunijas Republikas Konstitūcijas (Eesti Vabariigi põhiseadus) 44. pants nosaka, ka ikvienam ir tiesības brīvi iegūt informāciju, kas izplatīta publikai lietošanai. Turklāt visām valsts iestādēm, pašvaldībām un to pārstāvjiem ir pienākums saskaņā ar likumā noteikto procedūru sniegt informāciju par savu darbību jebkuram Igaunijas pilsonim pēc viņa pieprasījuma. Kā izņēmums ir noteikta tāda informācija, kuras atklāšana ir aizliegta ar likumu, kā arī informāciju, kas paredzēta tikai iekšējai lietošanai. **Igaunijas Konstitūcijas** 44. pants arī nosaka, ka Igaunijas pilsonim saskaņā ar likumā noteikto procedūru ir tiesības iegūt par sevi informāciju, kas glabājas valsts iestādēs un pašvaldībās, kā arī valsts vai pašvaldību arhīvos. Šo tiesību var ierobežot, pamatojoties uz likumu, kas aizsargā citu personu tiesības un brīvības, kā arī bērna dzimšanas konfidencialitāti un noziegumu apkarošanas, noziedznieka aizturēšanas vai patiesības noskaidrošanas nolūkā kriminālprocesa ietvaros. Šīs tiesības attiecas arī uz citu valstu pilsoņiem un bezvalstniekiem, kas atrodas Igaunijā, ja vien likumi neparedz citu regulējumu.¹²¹

Iepriekš minētās **Igaunijas Konstitūcijā** nostiprinātās tiesības sīkāk ir regulētas 2000. gada 15. novembrī pieņemtajā **Publiskās informācijas likumā (avaliku teabe seadus)**¹²². Šī likuma mērķis ir nodrošināt, ka sabiedrībai un jebkurai personai ir iespēja iegūt publiskai lietošanai paredzētu informāciju, pamatojoties uz demokrātijas, sabiedriskā tiesiskuma un atvērtas sabiedrības principiem, kā arī radīt iespējas sabiedrībai pārbaudīt sabiedrisko pienākumu izpildi. Līdz ar to šis likums nostiprina noteikumus, kārtību un metodes informācijas pieejamībai, kā arī pamatojumu informācijas sniegšanas atteikumam. Likums arī nosaka ierobežoto publisko informāciju un tās pieejamības kārtību.

Saskaņā ar likuma 3. pantu par publisku informāciju ir uzskatāma informācija, kas ir jebkādā veidā fiksēta un dokumentēta un kas ir iegūta vai radīta, pildot likumos noteiktos sabiedriskos pienākumus. Savukārt saskaņā ar minētā likuma 5. pantu informācijas turētājs, kam likumā ir noteikts informācijas sniegšanas pienākums, ir valsts un pašvaldību aģentūras, publisko tiesību juridiskās personas un privāto tiesību fiziskās un juridiskās personas, ja tās pilda publiskās funkcijas (attiecībā uz informāciju, kas saistīta ar publisko funkciju veikšanu). Tādējādi likumā lietotā informācijas turētāja definīcija aptver arī tiesas un tiesu varai piederīgās institūcijas.

Likums paredz, ka pieejamība informācijai ir jānodrošina jebkurai personai iespējami ātrākajā veidā. Turklāt tā ir jāsniedz bez maksas, ja vien informācijas sniegšanas izdevumi nav noteikti likumā. Taču, ja persona pieprasa dokumentu kopijas, sākot no 21. lapas ir jāmaksā valsts nodeva līdz trīs EEK (apmēram 0,13 LVL) par lapu, ja vien likumā nav noteikts atbrīvojums no šīs valsts nodevas.

Publiskās Informācijas likuma 8. pants nosaka, ka informācijas turētājam jānodrošina pieeja informācijai, pamatojoties uz informācijas pieprasījumu, kā arī atklājot informāciju pēc savas iniciatīvas, kas nozīmē informācijas pieejamības nodrošināšanu saskaņā ar likumā noteikto procedūru bez īpaša personas pieprasījuma.

¹²¹ Igaunijas Konstitūcija, 44. pants, pieejama Internetā <http://www.legaltext.ee/en/andmebaas/ava.asp?m=026>

¹²² Sk. Internetā: <http://www.legaltext.ee/en/andmebaas/ava.asp?m=026>

Publiskās informācijas likuma 13. pantā ir uzskaitīti informācijas pieprasījuma iesniegšanas veidi. Saskaņā ar minēto pantu persona var pieprasīt informāciju mutiski, tieši vēršoties pie informācijas turētāja vai pa telefonu, vai rakstiski, nogādājot informācijas pieprasījumu personiski vai pa pastu, faksu vai elektronisko pastu. Bez tam saskaņā ar minētā likuma 14. pantu persona informācijas pieprasījumā norāda arī veidu, kādā to vēlas saņemt pieprasīto informāciju.

Minētā likuma 17. pantā ir paredzēts, ka informācijas turētājam, izpildot informācijas pieprasījumu, tā ir jāsniedz pieprasījumā norādītajā veidā digitāli datu nesējā vai uz informācijas pieprasījumā norādīto elektronisko pasta adresi; kā dokumenta kopiju vai norakstu papīra formā, tieši nododot informācijas pieprasītājam vai nosūtot uz viņa pasta adresi; pa faksu vai jebkādā citādā veidā. Saskaņā ar minētā panta otro daļu informācijas turētājs var nesniegt informāciju pieprasījumā norādītajā veidā, ja tam nav nepieciešamo tehnisko līdzekļu; informācijas sniegšanas veids nenodrošina pieprasījuma izpildi; informācijas mutiska sniegšana patērētā laika dēļ pārmērīgi kavētu informācijas turētāja tiešo pienākumu veikšanu. Taču pat šādos gadījumos informācijas turētājam, ja vien tas ir iespējams, ir jāsaņū informācijas sniegšanas veids ar informācijas pieprasītāju.

Publiskās informācijas likuma 28. pantā ir uzskaitīta informācija, kas informācijas turētājam ir jāpublicē pēc savas iniciatīvas (bez īpaša informācijas pieprasījuma) Internetā. Minētajā pantā ir norādīts, ka šāda pēc iestādes iniciatīvas publicējama informācija ir arī tiesas spriedums.

Kārtība, kādā tiesu spriedumi tiek publicēti Internetā, ir noteikta Igaunijas *Kriminālprocesa un Civilprocesa kodeksa* 2004. gadā pieņemtajos grozījumos.

Saskaņā ar *Kriminālprocesa kodeksa (Kriminaalmenetluse seadustik)*¹²³ 408¹. panta¹²⁴ pirmo daļu spēkā stājušies tiesu nolēmumi ir jāpublicē Internetā attiecīgās tiesas Interneta mājas lapā. Publicējot šādu nolēmumu, nedrīkst atklāt personas kodu (identifikācijas kodu), dzimšanas datumu un dzīvesvietu.

Saskaņā ar iepriekš minētā panta trešo daļu tiesa pēc savas iniciatīvas vai datu subjekta pieteikuma aizstāj personas vārdu ar iniciāļiem vai citu burtu, ja tiesas nolēmums satur personas privātos vai sensitīvos datus vai arī ja nolēmuma publicēšana, neizdzēšot personas datus, var pārkāpt personas privāto dzīvi. Savukārt pat, ja iepriekš minētie pasākumi nenovērš personas identifikāciju, tiesa pēc savas iniciatīvas vai datu subjekta pieteikuma atklāj tikai nolēmuma rezolutīvo daļu, vai npublicē nolēmumu vispār. Bez tam tiesa pēc savas iniciatīvas vai ieinteresētās personas pieteikuma publicē tikai sprieduma rezolutīvo daļu arī gadījumā, ja spriedums satur citu ar likumu aizsargājamu informāciju.

¹²³Sk. Internetā: <http://www.legaltext.ee/en/andmebaas/ava.asp?m=026>

¹²⁴ Sk. Internetā: <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=780297> Ņemot vērā, ka attiecīgie grozījumi ir spēkā tikai no 2004. gada 1. jūlija, šis Kriminālprocesa kodeksa pants pagaidām ir pieejams tikai igauņu valodā.

Iepriekšminētie pieteikumi (par sprieduma daļas nepublicēšanu) saskaņā ar *Kriminālprocesa kodeksa* 408¹. panta 6. daļu ir jāizlemj tiesai pirms attiecīgā nolēmuma izsniegšanas. Tiesa par minēto pieteikumu pieņem lēmumu, kas ir pārsūdzams apelācijas kārtībā.

Līdzīga norma ar 2004. gada 1. jūlija grozījumiem ir iekļauta arī *Civilprocesa kodeksā (Tsviilkohtumenetluse seadustik)*¹²⁵. Šī likuma 241¹. pants¹²⁶ ir gandrīz identisks iepriekš atspoguļotajam *Kriminālprocesa kodeksa* 408¹. pantam, vienīgi ar atšķirīgu procedūru tāda tiesas lēmuma pārsūdzēšanai, ar kuru tiesa ir atteikusies apmierināt pieteikumu par nolēmuma publicēšanas ierobežojumiem.

Papildus norādītajam, Igaunijas procesuālie likumi satur arī citus noteikumus par tiesu informācijas sniegšanu un pieejamību. *Kriminālprocesa kodeksa* 34. pants nosaka, ka aizdomās turamajam bez citām kodeksā paredzētajām tiesībām ir tiesības izskatīt procesuālo aktu protokolus. *Kriminālprocesa kodeksa* 35. pants paredz, ka attiecībā uz informācijas pieejamību par lietu, apsūdzētajam ir tādas pašas tiesības kā aizdomās turamajam. Turklāt apsūdzētajam ir tiesības ar sava aizstāvja palīdzību izskatīt krimināllietas materiālus, kā arī piedalīties tiesas sēdēs. Iepazīties ar lietas materiāliem var arī cietušais un civilatbildētājs. Arī aizstāvim ir tiesības piekļūt informācijai, kas saistīta ar attiecīgo krimināllietu, kā arī sniegt paskaidrojumus, turklāt aizstāvim, cietušajam un civilatbildētājam ir tiesības veikt izrakstus no lietas materiāliem, kā arī pieprasīt materiālu kopijas, kas ir jāsniedz par brīvu. Taču Igaunijas *Kriminālprocesa kodekss* neparedz citām personām pieeju krimināllietas materiāliem.

Kriminālprocesa kodeksa 214. pants regulē informācijas atklātību pirmstiesas procesā. Atļauju sniegt informāciju par pirmstiesas procesu, kā arī sniedzamās informācijas apjomu nosaka Prokuratūra. Šāda informācija netiek sniegta, ja tās atklāšana var kaitēt Igaunijas Republikas interesēm, kā arī traucēt kriminālnozieģuma atklāšanā vai izraisīt nozieģumu, aizskart komercnoslēpumu vai juridiskas personas darbību, apdraudēt privātās un ģimenes dzīves neaizskaramību vai diskreditēt personu, kaitēt nepilngadīgā interesēm. Saskaņā *Kriminālprocesa kodeksa* 214. pantu informācijas atklāšanas pārkāpuma gadījumā pirmstiesas izmeklēšanas tiesnesis pēc Prokuratūras pieprasījuma procesa dalībniekiem, izņemot aizdomās turamo un apsūdzēto, var uzlikt soda naudu.

Kriminālprocesa kodekss 320. pants nosaka informācijas sniegšanas aizliegumu apelācijas termiņa laikā, kā arī pieeju krimināllietai. Saskaņā ar šo pantu apelācijas termiņa laikā krimināllietā ir jāglabā rajona vai pilsētas tiesā, un tā nav pieejama, iepazīties ar lietu tiesības ir vienīgi aizturētā aizstāvim. Līdzīgi noteikumi attiecas uz lietas apskati kasācijas termiņa laikā, kad iepazīts ar lietu var personas, kam ir tiesības iesniegt apelācijas sūdzību.

Līdzīgi, arī 1998. gada 22. aprīlī pieņemtā Igaunijas *Civilprocesa kodeksa* 8. pants paredz, ka tiesas sēdes ir publiskas, kā arī publiski jādara zināms tiesnešu sastāvs lietā. Tomēr ir gadījumi, kad tiesa var nolemt, ka lieta vai tās daļa tiks izskatīta slēgtā sēdē (*in camera*), t.i., lai saglabātu valsts vai komercnoslēpumu, aizsargātu personas privāto un ģimenes dzīvi, godu un cieņu, saglabātu to ziņojumu konfidencialitāti, ko saņēmuši vai sūtījuši lietas

¹²⁵ Sk. Internetā: <http://www.legaltext.ee/en/andmebaas/ava.asp?m=026>

¹²⁶ Sk. Internetā: <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=769593> Ņemot vērā, ka attiecīgie grozījumi ir spēkā tikai no 2004. gada 1. jūlija, šis Civilprocesa kodeksa pants pagaidām ir pieejams tikai igauņu valodā.

dalībnieki, izmantojot pastu, telefonu, telegrāfu vai citas metodes, saglabātu adopcijas konfidencialitāti, nepilngadīgo, kā arī tiesas spriešanas interesēs, uzklautu personu, kas ir jaunāka par 15 gadiem vai personu ar garīgiem traucējumiem. Izskatot lietu slēgtā tiesas sēdē, piedalās lietas dalībnieki un, ja nepieciešams arī liecinieki, eksperti, tulki un citas ar lietas izskatīšanu saistītas personas.

Saskaņā ar Igaunijas Civilprocesa kodeksa 8. panta 8. daļu persona, kurai ir pamatota interese, var iepazīties ar atklātās tiesas sēdēs izskatīto lietu materiāliem, ja spriedums lietā ir stājies spēkā. Šāda pieeja lietas materiāliem personai tiek liegta, ja lieta ir skatīta slēgtā tiesas sēdē, vai pastāv apstākļi, lai uzskatītu, ka lieta bija jāskata slēgtā tiesas sēdē. Minētos apstākļus pirms atļaujas došanas pārbauda tiesnesis.

Arī **Administratīvās tiesas procesa kodeksa** (*Halduskohtumenetluse seadustik*) 15. pants nosaka lietas dalībnieku tiesības un pienākumus, kas ietver procesa dalībnieku tiesības apskatīt lietas materiālus, izdarīt vajadzīgo dokumentu kopijas u.c. Taču arī šis kodekss neparedz citām personām brīvu pieeju administratīvās lietas materiāliem.

Informācijas elektroniskā aprīte Igaunijā ir plaši reglamentēta **Administratīvā procesa likumā** (*Haldusmenetluse seadus*)¹²⁷, kurš regulē administratīvo procesu iestādē, un zināmā mērā Kriminālprocesa kodeksā – pamatā regulē tiesas pavēstes elektronisku nosūtīšanu. Pārējos procesuālajos likumos elektronisko dokumentu aprīte nav regulēta.

Neskatoties uz minēto, elektroniskie dokumenti Igaunijā praksē tomēr tiek izmantoti gan civilprocesā, gan administratīvajā procesā. Kā tiesiskais pamats tam ir **Digitālā paraksta likums** (*Digitaalalkirja seadus*)¹²⁸, kura 3. pantā ir noteikts, ka digitālajam parakstam ir tādas pašas tiesiskās sekas kā personas pašrocīgam parakstam, ja vien likumā nav paredzēts citādi.

Bez iepriekšminētajiem likumiem Igaunijā ir vairāki normatīvie akti, kas detalizētāk regulē informācijas atklāšanas procedūru, t.i.,: **Statistikas datu bāzes un pirmās un otrās instances tiesu lēmumu glabāšanas kārtība**, (*Esimese ja teise astme kohtute statistika ja lahendite andmekogu pidamise kord*), ko izdevusi Igaunijas Tieslietu ministrija.¹²⁹ **Pilsētas un rajona tiesu kancelejas kārtība** (*Maa- ja linnakohtu kantselei kodukord*), ko izdevusi Igaunijas Tieslietu ministrija.¹³⁰ **Administratīvās tiesas reglaments** (*halduskohtu reglement*), ko izdevusi Igaunijas Tieslietu ministrija.¹³¹

Žurnālistu un citu personu tiesības fiksēt tiesas sēdes norisi ir noteiktas Igaunijas *Civilprocesa kodeksā* un *Kriminālprocesa kodeksā*.

Civilprocesa kodeksa 23. pants nosaka, ka tiesas sēdes priekšsēdētājam ir tiesības aizliegt fotografēšanu, filmēšanu vai radio un video translācijas vai audio vai video ierakstu izdarīšanu

¹²⁷ Sk. Internetā: http://www.legaltext.ee/et/andmebaas/ava.asp?tyyp=SITE_ALL&ptyyp=I&m=000&query=electronic+administrative

¹²⁸ Sk. Internetā:

http://www.legaltext.ee/et/andmebaas/ava.asp?tyyp=SITE_ALL&ptyyp=I&m=000&query=signature&nups.x=16&nups.y=18

¹²⁹ Dokumenta versija igauņu valodā pieejama internetā <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=163738>

¹³⁰ Dokumenta versija igauņu valodā pieejama internetā <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=615925>

¹³¹ Dokumenta versija igauņu valodā pieejama internetā <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=27293>

tiesas sēdes laikā, ja pastāv bažas, ka tas traucēs lietas dalībniekus, lieciniekus vai ekspertus, vai jebkādā citādā veidā traucēs tiesas spriešanai.

Savukārt *Kriminālprocesa kodeksa* 13. pantā ir paredzēts, ka laikā no tiesas sēdes atklāšanas līdz sprieduma pasludināšanai tiesas zālē esošās personas drīkst veikt pierakstus, kā arī izdarīt audio ierakstus, ja vien tas netraucē tiesas sēdes norisi. Savukārt jebkādi citi sēdes fiksēšanas līdzekļi ir izmantojami tikai ar tiesas atļauju.

Salīdzinot Latvijas un Igaunijas normatīvo regulējumu informācijas pieejamības jomā secināms, ka Igaunijas tiesību aktos kopumā paredzēta plašāka piekļuve tiesu informācijai.

Pirmkārt, kā ļoti būtiski noteikumi tiesu informācijas pieejamība nodrošināšanā ir iepriekš minētie grozījumi Igaunijas *Kriminālprocesa kodeksā* un *Civilprocesa kodeksā*, kas paredz visu tiesu nolēmumu publicēšanu Internetā. Šāda Igaunijas pieredze būtu pārņemama arī Latvijā. Apsverams būtu jautājums par Interneta mājas lapu, kurā spriedumi publicējami. Ņemot vērā, ka visām Latvijas tiesām nav savu Interneta mājas lapu, spriedumi būtu iekļaujami vienotā datu bāzē.

Bez tam, normatīvi nosakot, ka visiem tiesu spriedumiem ir jābūt publicētiem Internetā, Latvijas procesuālajos likumos, līdzīgi kā Igaunijā, ir nosakāma kārtība, kādā izlemjams jautājums par personas datu dzēšanu no publicētā tiesas nolēmuma. Domājams, ka personas datu aizsardzības interesēs normatīvi būtu nosakāms, ka personu identificējoši dati no publicētā sprieduma tiek dzēsti.

Otrkārt, Igaunijā, salīdzot ar Latviju, ir ievērojami detalizētāk regulēta informācijas pieprasījumu iesniegšanas un informācijas izsniegšanas kārtība, īpaši attiecībā uz informācijas pieprasījumu iesniegšanas un informācijas izsniegšanas veidu. Kā norādīts iepriekš, Igaunijas *Publiskās informācijas likumā* ir noteikti dažādi informācijas pieprasījumu iesniegšanas veidi – papildus tradicionālajiem veidiem paredzot, ka pieprasījumu var iesniegt arī pa faksu, elektronisko pastu. Bez tam informācijas turētājam iespēju robežās jāsniedz pieprasītā informācija tādā veidā, kāds norādīts informācijas pieprasījumā (tai skaitā pa faksu, elektronisko pastu). Tādējādi informācijas pieprasītājam tiek maksimāli atvieglota nepieciešamās informācijas iegūšana.

Treškārt, Igaunijā žurnālistiem un citiem interesentiem ir paredzētas samērā plašas tiesības fiksēt tiesas sēdes norisi. Salīdzinot ar Latvijas *Kriminālprocesa likuma* projektu, kur noteikts, ka tiesas sēdes gaitas fiksēšana ir gandrīz neiespējama, Igaunijā tiesas sēdes laikā persona brīvi var veikt audio ierakstus, kā arī video ierakstus pirms tiesas sēdes atklāšanas un sākot ar tiesas nolēmuma pasludināšanu. Savukārt videoierakstu izdarīšanai sēdes laikā ir jāsaņem tiesas atļauja. Līdzīga kārtība būtu jāparedz arī jaunajā Latvijas *Kriminālprocesa likumā*.

6.4. Informācijas pieejamības regulējums Somijā

Somijas *Konstitūcijas* 12. pants attiecībā uz informācijas brīvību un pieejamību nosaka, ka pārvaldes iestāžu rīcībā esošie dokumenti un lietvedība ir publiska, ja vien to publiskošana neietekmējamu iemeslu dēļ nav tieši aizliegta ar likumu. Ikvienam ir tiesības piekļūt publiskiem dokumentiem un lietvedībai.

Konstitūcijas 12. pantā minētais tiesību akts ir **Likums par pārvaldes darbības atklātumu** (turpmāk – Likums) (621/1999) (*Act on the Openness of Government Activities*)¹³², kas attiecas ne vien uz valsts administratīvo pārvaldi, valsts aģentūrām un institūcijām, tiesām un citām tiesību aktu izpildi administrējošām iestādēm, bet arī uz valsts un pašvaldību uzņēmumiem, privāttiesību subjektiem un privātpersonām, kas veic darbības, kas ietver publiskās varas izpausmes, vai kuru veikšanu pilnvarojusi pārvalde. Likums attiecas arī uz citām likumā nosauktajām personām. Saskaņā ar Likuma 5. pantu tas ir piemērojams visiem dokumentiem, kas atrodas pārvaldes rīcībā, neskatoties uz veidu, kādā dokumenti tiek glabāti (papīra vai elektroniskā formātā) un tas ietver noteikumus attiecībā uz tiesībām piekļūt dokumentiem, ierēdņu un amatpersonu pienākumiem neizpaust un nodrošināt dokumentu konfidencialitāti un citus ierobežojumus, kas nepieciešami publisko un privāto interešu aizsardzībai, kā arī pārvaldes institūciju citus pienākumus, lai sasniegtu Likuma 2. pantā noteiktos mērķus.

Likuma 1. pants paredz, ka oficiāliem dokumentiem ir jābūt publiskajā apritē, ja vien pretējais nav tieši noteikts šajā vai citā likumā. Sekojoši, Likuma 9. pants nosaka, ka ikvienam ir tiesības piekļūt pārvaldes informācijas publiskajā apritē (*public domain*) esošajiem oficiālajiem dokumentiem. Piekļūšana dokumentiem, kas vēl nav iekļauti pārvaldes informācijas publiskajā apritē saskaņā ar Likuma 6. un 7. pantu, tiek atļauta pēc pārvaldes ieskata. Savukārt Likuma 10. pants paredz, ka konfidenciāliem dokumentiem vai to saturam netiek atļauta nekāda piekļuve, ja vien šis Likums nenosaka pretējo. Piemēram, Likuma 26.pantā ir noteikts, ka pārvaldes institūcija var atļaut piekļūt konfidenciālam dokumentam, ja likumā ir noteiktas specifiskas tiesības šādai piekļuvei vai paredzēta šāda piekļuve. Tāpat konfidenciāla informācija tiek izpausta, ja persona, kuras intereses tiek aizsargātas ar konfidencialitātes statusu, ir devusi savu piekrišanu (26. pants). Gadījumā, ja tikai daļa no dokumenta ir konfidenciāla, tad piekļūšana publiskā dokumenta daļai tiek atļauta, ja vien tas ir iespējams, neatklājot konfidenciālo daļu.

Attiecībā uz dokumentu konfidencialitāti Somijas Tieslietu Ministrija skaidro¹³³, ka šis Likums precīzē un unificē arī konfidencialitātes kritērijus, kas saskaņā ar šo Likumu ir vienādi pilnīgi visām pārvaldes institūcijām. Konfidencialitātes noteikumi ir piemērojami, neskatoties uz pārvaldes institūciju, kuras rīcībā atrodas dokuments. Kā norāda Somijas Tieslietu Ministrija, šis Likums ietver daudz precīzākus noteikumus attiecībā uz dokumentiem, kas ir pakļauti ierobežotai piekļuvei, tādējādi sašaurinot pārvaldes institūciju leģitīmas pilnvaras attiecībā uz informācijas statusu. Jāatzīmē, ka Likuma 25.pants ietver ļoti garu konfidenciālo dokumentu uzskatījumu - kopā 32 apakšpunkti. Tāpat Tieslietu Ministrija norāda, ka šī Likuma pamatā ir atklātuma princips, proti, pamatnoteikums ir dokumenta pieejamība, bet konfidencialitāte (ierobežota piekļuve) ir izņēmums, tādējādi, ierobežojumi informācijas pieejamībai ir interpretējami sašaurināti.

¹³² FINLEX datu bāze; pieejams mājas lapā <http://www.finlex.fi/pdf/saadkaan/E9990621.PDF>; pēdējo reizi lapa apmeklēta 14.09.2004.

¹³³ Somijas Tieslietu Ministrijas publiskais paziņojums par šī Likuma spēkā stāšanos; pieejams Somijas Tieslietu Ministrijas mājas lapā www.om.fi/3470.htm

Somijas Tieslietu Ministrijas publiskajā paziņojumā par šī Likuma spēkā stāšanos¹³⁴ tiek arī uzsvērts, ka Likums groza līdz šim Somijas tiesību aktos pastāvējušo principu, ka pārvaldes institūcijas atļauja ir nepieciešama, lai piekļūtu pārvaldes institūcijas iekšēji sagatavotajiem un lietas izskatīšanai nepieciešamajiem pārskatiem vai citiem lietas sagatavošanas dokumentiem pirms tie tiek iekļauti publiskajā apritē. Atbilstoši Likumam visi sagatavošanas dokumenti, izņemot konfidenciālos dokumentus, kas attiecas uz lēmuma pieņemšanu, tiek iekļauti pārvaldes informācijas publiskajā apritē ne vēlāk kā pēc lēmuma pieņemšanas. Atsevišķi dokumenti tiek iekļauti informācijas publiskajā apritē pat agrāk. Tā piemēram, Likuma 6. panta 1. daļas 7. punkts paredz, ka protokoli tiek iekļauti publiskās informācijas apritē, kad tie ir rūpīgi pārbaudīti un parakstīti vai nepieciešamajā veidā apliecināti, ja vien tie netiek paturēti priekš sagatavošanās lietai vai pārvaldes institūcijas iekšējai lietošanai. Savukārt Likuma 6. panta 1. daļas 7. punkts paredz, ka tiesas lēmumi un spriedumi tiek iekļauti informācijas publiskajā apritē no brīža, kad tie ir atdoti vai padarīti pieejami pusēm.

Kā jau tika minēts iepriekš, ikvienam ir tiesības piekļūt pārvaldes informācijas publiskajā apritē esošajiem oficiālajiem dokumentiem, bet piekļūšana dokumentiem, kas vēl nav iekļauti pārvaldes informācijas publiskajā apritē, tiek atļauta pēc pārvaldes ieskata, ņemot vērā principus, kas noteikti Likuma 17. pantā.

Attiecībā uz dokumentiem, kas vēl nav iekļauti publiskajā informācijas apritē, īpaši ir jāatzīmē tiesības piekļūt informācijai, kas piešķirtas *pusei*. Saskaņā ar Likuma 11. panta noteikumiem, prasītājam, apelācijas iesniedzējam vai jebkurai citai personai, kuras tiesības, intereses vai pienākumi lietā tiek izskatīti (*puse*) ir piekļuves tiesības, kuras piešķir pārvaldes institūcija, kura izskata vai ir izskatījusi lietu, to dokumentu saturam, kuri nav iekļauti publiskajā informācijas apritē, ja tie ietekmē vai var ietekmēt lietas izskatīšanu. Šīs *pusei* (tā pārstāvim vai advokātam) piešķirtās tiesības Likums arī īpaši ierobežo, norādot atsevišķus dokumentus, uz kuriem minētās tiesības neattiecas un kuriem *puse* nedrīkst piekļūt (11. pants 2. daļa). Tādi ir, piemēram, lēmuma projekts, ko sagatavojusi pārvaldes institūcija lietas sagatavošanas ietvaros; liecinieku, cietušā kontaktinformācija u.c. Tomēr, ja šāds dokuments ir daļa no dokumentācijas civilprocesā vai kriminālprocesā, *pusei* ir piekļuves tiesības, neskatoties uz Likumā noteiktajiem ierobežojumiem, izņemot Likuma 11. panta 2. daļas 7. punktā minēto (liecinieku, cietušo kontaktinformācija u.c.).

Vēl jāatzīmē, ka ikvienai personai ir tiesības piekļūt informācijai, ko satur oficiāli dokumenti un kas attiecas uz tām, ievērojot Likumā noteiktos ierobežojumus attiecībā uz *pusei* piešķirtajām piekļuves tiesībām (12. pants), ja vien tiesību akti neparedz pretējo.

Likums paredz arī skaidri definētus noteikumus attiecībā uz informācijas pieprasījumu (*request for access to a document*) un pārvaldes institūcijas lēmumu atļaut piekļuvi dokumentam (*decision on access*) (Likuma 4. sadaļa). Tātad, šis Likums nosaka, ka informācijas pieprasījumam ir jābūt pietiekoši detalizētam, lai pārvaldes institūcija var noteikt, uz kuru dokumentu pieprasījums attiecas (13. pants 1. daļa). Neskatoties uz šo informācijas pieprasījuma iesniedzējam noteikto pienākumu, Likumā ir noteikts, ka pārvaldes institūcijai ir jāpalīdz pieprasījuma iesniedzējam pietiekoši detalizēti identificēt pieprasīto dokumentu, izmantojot oficiālos reģistrus un to indeksus (13. pants 1. daļa).

¹³⁴ Pieejams Somijas Tieslietu Ministrijas mājas lapā www.om.fi/3470.htm

Tāpat Likums paredz, ka informācijas pieprasījuma iesniedzējam nav sevi jāidentificē un nav jānorāda pieprasījuma iemesli vai pamatojums, ja vien tas nav nepieciešams pārvaldes institūcijai tās lemšanas pilnvaru izmantošanai vai lai noteiktu, vai pieprasījuma iesniedzējam ir piekļuves tiesības attiecīgajam dokumentam (13. panta 1. daļa). Tātad, pieprasījuma iesniedzējam ir sevi jāidentificē un jānorāda pieprasījuma pamatojums attiecībā uz dokumentiem, kas vēl nav iekļauti pārvaldes informācijas publiskajā apritē vai kas ir konfidenciāli, jo tikai attiecībā uz šādiem dokumentiem pārvaldes institūcija var izmantot savas lemšanas tiesības par piekļuvi tiem.

Ikvienam ir tiesības piekļūt informācijas publiskajā apritē esošajiem oficiālajiem dokumentiem. Minēto principu attiecīgi ir skaidrojusi arī Somijas Tieslietu Ministrija¹³⁵, norādot, ka pieprasījuma iesniedzējs joprojām saglabā gan savu identitāti, gan iemeslus informācijas pieprasījumam pie sevis, taču gadījumos, kad pārvaldes institūcijai ir jāizmanto savas lemšanas tiesības par piekļuves atļaušanu konfidenciālai informācijai, pārvaldes institūcijai ir nepieciešama informācija par pieprasījuma iesniedzēja tiesībspēju (piemēram, vai tiek pieprasīta personīgā informācija vai priekš pētniecības nolūkiem). Kā norāda Somijas Tieslietu Ministrija, šādas informācijas izmantošanas var būt būtiska, lai izlemtu, vai konfidenciālas informācijas izpaušanai būs vai varētu būt nelabvēlīgas sekas. Jāpieņem, ka augstākminēto iemeslu dēļ Likumā ir ietverti noteikumi, kas paredz, ka gadījumos, kad tiek pieprasīti konfidenciāli dokumenti, informācija no pārvaldes institūcijai piederošās personu datu apstrādes sistēmas vai kādi citi dokumenti, piekļuve kuriem var tik atļauja tikai un vienīgi ievērojot īpašus noteikumus, pieprasījuma iesniedzējam ir pienākums, ja vien tieši nav noteikts pretējais, norādīt, kā informācija tiks izmantota, kā arī sniegt citu sīkāku informāciju, kas nepieciešama, lai secinātu, vai īpašie piekļuves noteikumi ir ievēroti, un, ja nepieciešams, paskaidrot, kādi pasākumi ir veikti, lai aizsargātu šādu informāciju (13. panta 2. daļa).

Atbilstoši Likuma 14.panta noteikumiem lēmumu atļaut piekļuvi dokumentam pieņem tā pārvaldes institūcija, kuras rīcībā atrodas pieprasītais dokuments. Piekļuvi pieprasīta dokumenta saturam atļauj tas ierēdnis vai darbinieks, kur attiecīgi ir nozīmējusi pārvaldes institūcija vai kura pienākumos tas ietilpst. Ja pārvaldes institūcijas ierēdnis vai darbinieks atsakās atļaut piekļuvi pieprasītajam dokumentam, tad viņam ir pienākums (a) informēt pieprasījuma iesniedzēju par noraidīšanas iemesliem, (b) informēt, ka informācijas pieprasītājs var lūgt jautājumu par piekļuvi izlemt pārvaldes institūcijai; (c) noskaidrot, vai informācijas pieprasītājs vēlāis, lai šī jautājumu izlemšana tiktu nodota pārvaldes institūcijai; un (d) informēt pieprasījuma iesniedzēju par nodevām, kas piemērojamas šāda pieprasījuma izskatīšanai.

Tāpat Likums pieprasa, ka jautājums par atļauju piekļūt dokumentam ir jāizskata bez kavēšanas un atļauja jāizsniedz cik vien ātri iespējams, jebkurā gadījumā 2 (divu) nedēļu laikā no dienas, kas saņemts pieprasījums (14. panta 4. daļa). Gadījumā, ja pieprasīto dokumentu apjoms ir liels, tie ietver konfidenciālu informāciju vai pastāv citi būtiski, apsverami iemesli, jautājums ir jāizskata un atļauja jāizsniedz 1 (viena) mēneša laikā pēc pieprasījuma saņemšanas.

¹³⁵ Somijas Tieslietu Ministrijas publiskais paziņojums par šī Likuma spēkā stāšanos; pieejams Somijas Tieslietu Ministrijas mājas lapā www.om.fi/3470.htm, lapa pēdējo reizi tika apmeklēta 14.09.2004.

Likuma 16. panta 1. daļas noteikumi paredz dažādus informācijas pieejamības/piekļuves veidus (*modes of access*), t.i., izskaidrot dokumenta saturu mutiski pieprasījuma iesniedzējam; izsniegt dokumentu, lai ar to varētu iepazīties, nokopēt vai noklausīties pārvaldes institūcijas telpās; vai izsniegt dokumenta kopiju vai izdrucku. Tāpat Likums paredz, ka piekļuve pieprasītajam dokumentam ir jānodrošina veidā, kāds attiecīgi ir pieprasīts, ja vien tas nepamatoti netraucē pārvaldes institūcijas darbam, ņemot vērā dokumentu apjomu, īpašas kopēšanas grūtības vai citus būtiskus iemeslus.

Jāatzīmē, ka šis Likums nosaka arī, ka piekļuve informācijai, kas atrodas pārvaldes institūcijas lēmumu datorizētā reģistrā, ir jānodrošina, izsniedzot kopiju magnētiskā iekārtā/diskā vai cita veida elektroniskā formātā, ja vien nepastāv īpaši iemesli pretējam. Līdzīga piekļuve jebkuriem citiem dokumentiem tiek sniegta pēc pārvaldes institūcijas ieskata, ja vien tiesību aktos nav noteikts citādi (16. panta 2. daļa).

Tāpat šis Likums paredz, ka piekļuve pārvaldes institūcijai piederošajai personu datu apstrādes sistēmai var tikt sniegta kopijas vai izdruckas formā vai kā sistēmas satura kopija elektroniskā formātā, ja vien tiesību aktos tieši nav noteikts pretējais un ja informācijas pieprasītajam ir tiesības ierakstīt un lietot šādus datus saskaņā ar tiesību aktiem, kas regulē fizisku personu datu aizsardzību. Neskatoties uz minēto, piekļuve personu datiem mērķiem, kas saistīti ar tiešo mārketingu, aptaujām vai tirgus pētījumiem, netiek atļauta, ja vien tieši nav noteikts pretējais vai datu subjekts nav tam piekritis (16. panta 3. daļa).

Papildus minētajam jānorāda, ka Likumā ir ietverti arī noteikumi attiecībā uz pārvaldes iestāžu pienākumiem veicināt piekļuvi un labu kārtību informācijas apritē (5. sadaļa) (*promote access and good practice on information management*). Kā to norāda Somijas Tieslietu Ministrija¹³⁶, pārvaldes institūcijām ir jānodrošina labi funkcionējoša klientu apkalpošana. Personas, kas pieprasa informāciju, ir jāapkalpo ātri un efektīvi, ja nepieciešams, palīdzot norādīt un identificēt pieprasīto informāciju. Pret visām personām ir jāizturas vienlīdzīgi. Šie principi attiecīgi ir ietverti Likuma 17.pantā, kas nosaka, ka piekļuve informācijai par pārvaldes institūcijas darbību nedrīkst tikt pārmērīgi vai prettiesiski ierobežota, ierobežojumiem jābūt proporcionāliem, proti, piekļuve nedrīkst tikt ierobežota vairāk kā nepieciešams, lai nodrošinātu aizsargātās personas intereses, un pret visām personām ir jāizturas vienlīdzīgi. Tāpat šis Likuma pants paredz, ka konfidenciālas informācijas pieprasījuma gadījumā uzmanība ir jāpievērš konfidencialitātes statusu veidiem.

Pamatojoties uz Likuma par pārvaldes darbības atklātumu 18.panta un 32.panta noteikumiem ir pieņemts **Rīkojums par pārvaldes darbību atklātumu un labu kārtību informācijas apritē** (1030/1999) (*Decree on the Openness of Government Activities and on Good Practice in Information Management*)¹³⁷. Šis Rīkojums paredz precīzākus noteikumus attiecībā uz pārvaldes institūciju darbību un pienākumiem, organizējot informācijas apriti un nodrošinot darbības atklātumu. Piemēram, Rīkojuma 1.punktā ir noteikti jautājumi (piemēram, fizisku personu datu aizsardzība), kas pārvaldes institūcijām ir jāņem vērā un jāizvērtē, organizējot

¹³⁶ Somijas Tieslietu Ministrijas publiskais paziņojums par šī Likuma spēkā stāšanos; pieejams Somijas Tieslietu Ministrijas mājas lapā www.om.fi/3470.htm, lapa pēdējo reizi tika apmeklēta 14.09.2004.

¹³⁷ FINLEX datu bāze, pieejama <http://www.finlex.fi/pdf/saadkaan/E9991030.PDF>

informācijas apriņķi. Savukārt Rīkojuma 2.punkts paredz aizsargātas (konfidenciālas) informācijas klasificēšanu trīs atsevišķās grupās pēc prasībām attiecībā uz apstrādi, aizsardzību un drošību, kas ir jāņem vērā radot, lietojot, paziņojot, nodot, arhivējot, iznīcinot vai citādi apstrādājot informāciju. Tāpat šis Rīkojums ietver noteikumus attiecībā uz tiesību iegūt informāciju realizēšanu un veicināšanu, saziņu un tās kārtību valsts administrācijā.

Likuma par pārvaldes darbības atklātumu 2. panta 2. daļa paredz, ka īpaši noteikumi ir attiecināmi uz tiesībām apmeklēt Parlamenta plenārsēdes, pašvaldību padomju un citu institūciju sēdes, tiesu procesu sēdes un baznīcas institūciju sēdes. Tādejādi, tiesu procesu atklātumu atsevišķi regulē arī **Likums par tiesas procesa atklātumu** (945/1984) (*Act on the Publicity of Court Proceedings*)¹³⁸. Jāatzīmē, ka šobrīd šis Likums ir nodots pārskatīšanai Tieslietu Ministrijai un ir plānots, ka 2005.gada pavasarī Somijas valdība piedāvās būtiskus grozījumus šajā Likumā. Likuma pārskatīšanas un iespējamo grozījumu mērķis ir izveidot vienu tiesību aktu, kas ietver visus attiecīgos noteikumus par tiesu procesu atklātumu, un otru tiesību aktu – attiecībā uz administratīvās tiesas procesu, tādejādi būtiski samazinot speciālo noteikumu apjomu.

Likuma par tiesas procesa atklātumu 1.pantā ir nosauktas tiesas, kuru procesiem šī Likuma normas ir piemērojamas, tai skaitā Augstākā tiesa, Augstākā Administratīvā tiesa, apelācijas tiesa un pirmās instances tiesa, Darba tiesa, Apdrošināšanas tiesa, Turgus tiesa, pilsētas administratīvā tiesa u.c.

Likuma 3.pantā ir noteikts, ka sabiedrībai ir tiesības būt klāt lietas sagatavošanās procesā un galvenajā mutiskajā procesā, ja vien šajā vai citos likumos nav noteikts pretējais. Šī Likuma noteikums par mutisko procesu attiecas arī uz pušu, liecinieku un ekspertu mutisko izjautāšanu un uzklaušāšanu, kā arī tiesas pārbaudi.

Augstākminētajam noteikumam par tiesas procesa atklātumu ir paredzēti arī izņēmumi, proti, obligāti slēgtie tiesas procesi (*mandatory closed proceedings*) un pēc tiesas ieskata slēgtie tiesas procesi (*discretionary closed proceedings*). Pirmkārt, sabiedrība nedrīkst būt klāt mutiskajā procesā, ja publisks process var apdraudēt valsts ārējo drošību vai kaitēt valsts attiecībām ar citu valsti vai starptautisku kopienu (4. pants). Otrkārt, pēc puses lūguma vai ņemot vērā īpašus iemeslus tiesa var nolemt, ka mutiskajam procesam daļēji vai pilnībā ir jānoris bez sabiedrības līdzdalības šajā Likumā norādītajos gadījumos, piemēram, noziedzīgu nodarījumu ir izdarījusi persona, kas ir jaunāka par 18 gadiem, lieta skar privātpersonas privāto dzīvo (laulība, paternitāte, adopcija) u.c. (5. pants). Slēgtā tiesas procesā var būt klāt puses un to pārstāvji, un advokāti, kā arī tās personas, kuru klātbūtni tiesa uzskata par nepieciešamu.

Tiesas diskusijām un balsošanai ir jānotiek bez sabiedrības un pušu klātbūtnes (7. pants), taču sabiedrībai ir tiesības būt klāt pie sprieduma vai lēmuma pasludināšanas (8. pants). Gadījumā, ja mutiskais process ir bijis pilnībā vai daļēji slēgts, tiesa var nolemt arī spriedumu pasludināt bez sabiedrības klātbūtnes. Neskatoties uz to, sprieduma lemjošā daļa ir

¹³⁸ Šī likuma tulkojums angļu valodā šobrīd nav pieejams FINLEX Datu bāzē, jo tas šobrīd ir nodots pārskatīšanai Tieslietu Ministrijai. Šajā likumā ir paredzami grozījumi. Likuma tulkojums tika pieprasīts un saņemts no law.translations@om.fi Tieslietu Ministrijā.

jāpasludina publiski (8. panta 2. daļa). Minētā likuma 9. pantā arī paredzēts, ka lietas materiālu pieejamībai ir piemērojams *Rīkojums par pārvaldes darbību atklātumu un labu kārtību informācijas apritē*, ar izņēmumiem, kas noteikti šā panta 2. daļā. Minētā panta 2. daļā ir paredzēts, ka lietās, kas ir bijušas pilnīgi vai daļēji slēgtas, tiesa var lemt par lietas materiāliem, kas uz zināmu laiku var tikt klasificēti kā konfidenciāla informācija, taču minētais termiņš nedrīkst pārsniegt 40 gadus. Bez tam minētajā pantā ir uzskaitīta noteiktas kategorijas informācija, kas ir konfidenciāla bez īpaša tiesneša lēmuma (piemēram, ziņas par personas veselības stāvokli), ja vien tiesa neņemj citādi sakarā ar būtisku sabiedrības interesi par attiecīgo jautājumu.

Likuma par tiesas procesa atklātumu noteikumi ietver arī dažus īpašus nosacījumus. Piemēram, persona, kas jaunāka par 15 gadiem, var nebūt klāt mutiskajā procesā, ja tiesa uzskata, ka tas var kaitēt konkrētajai personai (10. panta 1. daļa). Lai novērstu lauzu drūzmēšanos, tiesas priekšsēdētājs ir tiesīgs ierobežot personu skaitu, kas piedalās mutiskajā procesā vai sprieduma vai lēmuma pasludināšanā (10. panta 2. daļa). Fotografēšana, ierakstu veikšana vai kāda citāda vizuāla vai akustiska ierakstīšana un pārraidīšana ar tehniskiem līdzekļiem tiesas zālē ir atļauta ar tiesas priekšsēdētāja atļauju (10. pants 3. daļa). Vēl šī Likuma sakarā var atzīmēt, ka 1995. gadā tika izslēgts Likuma 2. pants, kas noteica, ka informācijas par puses vārdu, nodarbošanos un dzīves vietu, kā arī lietas būtību, vietu un laiku ir publiska ne vēlāk kā pēc procesa uzsākšanas tiesā. Diemžēl šobrīd nav iespējams iegūt vēsturisku informāciju, kā šī Likuma norma darbojās un kāpēc tā tika dzēsta.

Bez augstākminētā *Likuma par tiesas procesa atklātumu*, ir jāatzīmē, ka tiesu procesus regulē arī atsevišķi tiesību akti. Tādi ir, piemēram, *Tiesas procesa kodekss (4/1734) (Code of Judicial Procedure)*¹³⁹, *Administratīvā tiesas procesa likums (586/1996), (Administrative Judicial Procedure Act)*¹⁴⁰, *Kriminālprocesa likums (689/1997) (Criminal Procedure Act)*, *Likums par atsevišķiem procesiem Tirgus tiesā (1528/2001) (Act on Certain Proceedings before the Market Court)*¹⁴¹, u.c.

Bez abiem iepriekš aprakstītajiem tiesību aktiem – *Likums par pārvaldes darbības atklātumu* un *Likums par tiesas procesa atklātumu* – uz tiesu darbību un informācijas atklātību un pieejamību tiesā attiecas arī ***Likums par elektroniskajiem pakalpojumiem un saziņu publiskajā sektorā*** (13/2003) (*Act on Electronic Services and Communication in the Public Sector*)¹⁴². Šī Likuma mērķis ir uzlabot pakalpojumu saziņas efektivitāti un ātrumu, kā arī informācijas drošību administrācijā, tiesās un citās tiesu varas un izpildes iestādēs, attīstot elektronisku datu pārraides izmantošanu.

Atbilstoši Likuma 2. panta noteikumiem šis tiesību akts ir piemērojams administratīvu, tiesas, apsūdzības un izpildes lietu iesniegšanai/uzsākšanai, šādu lietu izskatīšanai un nolēmumu nosūtīšanai, izmantojot elektroniskos līdzekļus, ja vien tiesību aktos nav noteikts pretējais. Šis Likums ir piemērojams, ja nepieciešams, arī citām pārvaldes institūciju darbībām, taču nav piemērojams iepriekšējai izmeklēšanai un policijas pieprasījumiem. Ar tiesu lietām (*judicial*

¹³⁹ FINLEX datu bāze, pieejama <http://www.finlex.fi/pdf/saadkaan/E7340004.PDF>

¹⁴⁰ FINLEX datu bāze, pieejama <http://www.finlex.fi/pdf/saadkaan/E9960586.PDF>

¹⁴¹ FINLEX datu bāze, pieejama <http://www.finlex.fi/pdf/saadkaan/E0011528.PDF>

¹⁴² FINLEX datu bāze, pieejama <http://www.finlex.fi/pdf/saadkaan/E0030013.PDF>

matters) tiek saprastas lietas, kuras izskata vispārējās tiesas, administratīvās tiesas un speciālās tiesas. Vienlaicīgi ar šī Likuma noteikumiem ir piemērojamas arī citu tiesību aktu normas, kas regulē pārvaldes institūciju darbību, uzsākot lietas, nosūtot nolēmumus, kā arī darbību atklātumu, personu datu apstrādi, dokumentu arhivēšanu, lietas izskatīšanā izmantojamo valodu un procesu. *Likuma par elektroniskajiem parakstiem (14/2003) (Act on Electronic Signatures)* noteikumi ir piemērojami attiecībā uz elektronisko parakstu izmantošanu un ar to saistītajiem sertificēšanas pakalpojumiem.

Likuma par elektroniskajiem pakalpojumiem un saziņu publiskajā sektorā 5.pants nosaka, ka pārvaldes institūcijai, kuras rīcībā ir nepieciešamie tehniskie, finansu un citi resursi, ir pienākums šo resursu ietveros piedāvāt sabiedrībai iespēju sūtīt ziņojumus uz norādīto elektronisko adresi vai citu norādīto ierīci, lai iesniegtu lietu vai notiktu tās izskatīšana. Turklāt, pārvaldes institūcijai ir jāpiedāvā sabiedrībai iespēja nodot likumā noteiktos vai pieprasītos paziņojumus, pieprasītās atskaites vai citus līdzīgus dokumentus un ziņojumus ar elektronisku līdzekļu palīdzību. Tāpat pārvaldes institūcijām ir jācenšas izmantot tādas iekārtas un programmatūra, kas ir pēc iespējas savienojama un lietotājdraudzīga, vērtējot no klienta viedokļa, kā arī jānodrošina pienācīgs informācijas drošības līmenis, gan sniedzot pakalpojumus klientiem, gan sazinoties savā starpā.

Ir vērts atzīmēt arī ar šo Likumu pārvaldes institūcijām noteikto pienākumu nodrošināt, ka to elektronisko datu pārraides iekārtas darbojas un, cik vien iespējams, ir pieejamas klientiem un citām pārvaldes institūcijām arī ārpus darba laika (6. pants). Tāpat Likums paredz pārvaldes iestāžu pienākumu pienācīgā veidā darīt zināmas elektroniskās saziņas adreses, bet gadījumā, ja pieprasījums vai pārsūdzība var tikt iesniegta elektroniski, attiecīgā kontaktinformācija ir jānorāda instrukcijās par pieprasījumu vai pārsūdzību (7. pants).

Attiecībā uz elektronisku ziņojumu sūtīšanu, risks par elektroniska ziņojuma piegādi ir jāuzņemas sūtītājam (8.pants), tomēr pārvaldes institūcijai ir pienākums bez kavēšanas paziņot sūtītājam par elektroniskā sūtījuma saņemšanu, kas var tikt izdarīts gan kā automātiska atbilde caur datu sistēmām, gan citā veidā (12. pants). Šādam apliecinājumam gan nav nekādas nozīmes attiecībā uz priekšnoteikumiem, lai uzsāktu lietu. Tāpat šie noteikumi neattiecas uz sūtījumiem, izmantojot faksu vai līdzīgus tehniskos līdzekļus.

Iesniedzot un izskatot lietu, prasība attiecībā uz dokumenta rakstisku formu ir uzskatāma par izpildītu arī, ja pārvaldes institūcijai ir nogādāts elektronisks dokuments. Ja ir prasīts parakstīts dokuments, tad elektroniskajam parakstam ir jāatbilst tām prasībām, kas ir noteiktas *Likumā par elektroniskajiem parakstiem*. (9. pants) Iepriekšminētā sakarā ir vērts atzīmēt arī Likuma noteikumu (9. pants), ka elektroniskajam dokumentam, kas nogādāts pārvaldes institūcijai, nav jābūt parakstītam, ja dokuments ietver sūtītāja informāciju un nepastāv neskaidrība par dokumenta oriģinalitāti un kopumu. Tāpat gadījumā, ja elektroniskais dokuments ietver pārstāvja pilnvaru apliecinājumu, pārstāvim nav jānogādā attiecīgā pilnvara, lai gan gadījumā, ja pastāv neskaidrība par pārstāvja pilnvarām vai pilnvarojuma apjomu, pārvaldes institūcija var pieprasīt pārstāvim attiecīgi nogādāt arī pilnvaru. (9. pants)

Atbilstoši Likuma 10.panta noteikumiem elektroniskais ziņojums tiek uzskatīts par saņemtu pārvaldes institūcijā, kad tas pārvaldes institūcijai ir pieejams izmantošanai tehniskajā ierīcē

vai datu sistēmā. Gadījumā, ja saņemšanas brīdi nevar noteikt tā iemesla dēļ, ka pārvaldes institūcijas datu pārraides sistēmas nav bijušas kārtībā, vai nav lietojamas, vai ir pastāvēji citi līdzīgi iemelsi, kas liedz noteikt saņemšanas laiku, tiek uzskatīts, ka elektroniskais ziņojums ir saņemts brīdī, kad tas ir izsūtīts, ar noteikumu, ka izsūtīšanas laiks ir droši pārbaudāms. Saskaņā ar Likuma 11. panta noteikumiem tiek uzskatīts, ka pieteikums, paskaidrojumi, aizstāvības pozīcija vai atbilde vai citi līdzīgi dokumenti, ko pieprasa pārvaldes institūcija, ir laicīgi saņemti, ja to piegāde ir veikta atbilstoši šī Likuma noteikumiem vēlākais līdz noteiktā termiņa pēdējās dienas beigām.

Pārvaldes institūcijai ir jāreģistrē visi elektroniskie dokumenti vai kā citādi droši jāfiksē to saņemšana, un šāda reģistra ierakstiem ir jāidentificē dokumenta saņemšanas laiks un dokumenta oriģinalitātes un kopuma pārbaudes veikšana. (13. pants) Turklāt, pārvaldes iestāde drīkst tehniski pārveidot saņemtos ziņojumus, ja tas ir nepieciešams, lai ziņojums būtu lasāmā, uzglabājamā vai arhivējamā formātā. (14. pants)

Attiecībā uz lēmumu elektroniskajiem parakstiem un dokumentu elektronisku izsniegšanu, Likums (16. pants) paredz, ka lēmums var tikt parakstīts elektroniski ar noteikumu, ka elektroniskais paraksts atbilst *Likumā par elektroniskajiem parakstiem* noteiktajām prasībām. Arī gadījumā, ja lēmuma elektroniskā derīguma termiņš ir beidzies, puse ir tiesīga bez atlīdzības prasīt jaunu kopiju (17. pants).

Tāpat attiecībā uz lēmumiem ir noteikts, ka gadījumā, ja pārsūdzības periods sākas pēc lēmums izsniegšanas vai lēmums stājas spēkā pēc tā izsniegšanas, lēmums var tikt, piekrītot pusei, izsniegts kā elektronisks paziņojums, bet ne kā faksa vai līdzīgs sūtījums. Tas attiecas arī uz citiem lēmumiem un dokumentiem, ko regulē citos tiesību aktos noteikti atsevišķi noteikumi par dokumentu apliecinātu/pārbaudāmu izsniegšanu. Tādos gadījumos pārvaldes institūcijai ir pienākums paziņot pusei, ka lēmums ir pieejams pusei vai tās pārstāvim iegūšanai no servera, datu bāzes vai citā piekļuves adresē (*link*), ko norādījusi pārvaldes institūcija, bet pusei vai tā pārstāvim ir sevi jāidentificē brīdī, kas tiek iegūts lēmums. Šādai identifikācijai izmantojami sertifikāti, kas atbilst *Likumā par elektroniskajiem parakstiem* noteiktajām prasībām, vai cita droša un pārbaudāma identifikācijas metode. Lēmuma izsniegšana tiek uzskatīta par notikušu brīdī, kas lēmums tiek iegūts piekļuves adresē vai vietā, kuru attiecīgi norādījusi pārvaldes institūcija, taču gadījumā, ja septiņu dienu laikā no paziņojuma nosūtīšanas lēmums nav saņemts/iegūts, pārvaldes institūcijai ir jāizpilda citos piemērojamajos tiesību aktos noteiktās prasības attiecībā uz lēmuma izsniegšanu (18. pants)

Dokumenti, kas nav lēmumi, var tikt izsniegti attiecīgajām personām kā elektroniski paziņojumi veidā, kādā to pieprasa persona, tomēr atsevišķos gadījumos ir nepieciešams ievērot arī augstākminētās vai citos tiesību aktos noteiktās prasības.

Attiecībā uz *nodevām un citiem maksājumiem*, kas saistīti ar pieejamību informācijai, tai skaitā, dokumentu kopijām, izrakstiem un citiem materiāliem, jāmin, ka *Likuma par pārvaldes darbības atklātumu* 34. pants nosaka pamatprincipu, proti, dokumentu kopijas, piekļuves informācijai izdruku formātā vai ar tehniskās saskarnes palīdzību, citādi elektroniskā formātā vai pielīdzināmā veidā var tik nodrošināta par samaksu, ja tas ir tieši noteikts citā tiesību aktā. Cita veida piekļūšanai informācija saskaņā ar šo aktu ir jābūt par brīvu. Tātad šis Likums paredz pamatprincipu maksas noteikšanai un piemērošanai pakalpojumiem saistībā ar

informācijas sniegšanu – šādas maksas piemērošanai ir jābūt tieši noteiktai speciālā tiesību aktā.

Vispārējie kritēriji attiecībā uz maksām par pārvaldes iestāžu darbībām, to apmēriem un citi ar tām saistītie vispārējie jautājumi ir noteikti **Likumā par kritērijiem, kas piemērojami valstij maksājamajām maksām** (150/1995) [*Act on Criteria for Charges Payable to the State*]¹⁴³. Jāatzīmē, ka gadījumā, ja šajā Likumā noteiktās normas atšķiras no citos tiesību aktos par to pašu jautājumu noteiktajām normām, tad jāpiemēro ir nevis šī Likuma normas, bet gan konkrētā tiesību akta normas (2. pants 1. daļa). Šī Likuma noteikumi paredz arī, ka ministrijām ir jāizlemj, kurām no ministrijas un tai pakļauto institūciju darbībām (kategorijām) ir jāpiemēro maksa un kā šī maksa ir nosakāma – vienlīdz ar pašizmaksu vai pēc komerciāliem principiem.

Somijas Tieslietu Ministrija ir pieņēmusi Rīkojumu (1348/2003)¹⁴⁴ attiecībā uz maksām par pakalpojumiem, kurus sniedz institūcijas, kas darbojas tiesu sektorā. Tā piemēram, apliecināta fotokopija maksā 1,1 eiro (0,74 LVL) par vienu lapu. Šajā sakarā ir jāatzīmē, ka pastāv problēmas attiecība uz maksu apmēriem par pārvaldes iestāžu sniegtajiem pakalpojumiem, jo attiecīgi ministrijas ir pieņēmušas atšķirīgus lēmumus, piemērojot *Likumu par pārvaldes darbības atklātumu* un īpaši *Likumu par kritērijiem, kas piemērojami valstij maksājamajām maksām*. 2004. gada 9. aprīlī Tieslietu Ministrija ir izveidojusi darba grupu, kuras galvenais uzdevums ir sagatavot saskaņotu pamatojumu maksām atbilstoši *Likumam par pārvaldes darbības atklātumu*. Tiek plānots, ka šim Likuma tiks pievienota attiecīga jauna sadaļa.

Informācijas (tiesību aktu un spriedumu) avoti un to publiskā pieejamība pamatā tiek noteikta ar *Likumu par "Somijas tiesību akti"* (188/2000) [*Act on The Statutes of Finland*]¹⁴⁵. Atbilstoši šī Likuma noteikumiem "*Somijas tiesību akti*" izdevumi pastāv, lai publicētu Somijas tiesību aktus, un tiem ir atsevišķa sadaļa "*Līgumi*" [*Treaty Series*], kur tiek publicēti līgumi un citi attiecīgi tiesību instrumenti, kas ietver starptautiskās saistības, ko uzņēmusies Somija. Arī pavēles, lēmumi un citi paziņojumi var tik publicēti šajos izdevumos. (1. pants). Savukārt Likuma 12. pants paredz, ka "*Somijas tiesību akti*" un "*Līgumi*" tiek publicēti kā drukāts bijetes, taču papildus tam gan "*Somijas tiesību akti*", gan "*Līgumi*" ir jāpadara pieejami sabiedrībai informācijas tīklā bez maksas.

Šobrīd Somijas Tieslietu Ministrijai pieder un tā pastāvīgi uztur un atjaunina **FINLEX datu bāzi** [*FIN LEX DATA BANK*] - jauno informācijas sistēmu, kas ir pieejama bez maksas Internetā adresēs <http://www.finlex.fi> vai <http://www.finlex.net> un kas kopā ietver 30 (trīsdesmit) datu bāzes.

Normatīvo aktu [*Legislation*] datu bāze ietver atsevišķas datu bāzes, piemēram, Somijas tiesību aktu datu bāzi ar precīziem, konsolidētiem likumu un citu tiesību aktu tekstiem somu un zviedru valodās; datu bāzi ar Somijas likumiem un citiem tiesību aktiem svešvalodās (pārsvārā angļu valodā), kas ietver aptuveni 200 pilnu tekstu tulkojumus, pārējiem aktiem

¹⁴³ FINLEX datu bāze, pieejama <http://www.finlex.fi/pdf/saadkaan/E9920150.PDF>

¹⁴⁴ Šis tiesību akts nav pieejams angļu valodā.

¹⁴⁵ FINLEX datu bāze, pieejama <http://www.finlex.fi/pdf/saadkaan/E0000188.PDF>

norādot informāciju par iespējam saņemt tulkojumu; datu bāzi ar sekundārajiem tiesību aktiem; datu bāzi ar Tiesu kanclera [*the Chancellor of Justice*] lēmumiem; datu bāzi ar Datu aizsardzības padomes [*the Data Protection Board*] lēmumiem u.c.

Savukārt Tiesu prakses [*Case law*] datu bāze ietver, piemēram, datu bāzi ar precedentiem Somijas Augstākajā tiesā abās oficiālajās (somu un zviedru) valodās; datu bāzi ar Augstākās administratīvās tiesas precedentiem; datu bāzi ar Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumiem; datu bāzi ar Eiropas Kopienu tiesas spriedumiem u.c.

Kā liecina FINLEX mājas lapā ietvertā informācija, šobrīd tiek gatavota datu bāze ar Tirgus tiesas lēmumiem un datu bāze ar uzziņām par tiesu praksi juridiskajā literatūrā [*Database of References to Case Law in Legal Literature*]. Jāatzīmē, ka daļa no FIN LEX informācijas ir pieejama arī svešvalodās, kā piemēram, ir atsevišķa datu bāze ar Somijas likumu un tiesību aktu tulkojumiem svešvalodās.

Analizējot Somijas informācijas pieejamības regulējumu saistībā ar Latviju, atzīmējams, ka Somijas *Likums par pārvaldes darbības atklātumu* attiecas arī uz tiesām, nosakot vispārējos informācijas sniegšanas noteikumus. Savukārt atsevišķi specifiski ar tiesu informācijas pieejamību saistīti jautājumi ir regulēti citos tiesību aktos, piemēram, *Likumā par tiesas procesa atklātumu*. Šāda pieeja būtu izmantojama arī, reformējot tiesu informācijas pieejamību regulējumu Latvijā.

Latvijā ieviešams būtu arī Somijas *Likumā par tiesas procesa atklātumu* ietvertais princips, ka tiesa lietās, kuras skatītas slēgtās sēdēs, nosaka lietas materiālus, kuri sabiedrībai nav pieejami. Turklāt līdzīgi Somijai arī Latvijā varētu paredzēt maksimālo termiņu šādas informācijas konfidencialitātei.

SECINĀJUMI UN IETEIKUMI

I. Iekšējā komunikācija

Iekšējā komunikācija starp dažādām tiesu sistēmas institūcijām tiek vērtēta kā viduvēja vai laba, par galvenām problēmām minot informācijas apmaiņas ātrumu un kvalitāti.

Kā galvenā institucionālā problēma iekšējās komunikācijas trūkumiem minams koordinējošas institūcijas trūkums. Tiesu sistēmas institucionālā struktūra pieļauj veidot patstāvīgu darba grupu, kas izstrādātu ilgtermiņa **elektroniskas komunikācijas koncepcijas izveidi un rīcības plāna izstrādāšanu**, ietverot elektroniskās saziņas normatīvo un konceptuālo risinājumu atbilstoši visu tiesu sistēmas institūciju interesēm. Elektroniskā komunikācija piedāvā vienotas komunikācijas telpas izveidi, nosakot katras tiesu sistēmas institūcijas pienākumus un ieguvumus šādas sistēmas uzturēšanā un darbībā. Elektroniskas komunikācijas priekšrocības ir ātrums un efektivitāte, ļaujot ietaupīt nelietderīgai dokumentu pārrakstīšanai, kopēšanai un izsūtīšanai paredzēto laiku un līdzekļus. Tiesu sistēmas darbinieki vēlamu komunikācijas modeli saistīja ar elektronisku komunikāciju, samazinot telefonisku komunikāciju un sazināšanos ar pasta palīdzību. Patlaban ir izstrādāts Elektronisko dokumentu likums un tiek izstrādāti Ministru kabineta noteikumi, kas garantē elektronisko dokumentu aprites normatīvo bāzi. Lai jauno dokumentu aprites veidu ieviestu, nepieciešama koncepcija un tai sekojošs rīcības plāns.

Koncepcija izstrādājama

(1) Izvērtējot tehnisko un programmatūras bāzi tiesu institūcijās un veidojot investīciju plānu tās uzlabošanai;

(2) Izstrādājot koncepciju tiesu sistēmas datu bāzes integrācijai, kas ļautu lietai sekot no tās ierosināšanas/ iesniegšanas un apvienotu Tieslietu ministrijas un citu valsts struktūru pārziņā esošās datu bāzes, kuru lietošana ir nozīmīga tiesu sistēmas institūciju darbībai. Jāizvērtē patreizējās dažādu institūciju uzturētās datu bāzu organizācijas ekonomisko lietderību un vēlamu datu bāzu darbības principa modeli.

(3) Tiesu sistēmas darbinieku apmācības plānošana un īstenošana. Veiktais tiesu sistēmas datorizācijas investīciju projekts ir radījis tiesnešu salīdzinoši augstu datorprasmju līmeni un datoru plašāku izmantošanu iekšējā komunikācijā. Līdzīgi apmācība plānojama dažādu datorprasmju līmeņiem, paralēli nodrošinot darbavietu datorizāciju.

II. Ārējā komunikācija

Vienotas **ārējās komunikācijas politikas** veidošana iezīmēs rīcības plānu sekojošos virzienos

1. **Komunikācijas politikas vienotu mērķu un rīcības plāna nospraušana.** Pirmkārt, efektīvāka un mērķtiecīgāka komunikācija būs, ja dažādas tiesu sistēmas institūcijas spēs vienoties par kopīgiem mērķiem un rīcības plānu. Otrkārt, šādas politikas veidošanā jāiesaista un jāmotivē tiesu sistēmas darbiniekus. Pozitīvs piemērs šādas komunikācijas politikas veidošanai ir Administratīvā tiesa.

2. Ārējās komunikācijas procesa organizācija tiesās. Kā ideāls risinājums tiek piedāvāta preses sekretāra posteņa ieviešana, kas ir efektīvs lielām institūcijām. Rajona un apgabala tiesās ārējās komunikācijas koordinēšanas uzdevumus uzņemas kāds no tiesas darbiniekiem, pienākumus fiksējot darba uzdevumā.

No mediju vajadzību viedokļa preses sekretāra vai nozīmētās personas uzdevumi ir (1) koordinēt komunikācijas procesu attiecīgajā institūcijā; (2) operatīvi un saprotami sniegt informāciju; (3) izvērtēt un prognozēt mediju interesi par attiecīgās institūcijas darbību.

3. Darbinieku komunikācijas prasmju paplašināšana un motivēšana. Pētījums uzrāda augstu pieprasījumu pēc komunikācijas prasmju apgūšanas. Arī žurnālistu pieredze liecina, ka mediju interese par tiesu institūcijām paplašinās un palielinās žurnālistu iedibinātu kontaktu loks. Komunikācijas prasmes ietekmē ne tikai pašu saziņas kvalitāti, bet arī tiesnešu attieksmi pret medijiem un to lomu tiesu sistēmā.

4. Elektronisko informācijas avotu paplašināšana. Jāveido publiski pieejama datu bāze, ievieojot tajā operatīvu informāciju par spriedumiem. Šādi sniegta informācija būs precīza un atbrīvos tiesas darbiniekus no papildus informācijas sniegšanas. Līdzīgi *tiesas.lv* portāla darbība jau atvieglo gan žurnālistu, gan tiesu kancelejas darbinieku darbu.

Saistībā ar minēto likumā Par tiesu varu, līdzīgi kā Igaunijā procesuālajos likumos, ir jāparedz, ka visi tiesu spriedumi tiek publicēti Internetā. Ņemot vērā, ka šobrīd Latvijā tikai dažām tiesām ir izveidotas savas mājas lapas, spriedumi būtu publicējami vienotā datu bāzē. Šim mērķim varētu izmantot jau izveidoto portālu *tiesas.lv*.

Informācijas aprites veicināšanai priekšlikumu 5. punktā ieteiktajā normatīvajā aktā vai MK noteikumos Nr. 275 "Kārtība, kādā valsts pārvaldes iestāžu un pašvaldību iestāžu rīcībā esošā informācija nododama atklātībai", līdzīgi kā Igaunijas Publiskās informācijas likumā, jānosaka detalizēts informācijas pieprasījumu iesniegšanas un informācijas izsniegšanas veids. Papildus tradicionālajiem informācijas pieprasījumu iesniegšanas un informācijas izsniegšanas veidiem ir jāparedz arī tādi informācijas apmaiņas līdzekļi kā fakss un elektroniskais pasts (pat pirms elektroniskā paraksta ieviešanas). Turklāt iepriekš minētajā tiesību aktā būtu jānosaka, ka informācijas sniedzējam informācija iespēju robežās būtu jāsniedz pieprasītāja norādītajā veidā.

5. Komunikācijas normatīvais regulējums. Pētījums uzrāda nepieciešamību stingrāk regulēt informācijas pieejamību, nosakot tiesas sistēmas darbinieku, sabiedrības un mediju pienākumus un tiesības. Saistībā ar minēto pētījuma otrajā sadaļā ir secināts, ka likums, kurš pamatā regulē valsts pārvaldes informācijas pieejamību – Informācijas atklātības likums – uz tiesām tieši nav piemērojams. Līdz ar to šobrīd Latvijā nav neviena ārēja normatīva tiesību akta, kas tiesām rada pienākumu pēc personas pieprasījuma izsniegt tās rīcībā esošo informāciju. Minētā problēma šobrīd ir risināta ar vairākām Tieslietu ministrijas un Augstākās tiesas instrukcijām, kuras paredz samērā detalizētu tiesu informācijas sniegšanas kārtību. Taču šāds regulējums neatbilst demokrātiska administratīvā procesa pamatnostādņem, jo minētajam regulējumam ir jābūt ietvertam ārēja (vispār saistoša) tiesību aktā, piemēram, likumā vai Ministru kabineta noteikumos (sīkāk sk. 2.6. sadaļu).

Minētajai problēmai varētu būt divi iespējamie risinājuma modeļi. Pirmais no tiem ietver atsevišķa normatīva tiesību akta izstrādi (likuma vai Ministru kabineta noteikumu veidā), kas

aizstātu iepriekš minētās Tieslietu ministrijas un Augstākās tiesas instrukcijas, pilnībā regulējot informācijas pieejamību tiesās. Šāds risinājums būtu samērā vienkārši realizējams, jo nav saistīta ar būtiskām citu likumu izmaiņām. Taču šī risinājuma būtiskākais trūkums ir, ka daļa no tiesu varai piederīgajām institūcijām (piemēram, prokuratūra, tiesu izpildītāji) paliek ārpus informācijas pieejamības regulējuma.

Tādējādi otrs iespējamais problēmas risinājums ir paplašināt Informācijas atklātības likuma darbības sfēru, attiecinot to ne tikai uz valsts pārvaldes iestādēm, bet uz visām valsts iestādēm (tai skaitā tiesām). Šādas pieejas būtiskākais trūkums ir Informācijas atklātības likuma universālais raksturs, jo tas aptver pārāk plašu subjektu loku, lai to pielāgotu specifiskajām tiesu informācijas sniegšanas vajadzībām. Taču šī problēma būtu risināma, specifiskos ar tiesu informācijas sniegšanu saistītos jautājumus (piemēram, spriedumu pieejamība, lietas materiālu pieejamība) regulējot attiecīgajos procesuālajos likumos.

Atkarībā no izvēlēta problēmas risinājuma modeļa izstrādājamajā normatīvajā aktā vai procesuālajos likumos, līdzīgi kā šobrīd spēkā esošajās Tieslietu ministrijas un Augstākās tiesas instrukcijās, jāparedz, ka tiesu nolēmumi lietās, kas izskatītas atklātās tiesas sēdēs, ir publiski pieejama informācija, ievērojot fizisko personu datu aizsardzības intereses (aizklājot personas datus).

Pabeigtās lietās, kuras izskatītas atklātā tiesas sēdē, lietas materiāliem būtu nosakāms ierobežotas pieejamības statuss, un personai, pieprasot šādu informāciju, jāpamato savs pieprasījums un jānorāda mērķis, kādam šī informācija tiks izmantota. Savukārt tiesas lietvedībā esošās lietās, līdzīgi kā šobrīd, tiesas spriešanas interesēs pieeja lietas materiāliem būtu pieļaujama tikai procesa dalībniekiem.

Izstrādājamajā normatīvajā aktā vai procesuālajos likumos ir jāparedz, ka lietās, kuras izskatītas slēgtā vai daļēji slēgtā tiesas sēdēs, tiesas lēmumā norādītie lietas materiāli ir pieejami tikai procesa pusēm, bet šāda piekļuve nav pieļaujama ar procesu nesaistītām personām. Nosakot šādu informācijas piekļuves ierobežojumu, attiecīgi ir jāparedz arī termiņš, pēc kura notecējuma arī slēgtā tiesas sēdē izskatītās lietas materiāli kļūst par publiskas pieejamības informāciju (kā atklātās sēdēs izskatīto lietu materiāli) (vai likumā jāparedz noteiktu lietu kategorijas, kuru materiāli nav atklājami vispār). Līdz ar to procesuālajos likumos būtu jāparedz, ka tiesa, kura skatījusi lietu slēgtā vai daļēji slēgtā tiesas sēdē, pieņem lēmumu par lietas dokumentācijas slepenību, lēmumā norādot, kuri lietas dokumenti vai visa lieta ir konfidenciāla, kā arī nosakot informācijas konfidencialitātes termiņu. Apsverama arī iespēja, līdzīgi kā Somijā, noteikt maksimāli iespējamo lietas konfidencialitātes termiņu.

Ņemot vērā šā pētījuma 2.5. sadaļā norādītos argumentus, būtu izdarāmi grozījumi likumā "Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem", precizējot gadījumu loku, kad iestāde var atteikties izsniegt masu informācijas līdzekļu pieprasīto informāciju. Šā likuma 6. pants "valsts un sabiedrisko organizāciju amatpersonas var atteikties sniegt informāciju tikai tad, ja tā nav publicējama saskaņā ar šā likuma 7. pantu" būtu papildināms ar vārdiem "kā arī citos normatīvajos aktos paredzētos gadījumos".

Šobrīd Saeimā 2. lasījumā pieņemtā Kriminālprocesa likuma 478. pants (citas personas tiesības fiksēt tiesas gaitu) būtu grozāms, nosakot, ka tiesas sēdes gaitu var pierakstīt un

citādi fiksēt, netraucējot tās norisi. Savukārt skaņas vai attēla ieraksta tehnikas lietošanai ir jāsaņem tiesas atļauja. Pirms šā jautājuma izlemšanas tiesai būtu jāuzklausā procesa dalībnieku viedoklis.

6. Sabiedrības apmācība un informētība. Kā risinājumi ieteikti

- (1) Tiesību pamatu iekļaušana un esošo programmu efektivitātes izvērtējums visu Latvijas vidusskolu un arodskolu programmās;
- (2) Kopīgu žurnālistu un tiesu varas pārstāvju semināru rīkošana, debatējot un pētot sabiedrībā aktuālus tiesu varas jautājumus;
- (3) Sabiedrisku organizāciju iesaistīšana un atbalstīšana ar tiesisku valsti un sabiedrības izglītošanu saistītu projektu īstenošanā.

7. Saziņā ar apmeklētājiem ieteikts darboties šādos virzienos:

- (1) Apkalpošanas standartu izstrāde. Labs piemērs ir Notāru padomes izstrādāta stratēģija, izstrādājot klientu apkalpošanas standartus sekretāriem un tehniskajiem darbiniekiem. Šādiem standartiem jābūt visu tiesu sistēmas institūciju palīgpersonālam, papildinot darba uzdevumus ar klientu apkalpošanas prasībām un informācijas sniegšanas principiem. Standarti palīdzēs arī apmeklētājiem orientēties savās tiesībās.
- (2) Apmācība klientu apkalpošanā, atbilstoši standartu prasībām, apmācībā iekļaujot saskarsmi krīzes gadījumos un saskarsmi ar dažādām sociālām grupām.
- (3) Informatīvo materiālu (elektroniskas informācijas un papīra formātā) izstrāde, kuri informētu par klienta tiesībām un pienākumiem saskarsmē ar konkrēto tiesu institūciju.
- (4) Bezmaksas juridiskās palīdzības kataloga veidošana, pieejamības nodrošināšanā jāiesaista arī pašvaldību sociālie dienesti un sabiedriskās organizācijas. Tieslietu ministrijai jāuzņemas šādas palīdzības koordinācija un atbalsts, izvērtējot pieejamības vājās vietas reģionālā un sociālā aspektā.

Sīkāki ieteikumi atrodami katrā pētījuma sadaļā.